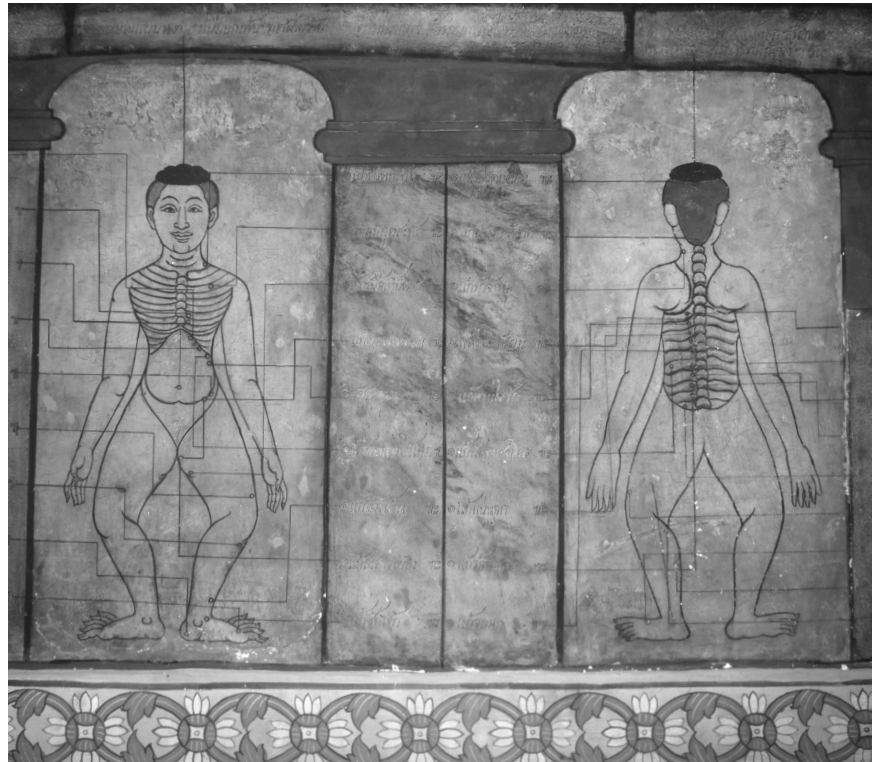

กรณีพระนั่งเกล้าฯ

กฤษณา หษ์อุเทน

ภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

คำสำคัญ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - พระประวัติและการวิเคราะห์, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - การสืบราชสันตติวงศ์ - พระประวัติและการวิเคราะห์, ประวัติศาสตร์ไทย - พระประวัติ

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อันประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเรียบ (สมเด็จพระศรีสุลาลัย) เมื่อครั้งพระบรมชนกนาถยังเสด็จดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายทับ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงดำรงพระยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชปิโยรส (พระราชโอรสอันเป็นที่รัก) ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงไว้วางพระราชหฤทัยยิ่งกว่าพระราชโอรสพระองค์อื่น สติปัญญาอันเฉียบแหลม ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวสมชายชาติทหาร และความจงรักภักดีอันเปี่ยมล้นของพระราชโอรสพระองค์นี้ เป็นที่ประจักษ์แก่พระทัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยเหตุนี้ รัชกาลที่ 2 จึงทรงวางพระราชอำนาจทั้งปวงให้พระองค์ทรงสำเร็จราชการแผ่นดิน ต่าง

พระเนตรพระภคินีในช่วง 10 ปีหลังแห่งรัชกาล สมเด็จพระราชโอรสไม่เพียงทรงบริหารราชกิจน้อยใหญ่ให้สำเร็จลุล่วงด้วยความวิริยอุตสาหะเท่านั้น แต่ยังทรงชวนขวยหาพระราชทรัพย์ ถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถสำหรับทรงใช้จ่ายทั้งในราชกิจทั้งปวงและส่วนพระองค์ หลังจากสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตอย่างกะทันหันเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 โดยยังไม่ทันทรงมีรับสั่งมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสพระองค์ใด ด้วยเหตุนี้ ที่ประชุมเสนาบดีอันประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และเหล่าเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ จึงลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ทูลอัญเชิญ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ผู้ทรงพระสติปัญญาฉลาดหลักแหลมและได้ว่าราชการต่างพระเนตรพระภคินีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมานานกว่า 10 ปี ขึ้นครองราชย์สืบต่อพระบรมชนกนาถ

การนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ปราศจากการวิเคราะห์ในเชิงลึก เพราะส่วนใหญ่อ้างอิงมาจากแหล่งข้อมูลเดียวกันโดยหาได้พิจารณาและวิเคราะห์เหตุและผลจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์หลายๆ ด้านประกอบกันอย่างจริงจัง ส่งผลให้ประวัติศาสตร์ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ถูกบิดเบือนในหลายกรณีมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับความชอบธรรมในการเสด็จขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 ก่อนรัชกาลที่ 3 เนื่องจากทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์ใหญ่ในระดับเจ้าฟ้า ที่ประสูติจากพระอัครมเหสี นอกจากนั้นยังมีกรณีที่มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างไม่เป็นธรรมว่า รัชกาลที่ 3 ทรงบริหารราชการแผ่นดินแบบคร่ำครึ ล้าหลังแบบตามโลกไม่ทัน เกลียดฝรั่ง และหากทรงมีพระชนม์ชีพยาวนานกว่านี้ ก็อาจทำให้ไทยต้องเสียเอกราชแก่ฝรั่งก็เป็นได้

สมัยปลายรัชกาลที่ 2 ผู้มีอำนาจและมีที่สุดในแผ่นดินรองลงมาจากองค์พระมหากษัตริย์คือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ ผู้ที่รัชกาลที่ 2 ทรงวางพระราชอำนาจทั้งปวงให้ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระภคินีมานานกว่า 10 ปี นอกจากกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จะมีอำนาจทางการเมืองอย่างล้นเหลือ เพราะทรงกำกับราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจ รวมทั้งว่าความฎีกาและรับราชการอื่นๆ ต่างพระเนตรพระภคินีแล้ว ยังทรงร่ำรวยมหาศาลระดับเจ้าสัวจากการค้าสำเภาอีกด้วย อำนาจบารมีและความปรีชาสามารถในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างหลักแหลมของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ต่างเป็นที่ยอมรับนับถือทั้งจากเสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยในราชสำนัก อีกทั้งจากบรรดาชาวยุโรปที่เข้ามาค้าขายและเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในขณะนั้น

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว จึงสามารถสรุปได้ว่า การที่บรรดาเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีทั้งหลายพร้อมกันอัญเชิญ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อจากพระบรมชนกนาถนั้น เป็นด้วยอำนาจบารมีและพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง ที่ทรงได้พิสูจน์ให้ชาวสยามและชาวต่างประเทศได้ประจักษ์แจ้งตลอดระยะเวลา 10 กว่าปีที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระภคินีพระบรมชนกนาถ

ที่สำคัญ หากพิจารณาสถานการณ์ของประเทศในขณะนั้นที่เพิ่งจะฟื้นตัวจากการล่มสลายหลังกรุงแตก ราชวงศ์จักรีและราชธานีแห่งใหม่เพิ่งได้รับการสถาปนาเพียง 50 ปี บ้านเมืองยังไม่ปลอดภัยจากศึกภายนอกทั้งพม่า ลาว ญวน และเขมร รวมทั้งเหตุการณ์ความยุ่งยากทางหัวเมืองมลายูที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ทั้งหมดนี้นับเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในราชสำนัก (และอาจจะรวมทั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถ้าหากก่อนสิ้นพระชนม์ พระองค์ยังทรงมีพระสติและทรงสามารถรับสั่งได้) พร้อมใจกันลงมติสนับสนุนผู้ที่ยังพร้อมด้วยอำนาจและมี ปัญญาหลักแหลม รอบรู้ในราชการแผ่นดินทั้งปวงเช่นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ แทนที่จะฝากความอยู่รอดของบ้านเมืองไว้กับเจ้าฟ้ามงกุฎ ผู้อ่อนพระชันษา ไม่มีความรอบรู้ในราชการงานแผ่นดิน และไม่เคยมีผลงานใดเป็นที่ประจักษ์ มีแต่เพียงอิสริยยศชั้นเจ้าฟ้า ที่พอจะใช้เป็นข้ออ้างในการถือสิทธิ์ในการสืบราชสันตติวงศ์ตามกฎหมายเถียรบาล ที่ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2011 ทั้งๆ ที่ทราบกันดีว่าการสืบราชสันตติวงศ์ของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาไม่ได้มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว ยิ่งไปกว่านั้น การแย่งชิงราชสมบัติก็ยังเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกเกือบจะทุกรัฐกาลในประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 400 ปีของอยุธยาอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเสียสละและทุ่มเททุกสิ่งเพื่อประเทศชาติ ทรงเอาพระทัยใส่ในการบริหารราชการแห่งแผ่นดินของพระองค์อย่างไม่รู้จักทรงเหน็ดเหนื่อย ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะออกกว่าราชการทุกวัน วันละ 2 เวลา ทรงใส่พระทัยในทุกเรื่องทรงงานอย่างไม่มีวันหยุด ไม่ทรงใส่พระทัยในการหาความสุขสนุกสนานและความเพลิดเพลินใจจากงานสนมกำนัลหรือละเมิงละคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการยอมรับจากทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติว่าทรงพระปรีชาสามารถ ฉลาดเฉลียว และรอบรู้เป็นเลิศ ทรงมีความจัดเจนในการบริหารราชการแผ่นดิน การพาณิชย์ และการต่างประเทศ ทรงมีสายพระเนตรที่กว้างไกล และทรงตระหนักดีว่า พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ จึงต้องทรงใช้พระปรีชาญาณและความสุขุมรอบคอบเพื่อประคับประคองบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบและการสูญเสียเอกราชให้แก่พวกฝรั่ง พระองค์ทรงรู้เท่าทันและทรงตระหนักถึงภัยจากการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกยิ่งกว่าผู้ใดในแผ่นดิน ดังนั้น พระองค์จึงทรงรอบคอบและระมัดระวังยิ่งนักเมื่อต้องทรงติดต่อทางการทูตหรือทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตก ตลอดระยะเวลา 27 ปีที่รัชกาลที่ 3 เสด็จราชสมบัติ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย ทรงสร้างความเจริญและทรงวางรากฐานอันมั่นคงในทุกๆ ด้านให้กับประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การพาณิชย์ การต่างประเทศ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ ทรงปกป้องบ้านเมืองของพระองค์ให้ผ่านพ้นภัยอันตรายจากอริราชศัตรูภายนอกประเทศ ทั้งพม่า ลาว ญวน เขมร เขมร มลายู และประเทศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 สิริพระชนมายุได้ 64 พรรษา

หน้า

ข้าพเจ้าเขียนบทความนี้ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก เกิดจากความละอายแก่ใจที่ข้าพเจ้าในฐานะคนไทย ก่อนหน้านั้นมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 เพียงเศษเสี้ยวรู้ลิ ความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนและมหาวิทยาลัยเพียงคร่าวๆ คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ดังนั้นจึงโปรดฯ ให้สร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อข้าพเจ้าได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 ก็จำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ด้วยตามหลักการที่ว่า นักประวัติศาสตร์ไม่จำเป็นต้องรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลป์ แต่นักประวัติศาสตร์ศิลป์จำเป็นต้องรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ข้าพเจ้าต้องเปิดหน้าประวัติศาสตร์ไทยเพื่อก้าวเดินเข้าสู่ทวารแห่งยุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อมูลจากตำราและเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้นำมาศึกษา ทำให้ข้าพเจ้ารู้ซึ่งถึงพระอัจฉริยภาพอันมากล้นในทุกๆ ด้าน น้ำพระทัยและพระเมตตาคุณอันไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์ รวมทั้งความรัก ความห่วงใย และความเสียสละอันยิ่งใหญ่เพื่อปิตุภูมิของพระองค์

ประการที่สอง เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงทุ่มเทพระสติปัญญาความสามารถและกำลังพระวรกายทั้งหมดที่ทรงมี พลีให้แผ่นดินและพสกนิกรอันเป็นที่รักแห่งพระองค์นับตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงรับราชการในแผ่นดินของพระบรมชนกนาถ จนกระทั่งเสด็จขึ้นครองราชย์และตรากษัตริย์สุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระคุณของพระองค์ยิ่งใหญ่อล้นฟ้ายากจะพรรณนาได้หมดสิ้น แต่ประวัติศาสตร์ไทยกลับมีพื้นที่สำหรับบันทึกเรื่องราวในรัชสมัยของพระองค์เพียงไม่กี่หน้ากระดาษ มีหน้าซ้ำยังผิดเพี้ยนอย่างไม่น่าให้อภัยมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ข้าพเจ้าในฐานะพสกนิกรรุ่นหลัง ผู้ซาบซึ้งใจในพระราชกรณียกิจและน้ำพระทัยของมหาราชพระองค์นี้ จึงใคร่ขอเสนอบทวิเคราะห์เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในทวาระของข้าพเจ้าเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณอนันต์ต่อประเทศไทย แต่ทรงอาภัพยิ่งนักพระองค์นี้

อนึ่ง ข้าพเจ้าใคร่ขอกล่าวอธิบายถึงสาเหตุที่บทความนี้มีข้อความซึ่งคัดมาจากหนังสือและเอกสารต่างๆ จำนวนมากและส่วนใหญ่มีความยาวค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากข้าพเจ้าประสงค์จะให้ผู้อ่านได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ จากเอกสารต้นฉบับเพื่อประกอบการพิจารณาข้ออ้างอิงต่างๆ ได้โดยสะดวก เพราะหนังสือหรือเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ส่วนใหญ่อ่านยากและหาอ่านได้ยาก ความผิดพลาดทั้งหลายทั้งปวงในบทความนี้ข้าพเจ้าขออ้อมรับแต่เพียงผู้เดียว และหากข้อเขียนนี้พอจะมีความดีอยู่บ้าง ข้าพเจ้าก็ขอทูลเกล้าฯ ถวายความดีนั้นเป็นราชพลีแด่ดวงพระวิญญาณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ข้าพเจ้าเทิดทูนบูชายิ่ง เนื่องในวโรกาสครบรอบ 189 ปีแห่งการเสด็จผ่านพิภพ ณ วันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นอัคราโอรส (พระราชโอรสพระองค์ใหญ่) ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อันประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเรียบ (สมเด็จพระศรีสุลาลัย) เมื่อครั้งพระบรมชนกนาถยังเสด็จดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เนื่องจากทรงเป็นพระราชนัดดา (หลานปู่) พระองค์แรกในสมเด็จพระบรมอัคราโอรส อีกทั้งเมื่อทรงเจริญวัยขึ้น ไม่เพียงจะทรงมีพระลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกับพระองค์มาก (กล่าวกันว่าเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงเหมือนกับพระอัยกาธิราชแทบจะเป็นพระองค์เดียวกัน) แต่ยังทรงเฉลียวฉลาดและกล้าหาญอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงมีพระเมตตาและสนธิเสนาหาโปรดปรานพระราชนัดดาพระองค์นี้ยิ่งนัก เมื่อทรงพระเยาว์ “พระองค์เจ้าชายทับ” ทรงได้รับพระมหากรุณาและพระเมตตาแห่งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชให้โดยเสด็จติดตามอย่างใกล้ชิดอยู่เสมอๆ เมื่อพระชนมายุของพระราชนัดดาครบกำหนดโสกันต์ รัชกาลที่ 1 จึงโปรดเกล้าฯ ให้โสกันต์ “พระองค์เจ้าชายทับ” ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวังเป็นการพิเศษเท่ากับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และครั้นเมื่อทรงบรรพชาและอุปสมบท สมเด็จพระบรมอัยกาธิราชก็โปรดเกล้าฯ ให้บรรพชาและอุปสมบทเฉพาะพระพักตร์ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งสองคราวอีกด้วย ¹

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชปิโยรส (พระราชโอรสที่รัก) ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงไว้วางพระราชหฤทัยยิ่งกว่าพระราชโอรสพระองค์อื่น สติปัญญาอันเฉียบแหลม ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวสมชายชาติทหาร และความจงรักภักดีอันเปี่ยมล้นของพระราชโอรสพระองค์นี้ เป็นที่ประจักษ์แก่พระทัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยเหตุนี้ รัชกาลที่ 2 จึงทรงวางพระราชอำนาจทั้งปวงให้อัคราโอรสทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณในช่วง 10 ปีหลังแห่งรัชกาล ส่วนสมเด็จพระราชโอรสก็ทรงบริหารราชกิจน้อยใหญ่ให้สำเร็จลุล่วงด้วยความวิริยอุตสาหะ ไม่เพียงเท่านั้นยังทรงชวนช่วยหาพระราชทรัพย์ถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถสำหรับทรงใช้จ่ายทั้งในราชกิจทั้งปวงและส่วนพระองค์ ถึงแม้ว่าค่านาอากรสม-พัสดุจะเก็บได้น้อย ไม่เพียงพอสำหรับใช้จ่ายในราชการแผ่นดิน กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ก็ได้ทรงพระอุตสาหะแต่งสำเภาทองและสำเภาส่งพระองค์ออกไปค้าขายยังเมืองจีนเพื่อหาราชทรัพย์มา ให้เพียงพอ ซึ่งเป็นที่เจริญพระราชหฤทัยและเกื้อกูลแก่พระบรมสุขแห่งพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมชนกนาถจึงสามารถทรงงานด้านการละครและกวีนิพนธ์ได้อย่างสำราญราชหฤทัย ในบั้นปลายพระชนม์ชีพ ²

หลังจากสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตอย่างกะทันหันเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 โดยยังไม่ทันทรงมีรับสั่งมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสพระองค์ใด ด้วยเหตุนี้ ที่ประชุม

เสนาบดีอันประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และเหล่าเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ จึงลงมติเป็นเอกฉันท์ให้
ทูลอัญเชิญ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ผู้ทรงพระสติปัญญาฉลาดหลักแหลมและ
ได้ว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมานานกว่า 10 ปี ขึ้นครอง
ราชย์สืบต่อพระบรมชนกนาถ

ในสมัยรัชกาลที่ 3 บ้านเมืองเข้าสู่สภาวะสงบเรียบร้อย ถึงแม้ว่าตอนต้นรัชกาลจะเกิดกบฏเจ้าอนุ-
วงศ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2369 หรือเหตุการณ์ยุ่งยากทางหัวเมืองมลายูจะเกิดขึ้นเสมอตลอดรัชกาล แต่
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงสามารถจัดการปราบปรามกบฏเหล่านั้นได้ด้วยกองทัพ
อันแข็งแกร่งของไทยเพราะพระองค์ทรงมีขุนพลแก้วคู่พระทัยคือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์
สิงหเสนี) แม้ทัพเอกผู้ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ และบัญชาการรบเป็นสามารถในสงครามที่ยืดเยื้อกว่า
10 ปี ระหว่างไทยกับญวนและเขมร (พ.ศ. 2376-2387) ส่วนสงครามระหว่างไทยกับพม่าก็สิ้นสุด
ลงในรัชกาลของพระองค์นี้เอง ถึงแม้ว่าในรัชกาลนี้ไทยจะยกทัพเข้าไปในเขตแดนของพม่าบ้าง
แต่ก็เนื่องมาจากกรณีพิพาทระหว่างพม่าและอังกฤษ ไม่ได้เป็นการทำศึกสงครามโดยตรงกับพม่า

ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 เศรษฐกิจการคลังของประเทศยังไม่อยู่ในสภาพฟื้นตัว สภาพ
บ้านเมืองหลังกรุงแตกและภาวะศึกสงครามที่ยืดเยื้อตั้งแต่ก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกมาจนถึงสมัย
รัชกาลที่ 2 ทำให้รัฐต้องสูญเสียทั้งกำลังคนและกำลังเงินจำนวนมากไปกับการศึกสงคราม
ขณะที่รัฐต้องใช้งบประมาณจำนวนมากไปกับการสร้างนครหลวงแห่งใหม่ การทำนุบำรุงบ้านเมือง
และการป้องกันประเทศ แต่รายได้ของรัฐกลับมีน้อยมาก เนื่องจากจำนวนราษฎรผู้เสียภาษีมีน้อย
อีกทั้งรัฐยังไม่สามารถเก็บภาษีอากรต่างๆ ได้อย่างครบถ้วน สถานการณ์ทางการเงินที่ฝืดเคือง
ของประเทศสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนจากเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ. 2339 ครั้งที่กรมพระราชวังบวร-
มหาสุรสิงหนาททรงขัดพระทัยกับรัชกาลที่ 1 ถึงกับไม่ยอมเสด็จลงมาเฝ้า สาเหตุเนื่องมาจากทรง
ขัดเคืองพระทัย ที่ทรงกราบทูลขอพระราชทานเงินปีเพิ่มโดยทรงให้เหตุผลว่า เงินที่ได้รับพระราชทาน
ปีละ 1,000 ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับจ่ายเบี้ยหวัดให้ข้าราชการวังหน้า แต่รัชกาลที่ 1 ทรงรับสั่งว่า
เงินในท้องพระคลังไม่มีเหลือเก็บสะสม ด้วยเหตุที่เงินซึ่งได้จากการเก็บส่วย อากร และภาษีต่างๆ
มีน้อย จนต้องนำรายได้จากกำไรในการค้าสำเภาเข้ามาช่วยชดเชย จึงมีเงินพอใช้จ่ายในราชการ
แผ่นดินไปได้เพียงปีต่อปีเท่านั้น กรณีความบาดหมางกันระหว่าง 2 พระองค์ในครั้งนั้นทำให้ทั้ง
วังหลวงและวังหน้าถึงกับเกณฑ์ทหารให้เอาปืนใหญ่ขึ้นป้อมเล็งเข้าหากัน แต่วิกฤตการณ์ในครั้งนั้น
ก็สามารถระงับไปได้ เมื่อสมเด็จพระที่นั่ง 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี
และสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาตรีสุธารักษ์ ทรงเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ย³

ในสมัยรัชกาลที่ 2 รัฐมีรายได้มีน้อยมากจนไม่พอจ่ายค่าเบี้ยหวัดให้ขุนนางและข้าราชการ บางปี
ต้องลดค่าเบี้ยหวัดลงหนึ่งในสามส่วน บางปีต้องลดลงถึงครึ่งหนึ่ง บางปีก็ต้องใช้วิธีพระราชทาน
ผ้าลายแจกเพิ่มเติมในเบี้ยหวัดบ้างก็มี อย่างไรก็ตาม ทุกๆ ปีรัฐก็พยายามหารายได้โดยการแต่ง

เรือสำเภา 2 ลำ คือ “เรือมาลาพระนคร” และ “เรือเหราข้ามสมุทร” ไปค้าขายยังอินเดีย เกาะหมาก สิงคโปร์ และมาเก๊าเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในราชการแผ่นดินอีกทางหนึ่งด้วย⁴

เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงแก้ปัญหาการคลังของประเทศด้วยการปฏิรูปการเก็บภาษีอย่างเป็นระบบ และหาหนทางให้ราษฎรชำระภาษีอากรเป็นตัวเงินแทนการชำระเป็นผลิผลและแรงงานของตน ในอดีตชาวไทยทุกคน ยกเว้นเจ้านาย ขุนนาง พระสงฆ์ และทาส จะต้องถูกเกณฑ์มาเข้าเวรทำงานให้รัฐปีละ 3 เดือน ระหว่างมารับราชการเข้าเวรเป็นระยะ คราวละ 1 เดือน คนเหล่านั้นนอกจากจะไม่ได้รับค่าตอบแทนแล้ว ยังต้องดูแลตัวเองทั้งเรื่องที่พักอาศัยและอาหารการกินอีกด้วย ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ทางกรมเริ่มยินยอมให้ผู้ไม่ต้องมาเข้าเวรทำงานสามารถจ่ายเงิน “ค่าราชการ” หรือ “ค่าส่วย” แทนได้ หรืออาจจะขอชำระเป็นผลิผลทางธรรมชาติที่หายากแทน เช่น เครื่องเทศ เครื่องยาสมุนไพร หรือแร่ธาตุต่างๆ ก็ได้ ในสมัยรัชกาลที่ 3 กำหนดอัตราค่าส่วยไว้คนละ 6 บาทต่อเดือน ส่วนพวกทาส ถึงแม้จะได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่นายทาสจะต้องเสียภาษีให้รัฐแทนในอัตรา 5 บาทต่อทาส 1 คน ต่อปี ชาวจีนก็ได้รับการยกเว้นด้วยเช่นกัน แต่ต้องเสียภาษีรายตัว 3 ปีต่อครั้ง เพียงคนละ 6 สลึง⁵

ในปีแรกแห่งการครองราชย์รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายใหม่เกี่ยวกับการเสียอากรค่านา ตามกฎหมายเก่าชาวนาต้องจ่ายค่าภาคหลวงเป็นข้าวในอัตรา 2 ถังต่อที่นา 1 ไร่ และต้องหาข้าวมาขายให้จางหลวงอีกส่วนหนึ่งตามราคาที่ยู่งกำหนดด้วย แต่กฎหมายใหม่บังคับให้ชาวนาชำระอากรค่านาเป็นเงินเพียงอย่างเดียวในอัตรา 3/8 บาทต่อที่นา 1 ไร่เท่านั้น ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระของชาวนาด้วย เพราะชาวนาจะได้ไม่ต้องขนข้าวไปยังยุ้งจางหลวงเป็นระยะทางไกลๆ เพื่อชำระค่าอากรอีกต่อไป⁶

เพื่อที่จะสามารถจัดเก็บภาษีอากรได้อย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และถูกต้องตามความเป็นจริง ในปี พ.ศ. 2372 รัชกาลที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการสำรวจและทำรังวัดที่ดินทำกินของราษฎร ที่เรียกกันว่า “การเดินนา” และ “การเดินสวน” ซึ่งไม่ได้ทำกันมานานกว่า 15-16 ปีแล้ว ต่อมา พ.ศ. 2375 ได้มีการเดินนาเดินสวนอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจาก พ.ศ. 2374 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ทำให้เรือสวนไร่นาของราษฎรเสียหายเป็นอันมาก จึงต้องทำการสำรวจว่า ดินไม้ตายไปกี่ต้นและมีการปลูกต้นไม้ทดแทนกี่ต้น เพื่อที่จะสามารถคิดภาษีได้ถูกต้องตามความเป็นจริง และราษฎรจะได้ไม่ต้องเดือดร้อนจากการเรียกเก็บภาษีอากรของรัฐ⁷

นอกจากนั้น รัชกาลที่ 3 ยังโปรดเกล้าฯ ให้มีการสำรวจบัญชีพลใหม่ ทำทะเบียน และสักระเลงไพร่พลทั่วราชอาณาจักรเป็นระยะๆ ตลอดรัชกาลเพื่อสะดวกต่อการควบคุมกำลังพลและการเก็บค่าส่วย การปฏิรูปการเก็บภาษีอากรของรัชกาลที่ 3 ประสบความสำเร็จอย่างดียิ่ง เพราะการจัดระบบการเก็บภาษีอากรที่ทรงประสิทธิภาพทำให้รัฐสามารถเก็บภาษีอากรได้อย่างครบถ้วนและถูก

ต้องตามความเป็นจริง ไม่เพียงเท่านั้น รัฐยังพยายามหารายได้เพิ่มด้วยการลงทุนขุดคลองเพื่อการค้าภายในประเทศถึง 4 เส้นทาง อันได้แก่ คลองสุนัขหอน (พ.ศ. 2371) คลองจากด่านวัดปากน้ำไปถึงบางขุนเทียน ความยาว 78 เส้น 18 วา หรือประมาณ 3 กิโลเมตร คลองจากบางขุนเทียนไปถึงวัดกกและวัดเลา ความยาว 100 เส้น หรือประมาณ 4 กิโลเมตร (พ.ศ. 2374) และคลองจากหัวหมากไปถึงบางขุนกบจรบคลองพระโขนง ความยาว 1,337 เส้น 19 วา 2 ศอก หรือประมาณ 53 กิโลเมตร ใช้เวลาในการขุด 2 ปี (พ.ศ. 2380-2382) สิ้นพระราชทรัพย์ถึง 96,500 บาท⁶ ประมาณกันว่ารายได้จากการเก็บภาษีอากรในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งที่เป็นตัวเงินและผลิตผลต่างๆ (ไม่รวมค่าส่วย) มีมูลค่าถึง 14 ล้านบาทต่อปี มากกว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งมีมูลค่าสูงสุดเพียงประมาณ 5 ล้านบาทกว่า หรือมากกว่าถึงเกือบ 3 เท่า⁷

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการยอมรับจากทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติว่าทรงพระปรีชาสามารถ ฉลาดเฉลียว และรอบรู้เป็นเลิศ ทรงมีความชัดเจนในการบริหารราชการแผ่นดิน การพาณิชย์ และการต่างประเทศ ทรงมีสายพระเนตรที่กว้างไกล และทรงตระหนักดีว่าพระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ จึงต้องทรงใช้พระปรีชาญาณและความสุขุมรอบคอบเพื่อประดับประดาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบและการสูญเสียเอกราชให้แก่พวกฝรั่ง พระองค์ทรงรู้เท่าทันและทรงตระหนักถึงภัยจากการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกยิ่งกว่าผู้ใดในแผ่นดิน ดังนั้น พระองค์จึงทรงรอบคอบและระมัดระวังยิ่งนักเมื่อต้องทรงติดต่อทางการทูตหรือทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตก ความคิดอันหลักแหลมและกุดโลบายในการดำเนินนโยบายทางการต่างประเทศของพระองค์ได้ช่วยให้สยามประเทศรอดพ้นปากเหยี่ยวปากกามาได้ตลอดรัชสมัยโดยไม่ต้องจำทนทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบหรือไม่ต้องเสียดินแดนไปอย่างขมขื่นใจ พระบรมราโชบายทางการต่างประเทศของพระองค์นับเป็นรากฐานและแม่แบบให้การดำเนินนโยบายต่างประเทศแก่พระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมา ไม่ว่าจะเป็นสมัยรัชกาลที่ 4 หรือรัชกาลที่ 5 ซึ่งยังผลให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการขยายอาณานิคมของประเทศตะวันตกน้อยที่สุด และเป็นชาติเดียวในภูมิภาคเอเชียที่สามารถดำรงความเป็นเอกราชมาได้อย่างตลอดรอดฝั่ง ตลอดระยะเวลา 27 ปีที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชสมบัติ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองให้อยู่ในความสุขสงบเรียบร้อย ทรงสร้างความเจริญและทรงวางรากฐานอันมั่นคงในทุกๆ ด้านให้กับประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การพาณิชย์ การต่างประเทศ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ ทรงปกป้องบ้านเมืองของพระองค์ให้ผ่านพ้นภัยอันตรายจากอริราชศัตรูภายนอกประเทศ ทั้งพม่า ลาว ญวน เขมร เขมร ลาว และประเทศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 สิริพระชนมายุได้ 64 พรรษา¹⁰

64 กรณียะนันเกล้าฯ โดย กฤษณา หนองกุ่ม

ข้อกตัญญูเกี่ยวกับสิทธิในราชบัลลังก์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2394 พระราชวงศ์และเหล่าเสนาบดีได้พร้อมกันกราบทูลอัญเชิญ วชิรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎฯ) พระราชโอรสองค์ที่ 43 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานบรรดาราชนิกาย สมเด็จพระอนุชาธิราชร่วมพระชนกชนนีเดียวกัน เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (เจ้าฟ้าจุฑามณี) เป็นสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวร โดยให้ทรงมีฐานะเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง กล่าวกันว่า สาเหตุเพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์มาก และเคยทรงตรวจดวงพระชาตาของพระอนุชาแล้ว จึงทรงพระราชดำริว่า ถ้าจะถวายราชสมบัติแต่พระองค์ ก็ขอให้ถวายแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ด้วย เพราะสมเด็จพระอนุชาธิราชนั้น พระชะตาแรงนัก ตามตำราว่าคงจะต้องได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าถวายราชสมบัติแต่พระองค์เดียว เกรงจะเสด็จอยู่ไม่ได้ยั่งยืนด้วยไม่สามารถจะทนแรงพระชะตาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้¹¹

กรณีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อทรงมีพระชนมายุสูงถึง 47 ปี เป็นเรื่องที่น่าสนใจประวัติศาสตร์สมัยใหม่ควรวิเคราะห์ให้ถูกต้องเที่ยงตรงเพื่อความเป็นธรรมต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ผู้ทรงสร้างคุณูปการแก่ประเทศไทย ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ปวงชนชาวไทยในปัจจุบันและสืบไปในอนาคต เนื่องจากยังมีนักประวัติศาสตร์จำนวนไม่น้อยยังคงให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ในแนวทางเดียวกัน อาจเพราะอ้างอิงมาจากแหล่งข้อมูลเดียวกันโดยหาได้พิจารณาและวิเคราะห์เหตุ และผลจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์หลายๆ ด้านประกอบกัน เหตุผลที่นักประวัติศาสตร์จำนวนมากนิยมอ้างอิงเกี่ยวกับกรณีนี้คือ “ความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์” ของรัชกาลที่ 4 ก่อนรัชกาลที่ 3 เนื่องจากทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ในระดับเจ้าฟ้า ที่ประสูติจากพระอัครมเหสี¹² สำหรับสิทธิหรือความชอบธรรมในการสืบราชสมบัติ ซึ่งรัชกาลที่ 4 และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพอ้างถึง น่าจะทรงยึดถือตามกฎหมายที่ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2011 ซึ่งกำหนดให้พระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินที่ประสูติจาก “อัครมเหสี” มีฐานันดรศักดิ์เป็น “สมเด็จพระอนุชาธิราช” หรือ “สมเด็จพระอนุชาธิราช” โดยให้ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท¹³ แต่หากพิจารณาจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2011 เป็นต้นมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ ความจริงหาเป็นเช่นนั้นเสมอไปไม่ และทั้ง 2 พระองค์ก็น่าจะทรงทราบดีว่า การสืบราชสันตติวงศ์ของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาไม่ได้มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว นอกจากนั้น การแย่งชิงราชสมบัติก็ยังเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกเกือบจะทุกรัชกาลในประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 400 ปีของอยุธยาอีกด้วย

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาหลักเกณฑ์ในการสืบราชสมบัติสมัยรัชกาลที่ 1 จะเห็นว่าเป็นการสืบทอดตามประเพณีที่มีมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา นั่นคือ ผู้สืบทอดราชบัลลังก์คือพระมหากษัตริย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือ วังหน้า ดังเช่นในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ. 2252-2275) และพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) เมื่อสวรรคตแล้วเรียกกันว่า พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) อันเป็นสมัยที่คนไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์มองว่าเป็นสมัย “บ้านเมืองดี” และยึดถือเป็นแบบฉบับในการสร้างบ้านแปงเมือง ตามประเพณีที่มีมา การสถาปนาวังหน้าจะแล้วแต่พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระองค์ใดขึ้นครองตำแหน่งโดยไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชโอรสเสมอไป ดังเช่นที่ พระเจ้าท้ายสระทรงแต่งตั้งพระอนุชา (พระเจ้าบรมโกศ) เป็นพระมหากษัตริย์ หรือ วังหน้า หรือเช่นเดียวกับที่พระนเรศวรได้รับการสถาปนาเป็น วังหน้า เมื่อพระราชบิดาคือ พระมหาธรรมราชา เสด็จขึ้นครองราชย์ และในสมัยที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์ต่อจากพระราชบิดา สมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชา ก็ได้รับการสถาปนาเป็น พระมหากษัตริย์ ในพงศาวดารเก่าเรียกว่า “พระเจ้าฝ่ายหน้า” เป็นต้น¹⁴ ด้วยเหตุนี้ หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์ จึงทรงสถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราชเป็นพระมหากษัตริย์ มีพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมมหาสุริยาธิบดี ต่อมา หลังจากพระมหากษัตริย์ เสด็จทิวงคตได้ 3 ปี ในปี พ.ศ. 2349 จึงได้พระราชทานอุปราชภิเษกให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เป็นพระมหากษัตริย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งต่อมาเมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2352 พระองค์จึงได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 2 และทรงแต่งตั้งพระอนุชาพร้อมพระชนนีเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ (พระบันฑูรน้อย) เป็นพระมหากษัตริย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า ถ้าหากกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ไม่เสด็จทิวงคตเสียก่อน พระราชบัลลังก์ก็คงไม่ได้แก่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และแม้ตัววิธานกฤษฎีกายังไม่สามารถอ้างสิทธิในการสืบราชบัลลังก์ด้วยเหตุผลที่ว่า เกิดดีแล้วแต่พระราชบิดาและพระราชมารดาทั้งสองฝ่าย ได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อรัชกาลที่ 2 เสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็ไม่ได้ทรงสถาปนาพระราชชายานารีใดในตำแหน่งพระอัครมเหสีตามแบบอย่างโบราณราชประเพณี อีกทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ทรงประกาศแต่งตั้งเจ้าฟ้าหญิงบุญรอด พระราชมารดาของเจ้าฟ้ามงกุฎ ให้ดำรงตำแหน่งมเหสีฝ่ายใด ด้วยเหตุนี้ เจ้าฟ้าหญิงบุญรอดจึงมิได้ทรงดำรงตำแหน่งพระอัครมเหสีหรือพระบรมราชินีอย่างเป็นทางการ ดังนั้น ในกรณีนี้วิธานกฤษฎีกาจึงไม่สามารถอ้างสิทธิในการสืบราชสมบัติตามกฎหมายฉบับปี พ.ศ. 2011 ได้ อีกประการหนึ่ง การออกขุนพระนามาภิไธยว่า “สมเด็จพระศรีสุริเยนพระบรมราชินี” นั้น มาสถาปนาต่อขึ้นภายหลังในรัชกาลที่ 6 (เดิมทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เมื่อในรัชกาลที่ 4)¹⁵

มูลเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาการสืบราชสันตติวงศ์ในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 แท้ที่จริงน่าจะมาจากพระราชประสงค์ขององค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงปรารถนาจะคัดเลือกผู้ที่พระองค์ทรงเห็นว่ามีความเหมาะสมทั้งวัยวุฒิ และความสามารถในการปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข และมั่นคงสืบไป หลังจากที่สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาดิสนานุรักษ์ เสด็จทิวงคตเมื่อ พ.ศ. 2360 รัชกาลที่ 2 ก็ไม่ได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเป็น “วังหน้า” แทน สาเหตุที่ทรงปล่อยให้ตำแหน่งวังหน้าว่างเว้นมานานถึง 7 ปีจนสิ้นรัชกาล อาจเนื่องมาจากทรงลังเลที่จะเลือกระหว่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระโอรสองค์ใหญ่ ผู้ทรงกำกับกระทรวงพระคลัง และเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระอนุชาของกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ผู้ทรงกำกับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงวัง หลังจากเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2365 ถึงแม้ว่ารัชกาลที่ 2 จะยังไม่โปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้านายพระองค์ใดขึ้นครองตำแหน่งวังหน้าแทน แต่การที่ทรงวางพระราชอำนาจทั้งปวงให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์บริหารราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณเรื่อยมาจนสิ้นรัชกาล แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะมอบราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสองค์ใหญ่ เพียงแต่ยังไม่ทันโปรดเกล้าฯ สถาปนากรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์วังหน้า ก็เสด็จสวรรคตอย่างกะทันหันเสียก่อน¹⁶ และแม้กระทั่งรัชกาลที่ 4 ก็ยังทรงมีพระราชวินิจฉัยไปในทิศทางนี้เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ลงวันที่ 23 พฤษภาคม ร.ศ. 112 ดังนี้

ได้ฟังจากคำรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระโอรสองค์ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระสติปัญญามาก และเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยิ่งนัก ถึงโดยว่าถ้ามีพระสติที่จะสั่งได้ ท่านไม่แน่ว่าจะทรงมอบราชสมบัติพระราชทาน หรือพระราชทานพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยในเวลานั้นบ้านเมืองยังต้องรบพุ่งติดพันกันอยู่กับพม่า จำเป็นต้องหาพระเจ้าแผ่นดินที่รอบรู้ในราชการทั้งปวง และเป็นที่นิยมยินดีทั่วหน้า จะได้ป้องกันศัตรูภายนอกได้...¹⁷

ข้อบิดเบือนทางประวัติศาสตร์เมื่อสิ้นรัชสมัย

ในความเป็นจริง ก่อนผลิตแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 3 หาได้มีปัญหาเรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ดังเช่นที่ผู้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทยหลายคนได้ตั้งประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเทพ พระปิตุลา ผู้ทรงเคยกำกับราชการกลาโหมในรัชกาลที่ 2 เป็นกรมพระราชวังบวร-

สถานมงคล ตำแหน่งพระมหากุปราชวังหน้า¹⁸ แต่หลังจากกรมพระราชวังบวรมหาดคีดีพลเสด็จทิวงคตเมื่อ พ.ศ. 2375 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงแต่งตั้งเจ้านายพระองค์ใดเป็นพระมหากุปราชวังหน้าจนสิ้นรัชกาล สาเหตุประการหนึ่งน่าจะเป็นเพราะพระองค์ยังทรงมองไม่เห็น ว่าเจ้านายพระองค์ใดมีความเหมาะสมและมีความสามารถสำหรับตำแหน่งพระมหากุปราช ซึ่งจะเป็นผู้มีสิทธิในการสืบราชบัลลังก์ตามราชประเพณี อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์หลายๆ ด้าน เช่น การที่ตลอดรัชสมัยของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงประกาศแต่งตั้งพระสนม เจ้าจอม หม่อมทาม อีกทั้งยังไม่ทรงรับราชานรี พระองค์ใดเป็นพระอัครมเหสี ซึ่งทำให้ไม่มีราชโอรสขึ้นเจ้าฟ้า หรือการที่พระองค์มิได้ทรงสถาปนา พระราชโอรสและพระราชธิดาที่ประสูติก่อนและหลังบรมราชาภิเษก ให้ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชั้นเอก หรือหลังจากทรงขึ้นครองราชย์ได้ 5 ปี พระองค์ก็ได้ทรงมีพระราชโอรสหรือพระราชธิดาอีกเลย ทั้งๆ ที่ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุเพียง 40 ปีเท่านั้น¹⁹ ไม่เพียงเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมิได้ทรงแต่งตั้งพระราชโอรสพระองค์ใดให้ดำรงตำแหน่งสำคัญของแผ่นดินเลย ไม่ว่าจะเป็นพระมหากุปราช เจ้ากรมท่า เจ้ากรมพระคลัง เจ้ากรมพระกลาโหม หรือเจ้ากรมมหาดไทย ข้อเท็จจริงดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ในประเด็นเดียวว่า รัชกาลที่ 3 ไม่ทรงต้องการเปิดโอกาสให้พระราชโอรสพระองค์ใดได้สิทธิในการสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นโดยการเฉลิมพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชั้นเอก หรือการมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง การทหาร หรือการเศรษฐกิจเพื่อสร้างผลงานหรือสร้างฐานอำนาจและบารมีทางการเมืองในอนาคต

ดังนั้น การที่มีผู้สรุปว่า รัชกาลที่ 3 ทรงปรารถนาจะให้พระราชโอรสของพระองค์ขึ้นครองราชย์สืบต่อพระองค์²⁰ แต่ไม่สามารถด้านทานอำนาจของขุนนางตระกูลขุนนาได้ โดยอ้างอิงข้อมูลที่เป็นเกร็ดประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่อง “การพระราชทานพระประคำทอง”²¹ ซึ่งเป็นเพียงการคาดเดาหรือการอ้างอิงข้อความตอนหนึ่งจากบันทึกของ เซอร์เฮนรี ออร์ด (Sir Henry Orde) และจากโทรเลขรายงานข่าวจากสยามไปถึงบรรณาธิการสิงคโปร์ฟรีเพรสส์ (Singapore Free Press) ของหมอยอห์น เทเลอร์โยนส์ (Rev. John Taylor Jones) ซึ่งต่างเป็นความเห็นที่ได้มาจากปากของคนไทยแทบทั้งสิ้น²² จึงนับเป็นการนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ปราศจากการวิเคราะห์ในเชิงลึก เพราะไม่ได้ศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ใดๆ ด้านอย่างจริงจัง อันส่งผลให้ประวัติศาสตร์ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ถูกบิดเบือนมาจนกระทั่งทุกวันนี้

การลงความเห็น ว่า ขุนนางตระกูลขุนนามีอำนาจบารมีมากจนสามารถสนับสนุนให้รัชกาลที่ 3 เสด็จขึ้นครองราชย์ได้อย่างราบรื่นโดยปราศจากการต่อต้านจากขุนนางกลุ่มอื่น รวมทั้งมีอำนาจกล้าแข็งพอที่จะเลือกสนับสนุนพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดก็ได้ให้ขึ้นมาเป็นกษัตริย์ จนกล้าบังอาจขัดพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 3 ซึ่งทรงตั้งพระทัยจะมอบราชสมบัติแก่พระองค์เจ้า

68 กรณียะมั่งเกล้าฯ โดย กฤษณา หน่งอุกน

อรรณพ พระราชโอรส ที่ทรงกำกับกรมสังฆการีและธรรมการ หรือการที่ตระกูลขุนนางตัดสินใจ “ลี้กพระ” ซึ่งบวชมาถึง 27 พรรษาเพื่อยกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็เพราะคิดว่าสามารถควบคุมได้ง่ายกว่าการสนับสนุนเจ้านายพระองค์อื่นๆ ด้วยอาจเสี่ยงต่อการสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ทางการเมืองและการค้าของตระกูลตน²³ ทั้งหมดนี้นับเป็นการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แบบส่งเดช เพราะ เป็นการมุ่งตีความในประเด็นที่ตนเองเชื่อเพียงประเด็นเดียวโดยตั้งใจจะเลยและไม่เอาใจใส่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่ขัดแย้งกับสมมุติฐานของตน

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์จะพบว่า ความจริงแล้ว อำนาจและบารมีของขุนนางตระกูลขุนนางเพิ่งจะค่อยๆ สัมผัสขึ้นมาเรื่อยๆ ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีอำนาจกล้าแข็งในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงต้นรัชกาลที่ 5 ขณะที่สมัยปลายรัชกาลที่ 2 ผู้มีอำนาจบารมีที่สุดในแผ่นดินรองลงมาจากองค์พระมหากษัตริย์คือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ ผู้ที่รัชกาลที่ 2 ทรงวางพระราชอำนาจทั้งปวงให้ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมานานกว่า 10 ปี นอกจากกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จะมีอำนาจทางการเมืองอย่างล้นเหลือ เพราะทรงกำกับราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจ รวมทั้งว่าความฎีกาและรับราชการอื่นๆ ต่างพระเนตรพระกรรณแล้ว ยังทรงร่ำรวยมหาศาลระดับเจ้าสัวจากการค้าสำเภาอีกด้วย อำนาจบารมีและความปรีชาสามารถในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างหลักแหลมของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ต่างเป็นที่ยอมรับนับถือทั้งจากเสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยในราชสำนัก อีกทั้งจากบรรดาชาวยุโรปที่เข้ามาค้าขายและเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในขณะนั้น จอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) ทูตอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี และขอเจรจาแก้ไขการเก็บภาษีและการค้ากับไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2364-2365) ได้กล่าวถึงกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ไว้ในหนังสือ “Journal of an Embassy from The Governor - General to The Courts of Siam and Cochin China” ของเขา ดังนี้

เป็นธรรมเนียมของราชสำนักแห่งนี้ที่แขกเมืองจะต้องเข้าเฝ้าเจ้านายพระองค์นี้ (หมายถึง กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์-ผู้เขียน) ก่อนที่จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เรื่องราชการไม่ว่าในกรมกองใดอยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ทั้งสิ้น พระองค์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถให้เป็นที่ยอมรับในพระราชภารกิจที่พระองค์ทรงได้รับมอบหมาย เรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสุขของบ้านเมืองหรือการสงคราม การติดต่อกับต่างประเทศหรือกฎระเบียบของบ้านเมือง การกำหนดนโยบายและความยุติธรรมจะเป็นไปตามพระประสงค์ของเจ้านายพระองค์นี้ทั้งสิ้น เรื่องต่างๆ แทบจะไม่มีการนำเสนอต่อพระเจ้าแผ่นดิน ยกเว้นในกรณีที่ต้องการความเห็นชอบของพระเจ้าแผ่นดินเป็นขั้นสุดท้าย ตัวแทนของรัฐบาลในระดับรองลงมา ต่างอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้านายพระองค์นี้ทั้งสิ้น และไม่มีอำนาจที่จะปฏิบัติการใดๆ หากไม่ได้รับความเห็นชอบจากพระองค์ ด้วยเหตุนี้ข้าราชการดังกล่าวจะ

เข้าเฝ้าพระองค์วันละสองเวลา ในการเข้าเฝ้าครั้งนี้ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ก็ทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำ...²⁴

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว จึงสามารถสรุปได้ว่า การที่บรรดาเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีทั้งหลายพร้อมกันอัญเชิญ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อจากพระบรมชนกนาถนั้น หาใช่เกิดจากอำนาจของขุนนางตระกูลขุนนางไม่ หากแต่เป็นด้วยอำนาจบารมีและพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง ที่ทรงได้พิสูจน์ให้ชาวสยามและชาวต่างประเทศได้ประจักษ์แจ้งตลอดระยะเวลา 10 กว่าปีที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณพระบรมชนกนาถ ที่สำคัญ หากพิจารณาสถานการณ์ของประเทศในขณะนั้นที่เพิ่งจะฟื้นตัวจากการล่มสลายหลังกรุงแตก ราชวงศ์จักรีและราชธานีแห่งใหม่เพิ่งได้รับการสถาปนาเพียง 50 ปี บ้านเมืองยังไม่ปลอดภัยจากศึกภายนอกทั้งพม่า ลาว ญวน และเขมร รวมทั้งเหตุการณ์ความยุ่งยากทางหัวเมืองมลายูที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ทั้งหมดนี้นับเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในราชสำนัก (และอาจจะรวมทั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถ้าหากก่อนสิ้นพระชนม์ พระองค์ยังทรงมีพระสติและทรงสามารถรับสั่งได้) พร้อมใจกันลงมติสนับสนุนผู้ที่ถึงพร้อมด้วยอำนาจบารมี ปัญญาหลักแหลม รอบรู้ในราชการแผ่นดินทั้งปวงเช่นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ แทนที่จะฝากความอยู่รอดของบ้านเมืองไว้กับเจ้าฟ้ามงกุฎ ผู้อ่อนพระชันษา ไม่มีความรอบรู้ในราชการงานแผ่นดิน และไม่เคยมีผลงานใดเป็นที่ประจักษ์ มีแต่เพียงอิสริยยศชั้นเจ้าฟ้า ที่พอจะใช้เป็นข้ออ้างในการถือสิทธิในการสืบราชสันตติวงศ์ตามกฎหมายจารีตประเพณี พ.ศ. 2111 ซึ่งแทบไม่เคยได้รับการยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจังตลอดเกือบ 500 ปีที่ผ่านมา

การนำเสนอข้อมูลที่ผิดพลาดและบิดเบือนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสถาปนาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือการที่มีการตีความกันว่า รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชประสงค์จะให้พระราชโอรสของพระองค์ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระองค์ แต่เกรงอำนาจของขุนนางตระกูลขุนนาง จึงใช้วิธี “โยนหินถามทาง” ว่าขุนนางชั้นผู้ใหญ่มีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถึงแม้จะมีพระบรมราชานุญาตให้เหล่าเสนาบดีปรึกษาหารือกันในการเลือกผู้สืบราชสมบัติ แต่ก็ทรงกล่าวอ้างถึงคุณสมบัติที่ไม่เหมาะสมสำหรับการเป็นพระเจ้าแผ่นดินของพระบรมวงศานุวงศ์ 4 พระองค์ เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะตัดทั้ง 4 พระองค์ออกจากการเป็นผู้สมควรได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้สืบราชบัลลังก์ต่อจากพระองค์²⁵

หากพิจารณาจากข้อมูลและเอกสารทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 ให้ละเอียดรอบคอบ คงต้องตีความและวิเคราะห์การนำเสนอข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเสียใหม่ จริงอยู่ ถึงแม้ว่าขุนนางตระกูลขุนนางจะสร้างสมบารมี อำนาจราชศักดิ์ และความมั่งคั่งในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 ไว้ไม่น้อย อย่างไรก็ตาม อำนาจของขุนนางตระกูลนี้ไม่ได้มากมายล้นฟ้าดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 และต้น

รัชกาลที่ 5 เพราะยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดด้วยพระเดชพระคุณและพระราชอำนาจแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากวิธีการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงออกว่าราชการวันละ 2 เวลา ทรงวินิจฉัยราชการแผ่นดินอย่างละเอียดรอบคอบแทบทุกเรื่องด้วยพระองค์เองทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบบัญชีรายจ่ายเงินพระคลัง การวินิจฉัยฎีกาโดยเฉพาะว่าด้วยเรื่องคดีความของราษฎร การควบคุมกำกับงานก่อสร้างและการบูรณะวัดวาอาราม รวมทั้งศิลปกรรมต่างๆ ที่โปรดเกล้าฯ ให้ทำอย่างใกล้ชิด อีกทั้งยังทรงเป็นพระราชธุระแม้กระทั่งเรื่องราชการฝ่ายในหรืออาการประชวรของเจ้านาย²⁶ ไม่เพียงเท่านั้น พระองค์ยังทรงฉลาดหลักแหลมในด้านเศรษฐกิจและการค้าอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2390 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีเรือพาณิชย์ประมาณ 11-13 ลำ และถึงแม้ว่าระบบการค้าและการเก็บภาษีของสยามจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสนธิสัญญาเบอร์นี แต่รัชกาลที่ 3 ก็ยังทรงสามารถดำเนินวิธีการผูกขาดเศรษฐกิจการค้าโดยพระมหากษัตริย์ไว้ได้อย่างแยบยลและเหนียวแน่นดังเดิม เช่นเดียวกับอำนาจบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจได้อย่างสมบูรณ์โดยไม่จำเป็นต้องทรงย่ำเกรงผู้ใด เพราะพระองค์ทรงกำอำนาจทุกอย่างในการบริหารราชการเมืองทั้งการเศรษฐกิจ การทหาร การต่างประเทศ การพาณิชย์ และตุลาการไว้ในพระหัตถ์ตั้งแต่ยังทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ มานานถึง 10 กว่าปี และหลังจากทรงครองราชบัลลังก์ต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถอีก 27 ปี สภาพการณเช่นนี้เผยให้เห็นการคลี่คลายรูปแบบการปกครองของไทยจากระบบทูลสิทธิ์มาสู่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (New Monarchy) ซึ่งเน้นการรวบอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง นั่นคือ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจทางการเมืองมาก ทรงผูกขาดการค้าและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไว้ที่ศูนย์กลางหรือที่พระองค์เองแต่เพียงแห่งเดียว การปกครองระบบใหม่นี้พัฒนาและเจริญควบคู่ไปกับระบบเศรษฐกิจแบบพาณิชย์ชาตินิยม (Mercantilism) ที่รัฐเข้าผูกขาดการค้าโดยมุ่งแสวงหาผลประโยชน์เข้ารัฐอย่างเต็มที่²⁷

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชอำนาจล้นเหลือ แต่เมื่อทรงพระประชวรหนักใกล้จะสวรรคต ยังทรงพระสติสัมปชัญญะมั่นคงไม่พลั้งพลาด ทรงพระราชดำริอนุญาตให้พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีปรึกษาหารือด้วยความสามัคคีปรองดองกันเพื่อพิจารณาหาพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีวิญญู ปรึกษาอรรษาขานวัตร เป็นศาสนูปถัมภก ยกพระบวรพุทธศาสนา และปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ ก็สุดแต่จะเห็นดี ประนีประนอมพร้อมใจกันยกพระบรมวงศ์องค์นั้นขึ้นเสวยมโหฬารราชย์ปัตย์ถวัลย์ราช สืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้เกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร²⁸ เนื้อความในจดหมายกระแสรบราชโองการที่ได้พระราชทานให้นำออกมาส่งแก่เสนาบดีเมื่อวันจันทร์ที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394 นี้ แสดงให้เห็นน้ำพระทัยอันกว้างขวางของพระมหา

กษัตริย์พระองค์นี้ ที่ไม่ทรงเอาแต่ตามพระราชอัธยาศัย แต่ทรงคำนึงถึงประโยชน์สุขและความสงบร่มเย็นของประเทศชาติและประชาชนของพระองค์มากกว่าจะทรงคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนพระองค์เป็นที่ตั้ง

สำหรับพระราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 3 ที่ตรัสกับพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394 ว่า การแผ่นดินไปข้างหน้า ไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชะเล่า ท่านก็เป็นคนพระกรรณเบา ใครจะพูดอะไรท่านก็เชื่อง่าย ๆ จะเป็นใหญ่โตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเล่า ก็ไม่รู้จักการงาน บัญญา ก็ไม่สอดส่องไปได้ คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ท่านฟ้าน้อย ๒ พระองค์ ก็ทรงรังเกียจอยู่ว่า ท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็จะทำให้พระสงฆ์หม่นมัวอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดิน ดอกกระมัง ท่านฟ้าน้อยเล่า ก็มีสติปัญญารู้วิชาการช่างและการทหารต่างๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น ^{๖๖} ถ้าพิจารณาใจความข้างบนนี้อย่างละเอียดจะพบว่า แท้จริงแล้ว ผู้ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยตัดสินหรือออกจากการสืบราชบัลลังก์คือ กรมขุนเดชาอดิศร (พระองค์เจ้าชายมั่ง) ผู้ทรงกำกับกรมพระอาลักษณ์ กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ (พระองค์เจ้าชายพนมวัน) ผู้ทรงกำกับกรมพระคชบาล และเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (เจ้าฟ้าชายจุฑาธุช หรือ “ท่านฟ้าน้อย”) ผู้ทรงกำกับกรมทหารปืนใหญ่ เนื่องจากทั้ง 3 พระองค์มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมสำหรับการเป็นพระเจ้าแผ่นดิน นั่นคือ พระกรรณเบา สติปัญญาไม่หลักแหลม และรักเล่นสนุกแต่อย่างเดียว ส่วนผู้ที่พระองค์ทรงสนับสนุนอย่างแท้จริง ถึงแม้จะไม่โจ่งแจ้ง แต่ก็ชัดเจนก็คือ วิจารณ์ภิกษุ (เจ้าฟ้าชายมงกุฎ หรือ “ท่านฟ้าใหญ่”) เพราะทรงมี “สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้”

สำหรับข้อรังเกียจของพระองค์ก็ทำให้เป็นคุณสมบัติที่บกพร่องของบุคคลไม่ แต่น่าจะเป็นพระราชดำริที่ทรงตั้งพระทัยตรัสถามวิจารณ์ภิกษุ ผู้อยู่ในสมณเพศ เพื่อเป็นการหยั่งเชิงว่าทรงพระประสงค์ในราชบัลลังก์หรือไม่ และหากทรงพระประสงค์ต้องกัน ก็ได้ทรงเปิดช่องทางแก้ไขไว้ให้แล้ว และนี่น่าจะเป็นการตรัสเป็นนัยให้เหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีทราบพระประสงค์ของ พระองค์ ด้วยก็เป็นได้ เพราะหลังจากที่รัชกาลที่ 3 ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติกับพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็กแล้ว ต่อจากนั้นอีกประมาณหนึ่งสัปดาห์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เขียนพระราชปรารภ ให้กรมขุนเดชาอดิศร (พระองค์เจ้าชายมั่ง) นำความไปทูลกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นเจ้าคณะสงฆ์ ด้วยทั้ง 2 พระองค์นี้เป็นผู้ที่วิจารณ์ภิกษุทรงเคารพนับถือมาก

...ว่าทรงรำคาญพระราชหฤทัยอยู่ที่มีพระสงฆ์ไทยพากันไปเลื่อมใสหมิ่นผ้าตามพระมอญ ดูเสียเกียรติยศของบ้านเมือง ถ้าหากสมเด็จพระบรมชนกนาถยังเสด็จอยู่ เห็นจะไม่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ขอให้ท่านทั้ง ๒ ช่วยปลดเปลื้องความรำคาญพระราชหฤทัยด้วย ^{๖๗}

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทราบก็เข้าพระหฤทัยในพระราชวิตถก จึงทรงเขียนคำสารภาพถวายว่าที่ทรงจัดการต่างๆ มา มีพระประสงค์จะประพุดิพระธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพระ พุทธบัญญัติ โดยทรงเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับราชการบ้านเมือง เมื่อทราบว่ามีกรบางอย่างที่ไม่ชอบพระราชอัธยาศัยจะไม่ฝ่าฝืน แล้วตรัสสั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุติกากลับห่มคลุมอย่างมหานิกายตามเดิม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พอพระราชหฤทัย มิได้แสดงความรังเกียจต่อไป³¹

จดหมายกระแสพระราชโองการเรื่องพระสงฆ์ห่มผ้าแหวกแบบพระมอญฉบับนี้ รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรอนพ เขียนเมื่อวันอังคาร เดือน 3 แรม 2 ค่ำ ปีมจจโทศก (วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394) ราว 2 ทุ่มเศษ เพื่อพระราชทานให้นำออกมาส่งแก่กรมหมื่นนุชิตชิโนรส วชิรญาณภิกขุเขียนคำสารภาพและคำปฏิญาณถวาย เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 3 แรม 4 ค่ำ ปีมจจโทศก (วันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394)³² ปฏิกริยาของวชิรญาณภิกขุที่ตอบสนองต่อจดหมายกระแสพระราชโองการฉบับนี้อย่างฉับพลันทันใด เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระองค์ทรงพระประสงค์ในราชบัลลังก์ ต่อมา เมื่อวันอังคารที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2394 เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม (ดิศ บุนนาค) ได้มอบหมายให้ จมื่นราชามาตย์พลชั้นโทไปเฝ้าวชิรญาณภิกขุที่วัดบวรนิเวศวิหารเพื่อกราบทูลว่า เหล่าเสนาบดีปรึกษากันจะเชิญเสด็จครองราชสมบัติ³³ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การคัดสรรพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่เป็นไปตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 3 อย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระประชวรหนัก แต่ก็ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจ ด้วยเหตุนี้ บรรดาเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีจึงยังเกรงพระราชอาญา ไม่กล้าขัดพระราชประสงค์ จึงเห็นพ้องต้องกันว่า ควรถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎหรือ วชิรญาณภิกขุ

สำหรับทรงเห็นว่า เจ้าฟ้ามงกุฎทรงตัดสินพระทัยถือเพศบรรพชิตตลอดรัชกาลที่ 3 เป็นการผนวชเพื่อหนี “ราชภัย” ก็เป็นการกล่าวอ้างที่ขัดแย้งกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่จะแสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ 3 ทรงปกป้องและให้ความยุติธรรมแก่พระอนุชาต่างพระชนนีพระองค์นี้ด้วยพระเมตตาเสมอ อีกทั้งยังทรงสนับสนุนให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม การดำเนินกิจการฝ่ายสงฆ์ตามพระทัย และสมณศักดิ์ตลอดรัชกาล³⁴ ไม่เพียงเท่านั้น พระบรมเชษฐาธิราชและพระอนุชาธิราชทั้ง 2 พระองค์นี้ยังทรงรักใคร่ปรองดองกันเสมอ พระบรมเชษฐาธิราชทรงมีขันติคุณ ไม่เคยทรงหวาดระแวงพระอนุชา แม้จะมีผู้คอยพेटูลให้ทรงระแวงอยู่เสมอ อีกทั้งยังทรงเอาพระทัยใส่ระวังมิให้พระอนุชาธิราชโหม่นสน้อยพระทัย³⁵ ฝ่ายพระอนุชาธิราชก็ทรงรักนับถือและไว้วางพระทัยพระบรมเชษฐาธิราชเฉกเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในลายพระราชหัตถเลขาที่รัชกาลที่ 4 ทรงมีถึงกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อครั้งที่ท่านเป็นแม่ทัพใหญ่ไปตีเมืองเชียงตุง ความว่า

...ฉันคิดไปถึงการครั้งเมื่อฉันบวชอยู่นั้น เมื่อไปเที่ยวไกลๆ ถึงเมืองเหนือฤากลางทะเลห่างกรุงหลายวัน จะวัดถึงสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เมื่อท่านยังอยู่ ฤาหาบนแลลูกเต้าของตัว ฤาศิษยานุศิษย์ที่อยู่ทีกินของตัวนั้นน้อยดอก ไม่ใคร่มี คิดถึงแต่ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นแลมากกว่าผู้อื่น สิ่งอื่น เป็นความสัตย์จริง เพราะท่านเป็นหัวใจแผ่นดิน ท่านเป็นสุขสบายพระทัยอยู่แล้ว พวกพ้องและที่อยู่อาศัยของฉันที่อยู่ในแผ่นดินของท่านก็จะเป็นปกติอยู่หมด อนึ่ง อยากจะฟังข่าวราชการแผ่นดิน ว่าเดี๋ยวนี้ในกรุงฤาในพระราชวังมีเหตุการณ์อะไรบ้าง ท่านทรงโปรดปรานหรือขัดเคืองใครบ้าง เพราะสิ่งไรบ้าง การอะไร ด้วยความอะไรเกิดบ้าง อยากทราบนัก...³⁶

ความจริงพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 3 ที่ทรงปรารถนาให้เจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระองค์ น่าจะเป็นเรื่องที่ทรงพระราชดำริมานานแล้ว และคงจะเป็นที่รู้กันดีในหมู่ข้าราชการและเสนาบดีในราชสำนักของพระองค์ ดังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากเหตุการณ์หลายกรณีในพระราชพงศาวดารและจากคำบอกเล่าของเหล่าขุนนางและข้าราชการในสมัยนั้นที่สามารถนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี แม้กระทั่งสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ยังทรงเชื่อเช่นนั้น ดังที่ทรงเล่าไว้ในหนังสือ “ความทรงจำ” ของพระองค์ ดังนี้

ต่อมาเมื่อมีกรณีหลายอย่างที่แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชมหุทัยจะให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรัชทายาท เช่น โปรดฯ ให้แท่นเสด็จอย่างพระมหาอุปราชเมื่อย้ายมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศฯ ดังที่กล่าวมาแล้ว ต่อมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อจะยกยอดพระปรางค์วัดอรุณฯ เดิมทำเป็นยอดนภศูลตามแบบพระปรางค์โบราณ ครั้นใกล้จะถึงวันฤกษ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงสรงให้ยืมมงกุฎที่หล่อสำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่จะเป็นพระประธานวัดนางนอง มาติดบนยอดนภศูล (ดังปรากฏอยู่บัดนี้) การที่เอามงกุฎขึ้นต่อบนยอดนภศูลก็ไม่เคยมีแบบอย่างที่ไหนมาก่อน คนในสมัยนั้นจึงพากันสันนิษฐานว่ามีพระราชประสงค์ จะให้คนทั้งหลายเห็นเป็นนิมิตว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า “มงกุฎ” จะเป็นยอดของบ้านเมืองต่อไป ³⁷

นอกจากนั้น สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจตนาไม่ตั้งพระมหาอุปราชหลังจากที่กรมพระราชวังบวรมหาดคีติพลเสด็จทิวงคตเมื่อ พ.ศ. 2375 เพราะทรงพระราชดำริว่า ตำแหน่งพระมหาอุปราชเป็นตำแหน่งรัชทายาทไม่สมควรแก่เจ้านายพระองค์อื่นนอกจากเจ้าฟ้ามงกุฎ ³⁸ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายกรณีที่น่าสนใจสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวคือ การไม่ทรงแต่งตั้งพระอัครมเหสี การไม่สถาปนาพระราชโอรสพระองค์ใดให้ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าขึ้นเอก การไม่ทรงมอบหมายให้พระราชโอรสพระองค์ใดขึ้นดำรงตำแหน่งสำคัญทางการปกครองหรือเศรษฐกิจเพื่อกันไม่ให้สร้างผลงานและฐานอำนาจทางการเมือง นับเป็นการตัดปัญหาความวุ่นวายเรื่องรัชทายาทและสิทธิในการสืบราช-

บัลลังก์ในอนาคตไว้อย่างหมดจด ส่วนคำรำลือที่ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เคยทรงพระมหาพิชัยมงกุฎตลอดรัชกาลนั้น สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีนาถทรงสนับนุนไว้อย่างมีเหตุผลว่า รัชกาลที่ 3 น่าจะทรงปฏิบัติตามอย่างสมเด็จพระบรมชนกนาถมากกว่า³⁹

ข้อบิดเบือนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับนโยบายทางการเมืองและการบริหารราชการแผ่นดิน

การลงความเห็นของ เทิดพงษ์ คงจันทร์ ที่ว่า ความรู้ความสามารถของเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ก้าวหน้าเกินกว่ารัชกาลที่ 3 ซึ่งมีความคิดคร่ำครึ เพราะยังคงยึดถือวิธีการบริหารบ้านเมืองแบบโบราณอย่างเหนียวแน่น ไม่ทรงยอมปรับเปลี่ยนประเทศให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลง⁴⁰ และข้อวิจารณ์ที่ว่า ความแข็งกร้าว ความยึดมั่นในธรรมเนียมโบราณของไทย และความไม่เข้าใจในเรื่องสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของรัชกาลที่ 3 ได้สร้างความบาดหมางระหว่างราชสำนักสยามกับต่างประเทศอยู่มากพอสมควร โดยเฉพาะในปลายรัชกาล ถึงขนาดรัฐบาลอังกฤษได้มีคำสั่งให้ เซอร์เจมส์ บรูค (Sir James Brooke) นำเรือรบอังกฤษมาบังคับสยามให้แก้ไขสนธิสัญญาการค้าตามที่อังกฤษต้องการ ซึ่งหากสยามไม่ยินยอมก็ให้ใช้อำนาจบังคับตามนโยบายเรือปืน (Gun Boat Policy) ดังที่เคยทำกับจีน⁴¹ ข้อคิดเห็นดังกล่าวข้างต้นเป็นการกล่าวสรุปที่ขาดการศึกษาและพิจารณาเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียดรอบคอบ และพยายามหาเหตุผลเพื่อมุ่งเข้าสู่ประเด็นที่ตนเองสนับสนุนไว้มากจนเกินไป

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับการยอมรับจากทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติว่าทรงพระปรีชาสามารถ ฉลาดเฉลียว และรอบรู้เป็นเลิศ⁴² ทรงมีความชัดเจนในการบริหารราชการแผ่นดิน การพาณิชย์ และการต่างประเทศ ทรงมีสายพระเนตรที่กว้างไกล และทรงตระหนักดีว่า พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ จึงต้องทรงใช้พระปรีชาญาณและความสุขุมรอบคอบเพื่อระดับประเทศบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบและการสูญเสียเอกราชให้แก่พวกฝรั่ง ถ้าหากผู้เขียนประวัติศาสตร์ของบ้านนี้เมืองนี้พอจะมีเขวานปัญญาอยู่บ้าง ก็น่าจะหัดศึกษาพิจารณา และวิเคราะห์ข้อมูลและเอกสารทางประวัติศาสตร์ให้ละเอียดมากกว่านี้ จะได้ไม่ต้องลงความเห็นแบบลอกตามๆ กันมาว่า รัชกาลที่ 3 ทรงบริหารราชการแผ่นดินแบบคร่ำครึ ล้าหลังแบบตามโลกไม่ทัน เกลียดฝรั่ง และหากทรงมีพระชนมชีพยาวนานกว่านี้ ก็อาจทำให้ไทยต้องเสียเอกราชแก่ฝรั่งก็เป็นได้

แต่ถ้าเราลองมาศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ให้ทะลุปรุโปร่งก็จะพบว่า ข้อคิดเห็นดังกล่าวข้างต้นล้วนเบี่ยงเบนไปจากความจริงแทบทั้งสิ้น ปลายปี พ.ศ. 2393 อันเป็นช่วงเวลาจวนสิ้นแผ่นดินรัชกาลที่ 3 เซอร์เจมส์ บรูค ทูตอังกฤษ ได้เดินทางเข้ามายังกรุงสยามเพื่อเจรจาขอแก้ไขสนธิ

สัญญาเบอรนี ที่อังกฤษทำไว้กับไทยเมื่อ พ.ศ. 2369 สำคัญคือ อังกฤษต้องการขอให้ไทยลดค่าธรรมเนียมภาษีปากเรือ ให้เสรีภาพในการปฏิบัติศานกิจ ขอสิทธิในการอยู่อาศัยและซื้อที่ดิน ขอให้ไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออก และขออนุญาตตั้งกงสุลโดยมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritorial Rights) ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการระบุถึงสิทธิพิเศษนี้ในสนธิสัญญาระหว่างสยามและประเทศตะวันตก⁴³ หลังจากที่พม่าพ่ายแพ้สงครามกับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2369 และอังกฤษมีชัยชนะเหนืออาณาจักรด้าซิงในสงครามฝิ่น อันส่งผลให้จีนต้องยินยอมเปิดเมืองท่ากว้างโจว ฝูโจว เซี่ยเหมิน หนิงปอ และเซี่ยงไฮ้ ให้เป็นเมืองท่าค้าขาย และต้องยกเกาะฮ่องกงให้อังกฤษตลอดไป ตามสนธิสัญญานานกิงปี พ.ศ. 2385⁴⁴ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงตระหนักเสมอถึงภัยจากมหาอำนาจตะวันตกที่กำลังค่อยๆ คืบคลานเข้ามาใกล้ราชอาณาจักรของพระองค์ด้วยเหตุนี้ เมื่ออังกฤษส่ง เซอร์เจมส์ บรูด เข้ามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาเบอรนี พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลขาธิการบดีและผู้เชี่ยวชาญด้านการต่างประเทศในสมัยนั้นร่วมกันปรึกษาหารืออย่างรอบคอบเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประเทศไทยและเพื่อคงไว้ซึ่งความสงบสุขของไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ กระแสพระราชดำริที่รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระยาพิพัฒน์โกษา และพระยาจุฬาราชมนตรีจัดข้อรับสั่งออกมา ณ วันอังคาร เดือน 9 ขึ้น 12 ค่ำ ปีมะโรงศก (วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2393) ซึ่งได้อัญเชิญมาแสดงด้านล่างนี้ เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หาได้ทรงมีทิฐิมานะ มีความคิดคร่ำครึ และไม่เข้าใจสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศ ดังที่นักประวัติศาสตร์ไทยกลุ่มหนึ่งเข้าใจ

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ความฝรั่งเศสครั้งนี้ควรเสนาบดีจะได้ปรึกษาหารือกัน... สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทราบอย่างธรรมเนียมฝรั่งเศสมาก ควรจะเอาเป็นที่ปรึกษาใหญ่ได้... จมื่นไวยวรนาถเกล้า ก็เป็นคนสันตัดหนักในอย่างธรรมเนียมฝรั่งเศส... พระยาอุทัยธรรมราช ก็เป็นบุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช... สารพัดจะรู้การครั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเจรจากับฝรั่งเศสทุกสิ่งทุกประการ... ให้พระยาศรีพิพัฒน์ แต่งคนดี มีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสพระราชดำริลงไปปรึกษาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระยาอุทัยธรรมราชที่เมืองสมุทรปราการ พระยาสุรเสนาที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย และกระแสพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อยที่อยู่กรุงเทพฯ และที่ลงไปรักษาราชการอยู่ ณ เมืองสมุทรปราการ เมืองนครเขื่อนขันธ์ก็ดี ให้ประชุมกันปรึกษาหารือจงพร้อมมูลปรองดองกัน อย่าได้ถือทิฐิมานะแก่งแย่งให้เสียราชการไป ถ้าผู้ใดจะเห็นว่าให้ลดค่าธรรมเนียมดี หรือไม่ลดให้จะดี พวกที่เห็นว่าจะลดให้มันแลดีจะมีสักกี่คน ที่เห็นว่าไม่ลดให้มันแลดีจะมีสักกี่คน พวกที่เห็นว่าลดให้มันแลดีให้ตรึงตรองการหน้าการหลังดูจรรอบคอบ จะมีคุณอย่างไรบ้าง จะมีโทษอย่างไรบ้าง ที่พวกเห็นว่าไม่ลดให้มันแลดีให้ตรึงตรองการหน้าการหลังดูให้รอบคอบ จะมีคุณอย่างไรบ้าง จะมีโทษอย่างไรบ้าง ฉะนั้นใครสมณชีพราหมณ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็นเป็นสุขนั้น และเป็น

อย่างดี... ถ้าผู้ใดคิดเห็นการแล้วก็อย่าให้ทำคมในฝักไว้ ประหนึ่งว่าเกรงใจเจ้าเกรงใจนาย จึงไม่พูดให้แจ่มแจ้งตามใจของตัวเห็นของตัวรัก ถ้าคิดดังนี้ คนผู้นั้นถือหน้าพระพิพัฒน์สัจจา ก็ยิ่งกว่าเหมือนหนึ่งน้ำที่ตักไว้กินเหมือนกันเถิด ⁴⁵

อำนาจและอิทธิพลของอังกฤษที่เข้มแข็งเด่นชัดมากขึ้นในภูมิภาคเอเชียส่งผลต่อแนวคิดด้านการต่างประเทศของไทยอย่างลึกซึ้ง และเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การเจรจาทางการทูตของเซอร์ เจมส์ บรุค ประสบความสำเร็จอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะข้อความที่สื่อแสดงความเป็นไมตรีของ ฝ่ายอังกฤษในจดหมายฉบับที่ 3 ของ เซอร์เจมส์ บรุค ถึงเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งกล่าวเตือนฝ่าย ไทยว่า การที่จีนไม่ให้ความร่วมมือและขัดขวางการค้าขายของอังกฤษ ทำให้เกิดสงครามระหว่าง จีนและอังกฤษขึ้นในปี พ.ศ. 2383 ⁴⁶ คำขู่ทางอ้อมของเซอร์เจมส์ บรุค ได้สร้างความไม่พอใจและ ทำให้ความหวาดระแวงที่ไทยมีต่ออังกฤษอยู่แล้วยิ่งทวีมากขึ้น ข้อความในจดหมายฉบับที่ 2 ของ เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม ถึงเซอร์เจมส์ บรุค ซึ่งกล่าวตอบโต้คำขู่สั้นๆ ของฝ่าย อังกฤษโดยยกประเด็นการลักลอบค้าฝิ่นของจีนเรือฟู้กัตในราชอาณาจักรสยามด้วยการสนับสนุน ของอังกฤษอย่างพิสดาร (ประมาณเกือบ 3 หน้า) มีความหมายโดยนัยว่า ฝ่ายไทยถือว่าการค้าฝิ่น เป็นการกระทำอันหยาบช้าสามานย์ เพราะเป็นการทำลายความมั่นคงของชาติ แต่อังกฤษต้องการ แสวงหาผลประโยชน์จากการค้าฝิ่นในเมืองจีน เมื่อถูกทางการจีนต่อต้านขัดขวาง อังกฤษจึงถึงขั้น ใช้อำนาจทางการทหารหาญหักด้วยสงคราม ความไม่พอใจอย่างยิ่งของฝ่ายไทยต่อการวางอำนาจ ด้วยถ้อยคำของเซอร์เจมส์ บรุค สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดจากข้อความดังต่อไปนี้

...พวกจีนเรือฟู้กัตเหล่านี้บรรทุกฝิ่นเข้ามาเที่ยวจอดแอบฝังแอบเกาะขาย จนริมปากน้ำ เจ้าพระยา นัดหมายกันกับจีนคนชั่วในบ้านในเมืองเราให้ออกไปซื้อขายกัน... เถິงอยู่ที่ เมืองจีนบ้านเมืองเดิมของตัวก็นิยมกันสูบฝิ่น พวกกันยากจนไม่เป็นอันซื้ออันขาย เกิดใจเร ุ้ยรายชุกชุมจนบ้านเมืองจะล่มจมเสียด้วยฝิ่นแล้ว... ถ้าบ้านใดเมืองใดพวกกันสูบฝิ่นมากแล้ว ก็ไม่จำเริญกับบ้านนั้นเมืองนั้นเลย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรม อันมหาประเสริฐ ทรงเกลียดชังคนสูบฝิ่นนัก เสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยช่วยกัน ระวังรักษา จะมีให้คนไทยและคนในบ้านในเมืองสูบฝิ่นได้ ให้เหมือนชาติฝรั่ง ไม่มีผู้ใดสูบ ฝิ่นเลยแต่สักคนหนึ่ง ดีนักหนา... ซึ่งเราเล่าความเรื่องเรือฟู้กัตมาให้เซอร์เฮมส์บรุครู้ดังนี้ ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวของเรา ทรงเกลียดชังคนซื้อฝิ่นขายฝิ่นสูบฝิ่นในยิ่งนัก ความซึ่งเรารู้มาในฉบับ ๒ นี้เซอร์เฮมส์บรุคเป็นผู้มีสติปัญญาตั้งอยู่ในยุคติธรรม สันดาน ปราศจากโทโสโมโห ตั้งใจเข้ามาจะปรึกษาหารือกันแต่ล้วนความดี ให้สองพระนครเป็น ไมตรีสนิทจาเริญยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน จงพิเคราะห์ไตร่ตรองดู ก็จะเห็นว่าเราพูดเป็น ความจริงบ้าง ⁴⁷

สำหรับกรณี “ให้ใช้อำนาจบังคับตามนโยบายเรือปืน” นั้น เป็นเหตุการณ์หลังจากที่เซอร์เจมส์ บรูด รายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษว่าการเจรจาทางการทูตกับสยามไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น รัฐบาลอังกฤษจึงมีคำสั่งให้เซอร์เจมส์ บรูด กลับมาเจรจากับไทยอีกครั้งโดยให้นำเรือรบของกองทัพเรืออังกฤษที่เมืองจินมาด้วย หากไทยยังไม่ยินยอมแก้ไขสนธิสัญญา ก็ให้ใช้อำนาจของกองทัพเรือปืนบังคับเอาเหมือนกับที่เคยทำกับจีน แต่การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้อังกฤษจำต้องชะลอนโยบายอันแข็งกร้าวนี้ไว้ก่อนชั่วคราว อย่างไรก็ตาม บทเรียนจากประวัติศาสตร์อันเจ็บปวดเมื่อ ร.ศ. 112 สอนให้เราต้องรู้จักสำนึกและจดจำไว้ว่า ไม่ว่าเราคนไทยจะพยายามยกยอปอปั้น สรรเสริญสติปัญญาความสามารถ และยอมรับนับถือความเจริญก้าวหน้าของพวกฝรั่ง หรือยกย่องคนพวกนี้ไว้ในฐานะมหามิตร หรือลงทุนเอาใจหรือกระทำทุกวิถีทางด้วยการเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งการพูดจา ความคิด และวิถีชีวิตทั้งการกินอยู่หลับนอนให้เหมือนฝรั่งที่สุดเพื่อให้พวกฝรั่งมั่งค้ายอมรับว่าเราก็เป็นคนเหมือนกัน แต่ท้ายที่สุดพวกฝรั่งก็จะเผยธาตุแท้แห่งความเป็นหมาป่า ที่คอยจ้องจะหาโอกาสกัดกินลูกแกะน้อยที่อ่อนแอ และโง่เขลาออกมาจนได้ ความโง่โง่ ความป่าเถื่อน และความหลงตัวเองอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของพวกฝรั่ง สะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนจากคำกล่าวของลอร์ดดัลเฮาสี (Lord Dalhousie) ผู้สำเร็จราชการของอังกฤษในอินเดียขณะนั้น ดังนี้

เพื่อที่จะคงอยู่ได้โดยปราศจากภัยอันตราย รัฐบาลอังกฤษในอินเดีย จะยอมถ่อมตัวต่อชาติพื้นเมืองไม่ได้ แม้แต่เพียงวันเดียว... ในตะวันออก เราจะยอมให้เขาไล่ออกจากบ้าน แล้วปิดประตูใส่หน้าเราไม่ได้เป็นอันขาด⁴⁸

ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ดังที่ได้นำมาแจกแจงสำแดงให้เห็นมาแล้วข้างต้นทำให้ข้าพเจ้าใคร่ขอสรุปเชิงวิเคราะห์ว่า ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนม์ชีพต่อไปอีก ก็จะต้องทรงสามารถนำพาประเทศชาติให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจยุโรปได้ด้วยพระปรีชาญาณและความสุขุมคัมภีรภาพของพระองค์เป็นแน่แท้ เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยรัชกาลที่ 4 เรามีพระมหากษัตริย์ถึง 2 องค์ ที่คนรุ่นหลังต่างยกย่องว่าปรีชาสามารถทั้งด้านสติปัญญา ความรู้ ตรัสภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่ว รู้จักคุ้นเคยธรรมเนียมฝรั่ง และเข้ากับฝรั่งได้ดี แต่กลับทำให้ไทยต้องเสียเอกราชทางการศาลจนกลายเป็นปัญหาเรื้อรัง และทำให้ไทยต้องเสียดินแดนไปครั้งแล้วครั้งเล่าในสมัยรัชกาลที่ 5⁴⁹ แต่ด้วยบุญบารมีของรัชกาลที่ 3 อีกนั่นแหละ ที่ทำให้ไทยมีเงินชดใช้ค่าเสียหายแก่ฝรั่งเศส ซึ่งบีบบังคับให้ไทยจ่ายเงินมัดจำค่าทำขวัญและค่าปรับไหมจำนวน 3 ล้านฟรังก์หรือญวนทองหนักที่โดยปราศจากข้อบิดพลิ้วจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) กล่าวกันว่า เงินเหรียญบรรจุกุญแจ 10 ชั่ง จำนวน 2,200 กุญแจ ที่ขนขึ้นรถม้าจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไปมอบให้แก่นายอิกุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) ณ สถานทูตฝรั่งเศส คือเงินในถุงแดงที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสะสมไว้ให้ลูกหลานเก็บไว้ใช้กับบ้านกูเมืองนั่นเอง⁵⁰

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเสียสละและทุ่มเททุกสิ่งเพื่อประเทศชาติ ทรงเอาพระทัยใส่ในการบริหารราชการแห่งแผ่นดินของพระองค์อย่างไม่รู้จักทรงเหน็ดเหนื่อย ทรงมีพระวิริยอุตสาหะออกว่าราชการทุกวัน วันละ 2 เวลา ทรงใส่พระทัยในทุกเรื่องทรงงานอย่างไม่มีวันหยุด ไม่ทรงใส่พระทัยในการหาความสุขสนุกสนานและความเพลิดเพลินใจจากนางสนมกำนัลหรือละเมิงละคร ข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะ “จดหมายหลวงอุดมสมบัติ”⁵¹ และ “อานามสยามยุทธ”⁵² เผยให้เห็นพระปรีชาญาณอันแหลมคมในการบริหารราชการแผ่นดินและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยความสุ่มคัมภีรภาพและความละเอียดถี่ถ้วน ไม่ว่าจะเป็นด้านการทหาร การเศรษฐกิจ และการเมือง ดังจะขอคัดข้อความบางตอนจากเหตุการณ์บางกรณีซึ่งปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์มาอ้างอิง และเพื่อเป็นประจักษ์พยานอันชัดเจนของข้อสรุปที่กล่าวมาแล้วข้างต้นโดยสังเขปดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2381 เมื่อครั้งที่โจรสลัดแซกเกอร์การกำเริบ เกลี้ยกล่อมผู้คนยกทัพเข้าตีเมืองไทรบุรีและเมืองตรังได้ แล้วยกทัพข้ามแหลมมลายูเข้าตีเมืองสงขลา อีกทั้งส่งคนไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองทางใต้ทั้ง 7 (เมืองตานี เมืองหนองจิก เมืองยะลา เมืองรามันห์ เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองระแงะ) ให้เข้าร่วมก่อการกบฏด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริให้จัดกองทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ เพื่อไปปราบกบฏ โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้า (ทัต บุนนาค) ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เมื่อในรัชกาลที่ 4) เป็นแม่ทัพ กระแสพระราชดำริบางตอนจากจดหมายหลวงอุดมสมบัติ ที่จะอัญเชิญมาแสดงด้านล่างนี้เป็นข้อมูลและหลักฐานอันชัดเจนถึงความเอาพระทัยใส่ในทุกรายละเอียดของข้อมูลข่าวสารจากการศึกในครั้งนั้น ซึ่งรัชกาลที่ 3 ทรงมีรับสั่งถามถึงแทบทุกครั้งที่เสด็จออกว่าราชการ (ทรงเสด็จออกขุนนางวันละ 2 ครั้ง) พระราชวินิจฉัยและพระกระแสรับสั่งเกี่ยวกับยุทธวิธีในการรบของกองทัพ เผยให้เห็นพระปรีชาญาณในการพิชัยสงครามและความเอาพระทัยใส่ในทุกรายละเอียดในทุกขั้นตอนตั้งแต่การตระเตรียมไพร่พล อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงอาหาร อันแสดงถึงความรอบคอบและประสบการณ์ในการศึก นอกจากนั้นยังสะท้อนภาพความค้ำชองพระทัยในการตัดสินใจอันผิดพลาดทางยุทธวิธีซ้ำแล้วซ้ำเล่าของแม่ทัพนายกองอย่างชัดเจนอีกด้วย

...จึงตรัสถามว่า ที่ปิ่นที่ผ้านั้นจะเอาไปเท่าไร จะเอาปิ่นอะไรไป... ปิ่นจ่ารงค์ก็มีหลายชนิดเลือกดูให้ดี เอาไปยิงค่ายคูอย่างนี้ ก็รักข้างปิ่นยาวนั้นแหละมันส่งลูกไปได้ไกล... แต่การจัดแจงปิ่นอย่างนี้ต้องเลือกดูล้าล้องกับกระสุนปิ่นให้ได้กันออกไปยิงจึงจะดี... ถ้ากระสุนกับล้าล้องไม่ได้กันแล้วยิงก็ขาดเสียไป ลูกปิ่นก็หาออกไปไกลไม่ได้ ดูจัดแจงให้ดีแลการซึ่งจะออกไปอย่างนี้ก็อาศัยแร่พลเครื่องศัตรารูเสียบอาหารพรักพร้อมจึงจะทำได้⁵³

...จึงตรัสถามว่า ค่ายที่ตั้งรับมันอยู่นั้นกับเมืองสงขลาใกล้ไกลกันเท่าไร... เขาติดรักษากันเมืองท่าค่ายคูไว้อย่างไร... ค่ายปีกกาทำนองชักปิดทางไว้หรืออย่างไร ก็หัวปีกกาข้าง

โน้นข้างนี้มันจะมีทางเข้ามาได้หรือไม่... ตั้งปึกกาอย่างนี้ท่านองจะแผ่รายกันรับสู้รบกับมัน ดูปัญญาคิดจัดแจงตั้งค่ายก็ตั้งเอาอย่างนั้น จะตั้งขั๊กปึกกาวงล้อมบ้านล้อมเมืองเข้าเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้น ก็จะได้... มีคนรักษาค่ายปึกกาอยู่เท่าไร... ค่าย ๔ ค่ายห่างกันเท่าไร มีการร่อนเร็วจะช่วยกันได้หรือไม่... ค่ายทำด้วยไม้ไผ่หรือไม่อะไร... มันจะยกเพิ่มเติมมาอีก มันจะเข้ามาทางไหน จัดแจงตั้งค่ายปิดทางไว้อย่างนี้ทำรั้วขวางหรือไม่ มันจะแหกค่ายเข้ามาได้หรือไม่ หรือจะมีทางเข้ามาทางไหนได้ ว่าอะไร จะรักษาเมืองไว้ได้หรือไม่... ได้เอาปืนใหญ่ออกไปยิงสู้รบมันที่ค่ายปึกกาบ้างหรือไม่... ทำไมจะเอาไปยิงมันให้หลายบอกไม่ได้หรือไม่... สติปัญญาที่จะคิดดัดศิลาหรือทำร้าน จัดแจงเอาปืนขึ้นไปยังให้หลายบอกเท่านั้นก็ได้... นำแคนพระทัยหนักหนา อ้ายแขกมันก็เป็นแต่ลูกเล็ก มันยังคิดการงานคนถูก ผ่อนเร่มาช่วยกันทำพริกพร้อมได้ ถูกมันวกดัดหลังเข้าครั้งไรก็หนีมันมาทุกครั้ง การที่จะคิดรบสู้กับมันก็มีแต่กลัวมันดัดหลังไปเสียหมด จะคิดแต่งกองออกซุ่มคอยตีดัดหลังเหมือนมันเข้ามาบ้างสักครั้งหนึ่งก็ไม่มี ถอยทัพมาก็มาเอาอย่างนั้น ทำไม่มีขึ้นเชิงทัพศึกเอาเลย โลโคกรสมมณหนักหนา พุดถึงคนหัวไม่มีแล้วให้เจ็บแค้นไปทีเดียว...⁵⁴

...แล้วทรงตรัสกับพระยาเพชรบุรีว่า คนที่เมืองนครฯ มีอยู่ถึงห้าพันคน ที่สงขลาอีกห้าพันคน เป็นหมื่นหนึ่งแล้วยังสู้กับคนอ้ายแขกห้าพันหกพันไม่ได้ รวากับอ้ายแขกมันมีมือมาคนละ ๔ มือ ๑๐ มือทีเดียว นำแคนหนักหนา มีแต่อ้อแอ้กลัวมันไปเสียสิ้น... ไม่เป็นแก้วเป็นการทั้งนั้น... เป็นเจ้าบ้านภารเมืองกินและเจียดเงินพานทองเปล่าๆ สุดท้ายมีการขึ้นครั้งไรก็ร่อนถึงทัพกรุงฯ ออกไปทุกครั้ง จะคิดทำรักษากันรักษาเมืองไว้เกียรติยศรักหน้ารักชื่อ อย่าให้อ้ายเขากินไม่ได้ คราวนี้ถ้ามีการต่อไปแล้ว ก็เอาทัพกรุงยกออกไปทีเดียวเดดจะไว้วางเชื้อทัพหัวเมืองเหมือนแต่ก่อนไม่ได้แล้ว... อังกฤษข้างนอกก็เร่งให้ยกกองทัพออกไปเร็วๆ ว่าเอากำปั่นมาช่วยปิดปากน้ำเมืองไหนจะเข้าอยู่ไม่ได้ การก็วนไขว่รอบข้างอยู่อย่างนี้ จะทำอะไรได้ เมื่อมันจะช่วยก็ช่วย ไม่ช่วยเราก็คงทำเอาจนได้ จะเอาจุมูกเขามาหายใจนั้นไม่ชอบ...⁵⁵

...ฟังดูการบ้านเมืองข้างปากได้ทุกวันนี้ ดีแต่คิดหาเงินหาทอง จะเอาผลประโยชน์ใส่ตัวไว้ให้มันมีไปเสียหมดเท่านั้นเอง การที่จะคิดทำทัพศึกรักษากันเมือง ไว้ชื่อไว้หน้านั้นไม่มีเลย ทำอย่างนั้นนานไปการวิชาทัพศึกก็จะเสื่อมสูญไปสิ้น จะหาความรู้การทัพการศึกก็ไม่มี จะหมดคนลงทุกชั้น ครั้นหมดคนรู้การทัพศึกลงแล้ว คราวมีทัพศึกมาก็จะคว่ำไขว่เปล่าๆ ทั้งนั้น แต่จะหาคนยิงปืนเป็นสักคนหนึ่งก็ไม่มี ลงจนชั้นนี้แล้วที่ไหนจะเป็นบ้านเป็นเมืองไปได้ มันก็จำเอายับเยินไปเป็นบ่าวมันเสียสิ้น⁵⁶

ในหนังสือ Rex Siamen Sium หรือ พระเจ้ากรุงสยาม⁵⁷ ซึ่งผู้แต่งมุ่งเขียนสรรเสริญพระบารมี ความฉลาดเฉลียว และความคิดก้าวหน้าของรัชกาลที่ 4 และสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่

กลับให้ข้อมูลที่พยายามแสดงให้เห็นว่า การบริหารราชการแผ่นดินของรัชกาลที่ 3 มีแต่ข้อผิดพลาด เพราะพระมหากษัตริย์ทรงคร่ำครึและไม่ทันโลก ซึ่งทั้งหมดนี้กลับตาลปัตรกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์แทบทั้งสิ้น ดังจะขอยกมาวิเคราะห์ให้เห็นแจ้งในบางกรณี ดังนี้

ใน พ.ศ. ๒๓๖๗ เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๒๐ ปี เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ได้ทรงอุปสมบทในปีนั้น บังเอิญเมื่อทรงครองผ้ากาสาวพัสตร์ได้ ๒ เดือน สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชบิดาก็เสด็จสวรรคตโดยปัจจุบันทันด่วนและอย่างเป็นที่น่าสงสัยว่าจะมิได้เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคตามปกติ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ปกปิดกันมาก...

ทำไมสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงทรงอุปการะเกื้อกูลพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ

ในข้อนี้ ถ้าพิจารณาดูพงศาวดารในแหลมทองแล้ว... พระมหากษัตริย์ที่ทรงก่อสร้างอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามากมายเป็นพิเศษนั้น เนื่องมาจากทรงทำสงครามมามากมายประการหนึ่ง ทรงกระทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่น ปีติฆาตมาตุฆาตอย่างใดอย่างหนึ่ง อีกประการหนึ่ง... “เจ้าจอมมารดาเรียบ” (กรมพระศรีสวัสดาลัย) พระราชมารดาของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์... ทรงคิดการใหญ่ ปิยโอรสของพระนางต้องได้ราชสมบัติไม่เลือกว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น... เจ้าจอมมารดาเรียบคือผู้วางแผนการเปลี่ยนพระมหากษัตริย์ครั้งกระนั้น ตลอดจนจัดการให้เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงอุปสมบทโดยทันทีทันใด...⁵⁸

...เพราะราชบัลลังก์หรือมงกุฎพระมหากษัตริย์สยามครั้งกระนั้นเป็นของเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ตามพระราชบทกฎหมาย พระนั่งเกล้าฯ ทรงเป็นโอรสของ “เมียน้อย” และประสูตินอกเสวตฉัตร และทรงแย่งเอา “แผ่นดิน” ...ของเจ้าฟ้ามงกุฎฯไป...⁵⁹

ข้อเขียนของ ส. ธรรมยศ ที่คัดมาแสดงให้เห็นนี้ ขัดแย้งกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์แทบทั้งสิ้น ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกไว้ว่า เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงผนวชเป็นภิกษุ ณ วันอังคาร เดือนแปด ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ และรัชกาลที่ 2 เสด็จสวรรคต ณ วันพุธ เดือนแปด แรมสี่ค่ำ ดังนั้น เจ้าฟ้ามงกุฎฯ จึงทรงผนวชได้เพียงประมาณ 16 วันเท่านั้น ไม่ใช่ 2 เดือน ส่วนพระอาการประชวรมีนเมื่อพระองค์ เชื้องซึม เสวยพระโอสถไม่ได้ ตรัสไม่ได้ และประชวรอยู่ราว 7-8 วันจึงสวรรคต ก็ไม่น่าจะไข้อาการของคนถูกวางยาพิษ⁶⁰ อีกประการหนึ่ง การให้เหตุผลว่าราชบัลลังก์ไม่ควรตกแก่รัชกาลที่ 3 เพราะทรง “ประสูตินอกเสวตฉัตร” และ “เป็นโอรสของเมียน้อย” ก็ฟังดูไม่เป็นเหตุเป็นผล เพราะรัชกาลที่ 4 ก็หาได้ทรงประสูติ “ในเสวตฉัตร” ไม่ เพราะทรงประสูติก่อนที่สมเด็จพระบรมชนกนาถจะเสด็จขึ้นครองราชย์ ข้อความที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์รัชกาลที่ 3 แบบจาบจ้วงและขัดแย้งกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ยังมีอีกไม่น้อยในหนังสือเล่มนี้ ดังเช่น

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความขมขื่นแก่กรรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นอย่างยิ่งคือความโบราณล้ำสมัยขององค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระเชษฐาธิราชของคิงใหญ่ กล่าวคือ ทรงเชื่อในพระพุทธศาสนาถึงกับหลง พระองค์ทรงเกลียดชังศาสนาอื่นในกรุงเทพฯ เช่น ชาวคณะมิชชันนารีอเมริกัน แม้จะทำประโยชน์ใหญ่หลวงเพียงใดก็ตาม ทรงเข้าพระทัยว่าคริสต์ศาสนิกชนทั้งหมดถูกหมิ่นหมายพระพุทธศาสนา ถึงกับทรงบัญชาให้จับใส่คุก เล่ากันว่าเคยรับสั่ง “ผิดไม่ผิดก็จับกันก่อน” เคารวะหัตถ์ที่ไม่ทรงให้ประหารชีวิตดังพฤติกรรมที่ทำให้ชาติเสียเอกราชดุจกษัตริย์ญวน...⁶¹

แต่ในหนังสือ “แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ” ของ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา กลับบันทึกไว้ว่า

การที่พวกคาธอลิกที่ดี และพวกโปรเตสแตนต์ที่ดี เข้ามาตั้งสอนศาสนาอยู่ในประเทศสยาม ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นี้ รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้แสดงการกีดกันเลย แต่กลับแสดงความพออกพอใจกับพวกหมอสอนศาสนาชาวตะวันตกเหล่านั้นเสียด้วยซ้ำ คณะทูตและคณะหมอสอนศาสนาต่างก็มีความเห็นพ้องต้องกันเป็นเช่นนี้⁶²

ในตอนปลายรัชสมัยนี้เอง ได้เกิดเสียงร่ำวณขึ้นระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพวกคณะหมอสอนศาสนา คือในตอนฤดูร้อนของปี พ.ศ. ๒๓๙๒ สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงพระพิโรธบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่ขัดพระรับสั่งไม่ยอมทำตามพระบรมราชโองการที่โปรดเกล้าฯ ให้ป่าวร้องราชบรรพตให้ท่านปล่อยสัตว์ที่อยู่ในกักขังให้รอดจากความตาย คราวเกิดไข้ป่วงระบาดครั้งนั้น บาทหลวงทั้ง ๘ รูปจึงถูกเนรเทศ สำหรับพระสังฆราชชาวฝรั่งเศสและพวกหมอสอนศาสนาโปรเตสแตนต์ได้ยินยอมทำตามพระประสงค์ โดยได้จัดท่าน เป็ด ไก่เข้าไปถวายให้ทรงปล่อย เพราะเห็นว่าการที่จะปล่อยสัตว์นั้นไม่ผิดต่อหลักศาสนาแต่อย่างใด⁶³

กรณีที่บ้านหลวงฝรั่งเศสขัดรับสั่ง คงไม่ทำให้รัชกาลที่ 3 ทรงกริ้วมากเท่ากับการที่บ้านหลวงทั้ง 8 คนห้ามพวกเข้ารีตไม่ให้ทำบุญปล่อยสัตว์ตามที่โปรดเกล้าฯ ให้ป่าวประกาศออกไป ซึ่งดูจะเป็นการยุยงส่งเสริมให้พวกคนไทยเข้ารีตกระด้างกระเดื่องต่อพระองค์ ถึงแม้ในตอนแรกจะทรงมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานขับไล่บาทหลวงฝรั่งเศสและรื้อโบสถ์ฝรั่งเศสเสียทุกวัด แต่เมื่อสังฆราชของบิลกัรวีร์ว่าการทำบุญด้วยการปล่อยสัตว์ไม่ขัดกับหลักคริสต์ศาสนาแล้วจึงให้พระยาวิเศษสงครามจัดท่าน เป็ด ไก่ไปถวายเพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศล หลังจากนั้นพระองค์ก็ได้ทรงรับสั่งถึงการให้รื้อวัดฝรั่งเศสอีกเลย แต่บาทหลวงทั้ง 8 คนยังคงแสดงความดื้อดึง และพากันเดินทางกลับสิ่งคโปร่งหาได้ถูกเนรเทศออกไปไม่⁶⁴

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ไม่เป็นธรรมต่อรัชกาลที่ 3 ซึ่งยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดกล่าวแก่นอกเหนือจากเรื่อง “เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงหนีราชภัยด้วยการอุปสมบท และทรงต้องอยู่ใต้ร่มกาสาวพัสตร์จนสิ้น

รัชกาลที่ 3⁶⁵ คือ เรื่องความสามารถ ความฉลาดหลักแหลม และความคิดก้าวหน้าของเจ้าฟ้าอิศเรศรังสรรค์ หรือ สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นักประวัติศาสตร์ไทยหลายท่านในปัจจุบันอาจจะยังคงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลความคิดจากหนังสือ “พระเจ้ากรุงสยาม” ของ ส. ธรรมยศ ที่กล่าวว่า สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถในกิจการกองทัพเรือและทรงฉลาดหลักแหลมกว่าพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นพระเชษฐาธิราชพระองค์ใหญ่ ซึ่งมีความคิดโบราณล้าสมัยและทรงดำเนินกุศโลบายทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างป่าเถื่อน โง่เขลา และไม่ทันเหตุการณ์ จนทำให้เจ้าฟ้าอิศเรศรังสรรค์ทรงระอาที่ต้องทำงานกับคนโง่ จึงเสด็จไปประพาสตามหัวเมืองต่างๆ แทน⁶⁶ นอกจากนั้น ส. ธรรมยศ ยังกล่าววิพากษ์วิจารณ์ด้วยใจที่เปี่ยมไปด้วยอคติอีกว่า แต่ที่รัชกาลที่ 3 ทรงดำหนิว่า ท่านน้อย (หมายถึงกรมขุนอิศเรศฯ) ทรงเอาแต่การเล่นไม่เอาราชการนั้นเป็นความผิด ความโบราณคร่ำครึของรัชกาลที่ 3 เองที่มีพระนิสัยไม่เชื่อใจใครนอกจากพี่ดินทร์หรือเจ้าพระยาบดินทร์สิ่งแต่ผู้เดียว⁶⁷

ข้อความอีกตอนหนึ่งในหนังสือ “พระเจ้ากรุงสยาม” กรณีเกี่ยวกับสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ที่แสดงให้เห็นความวิปาสคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นการให้ข้อมูลแบบยกเมฆของ ส. ธรรมยศเองแทบทั้งสิ้น ปรากฏความดังนี้

มีคราวหนึ่งที่กรมขุนอิศเรศฯ ทรงอาสาเป็นที่เลื่องลือ... ทรงเป็นแม่ทัพเรือไปปราบญวนปลายสงคราม “อานามสยามยุทธ” แทนแม่ทัพเรือคนเก่าผู้อ่อนแอ ผู้ทำให้เจ้าพระยาบดินทร์สิ่งแม่ทัพใหญ่ไม่สามารถเอาชนะญวนได้โดยเด็ดขาด และเป็นผู้ทำให้แม่ทัพหน้าของไทยคือพระยาอินทราแห่งผู้ได้รับคำสั่งให้ไปตีเมืองหลวงของญวนได้ต้องถอย และแตกทัพอย่างยับเยิน แม่ทัพเรือใหม่นำกองทัพเรือรบทันสมัยซึ่งพระองค์ทรงอำนวยการสร้างขึ้น มีจมีนไววรนาถ (หลวงนายสิทธิ ต่อมาเป็น “สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่”) เป็นแม่ทัพหน้า ได้ตีกองทัพเรือญวนแตกและยึดค่ายญวนได้มากมาย แต่บังเอิญเจ้าพระยาบดินทร์สิ่งป่วยลงต้องเปลี่ยนแม่ทัพบกใหม่ ความเข้มแข็งเด็ดขาดและความสามารถทั้งปวง ใหม่สู้เก่ามิได้ การรุ่มร่ามไม่ประสานกัน กองทัพไทยจึงต้องถอยกำลังส่วนใหญ่เป็นครั้งสุดท้าย

ในการที่รัชกาลที่ 3 ทรงอนุญาติให้เจ้าฟ้าองค์น้อยราชอนุชาเป็นแม่ทัพเรือครั้งนั้น หากใช่เจตนาดีไม่ เนื่องจากการรบพุ่งกับญวนครั้งนั้นได้โหมลงไม่ผิดอะไรกับโรคภัยที่รุมกายรักษาไม่หายแล้ว แม้กรมขุนอิศเรศฯ จะมีโอกาสแสดงความสามารถเป็นที่ประจักษ์...เพื่อให้พระเชษฐาธิราชทรงเห็นในสมรรถภาพของกองทัพเรือสมัยใหม่ จะได้สร้างสยามให้เข้มแข็ง โดยมีมือสร้างเรือรบสมัยใหม่นั้นเป็นฝีมือของคนไทย มิใช่แต่ซื้อเขา รัชกาลที่ 3 ก็ยังคงทรงคือ ไม่โปรดอยู่เช่นเดิม กลับทรงประชดสร้างกำปั่นโบราณแบบจีนไว้ที่ วัดๆ หนึ่งให้เรียกว่า “วัดยานนาวา” ทำนองว่าอีกไม่ช้าอะไรก็จะกลายเป็นอย่าง “อ้ายพวกขาว” หมัดของเก่าของปู่ย่าตายายจะมีแล้ว!⁶⁸

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่ปรากฏในหนังสือ “อานามสยามยุทธ” กลับตรงกันข้ามกับข้อมูลของ ส. ธรรมยศ โดยสิ้นเชิง กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. 2384 รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชดำริให้ถมคลองขุดใหม่ (คลองวิญเด) ⁶⁹ เพื่อตัดเส้นทางลำเลียงไพร่พล เสบียงอาหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์ของกองทัพเรือญวนระหว่างเมืองบันทายมาศและเมืองโจวกุ ขณะนั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชาป่วยเป็นโรคไข้จับสั่น จึงขอพระราชทานเจ้าพระยายมราชไปเป็นแม่ทัพใหญ่ ในการนี้รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพหลวง และมื่นไวยวรนาถ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่ทัพหน้า ยกทัพเรือออกไปตีเมืองบันทายมาศเพื่อคุ้มกันกองทัพบกให้ทำการถมคลองได้สะดวก ทหารเรือของไทยที่ยกไปตีญวนในครั้งนั้นเป็นกองทัพผสมขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบไปด้วยเรือรบเรือไล่ราว 100 ลำ ไพร่พลไทยและแขกจาม 15,000 คน ไพร่พลหัวเมืองชายทะเลตะวันออกราว 5,000 คน และไพร่พลหัวเมืองชายทะเลบกมิได้อีกไม่ทราบจำนวน หน้าที่ของกองทัพเรืออีกประการหนึ่งคือการลำเลียงเสบียงอาหารและเสื้อผ้าออกไปส่งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมืองกำปอดเพื่อแจกจ่ายให้ไพร่พลในกองทัพบก ⁷⁰

หลังจากที่กองทัพเรือได้นำเสบียงอาหารไปส่งมอบให้แม่ทัพนายกองที่มาคอยรับอยู่ ณ เมืองกำปอดท่าตะเคียนแล้ว ก็แล่นเรือไปรวมพลทอดสมออยู่กับทัพหลวงที่เกาะกะทะคว่า ต่อมา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ แม่ทัพใหญ่ จึงมีรับสั่งให้มื่นไวยวรนาถ แม่ทัพหน้า ยกทัพเข้าตีเมืองบันทายมาศโดยไม่มีการตกลงหรือปรึกษาหารือทางยุทธวิธีกับกองทัพบกล่วงหน้าเสียก่อน ถึงแม้ว่ากองทัพเรือจะตีค่ายญวนที่ตั้งอยู่บนเขาโกนดมได้สำเร็จ และยกทัพเข้าประชิดยิงป้อมปากน้ำเมืองบันทายมาศพังลงด้านหนึ่ง แต่หลังจากเวลาผ่านไป 6 วัน ฝ่ายไทยก็ยังไม่สามารถตีหักยึดป้อมนี้ได้ ประจวบกับคำให้การของเชลยญวน 10 คนที่จับได้ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ญวนกำลังรวบรวมไพร่พลทั้งกองทัพบกและทัพเรือประมาณ 5 หมื่นคนลงมาช่วยรักษาเมืองบันทายมาศและเมืองโจวกุ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์จึงทรงมีรับสั่งให้มิโบบอกเข้าไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชารู้ความเสียก่อนว่าทัพเรือจะต้องล่าถอยไปจากเมืองบันทายมาศ แต่ ณ วันจันทร์เดือนห้า แรมสองค่ำ ในปีชวดจตุวาศ เพราะด้วยลมที่จะใช้ใบเรือรบไม่ถนัด ⁷¹

คำสั่งถอยทัพเรืออย่างรวดเร็วโดยไม่ทันให้ทัพบกได้ตั้งตัวของแม่ทัพเรือใหญ่ ผู้ได้แต่ประทับอยู่แต่บนเรือ ซึ่งทอดสมออยู่ที่เกาะกะทะคว่า และจากนั้นจึงถอยไปอยู่หน้าเมืองกะพงโสม โดยอ้างว่าเกรงแม่ทัพเรือจะต้องพระราชอาญาด้วยทำให้เรือรบหลวงเสียหายจากพายุและคลื่นลม ส่งผลให้กองทัพบกของไทยต้องพบกับชะตากรรมอันน่าอนาถ เพราะหลังจากที่กองทัพเรือไทยกลับเข้าไปทอดสมออย่างปลอดภัยอยู่หน้าเมืองจันทบุรีได้เพียง 1 วัน (ย่ำรุ่ง วันพฤหัสบดี เดือน 5 แรม 12 ค่ำ) กองทัพญวนเมืองโจวกุและเมืองบันทายมาศก็สมทบกันช่วยระดมพลตีกองทัพไทย ณ วันศุกร์ เดือน 5 แรม 13 ค่ำ เวลาบ่าย กองทัพไทยถูกตีแตกกระจัดกระจายป็นีทุกทัพทุกกอง เสียนายทัพไทยผู้ใหญ่ 17 คน นายทัพเขมรผู้ใหญ่ 7 คน ไพร่ไทย 1,200 คน ไพร่เขมรตาย 2,000 คน

ไพร่พลไทยและเขมรถูกจับไปเป็นเชลยมากกว่า 300 คน ช้าง 30 เชือก ม้า 30 ตัว และอาวุธ ยุทโธปกรณ์อีกมากมายถูกยึดไป อย่างไรก็ตาม โชคดีที่เมื่อกองทัพไทยแตกครั้งนั้น ญวนไม่ได้ติดตามกระหน่ำซ้ำเติม มิฉะนั้นแล้วทัพไทยอาจต้องเสียไพร่พลมากกว่าหมื่นเศษ⁷² ชัยชนะอันงดงามของกองทัพญวนและความพ่ายแพ้อย่างอับอายศอดสูของกองทัพไทยทำให้องค์กษัตริย์เลือกแม่ทัพญวน พุดโออวดโอ้หังกับนักพระองค์คือ เจ้าเขมร ที่เมืองใจภูกว่า

...พอจวนสว่างญวนก็ยกเข้าปล้นตีค่ายไทยทุกค่าย ที่อยู่สู้รบนั้นน้อยตัว ที่ตื่นตกใจแตกหนีไปนั้นมากนัก ญวนฆ่าไทยเขมรครั้งนี้จนขี้เกียจฆ่า นึกสมเพชเวทนาเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงไม่ได้ไล่ติดตามฆ่าฟันต่อไปอีก ไทยแตกไปแล้วก็แล้วกันเท่านั้น⁷³

คำสั่งถอยทัพเรืออย่างกะทันหันของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ไม่เพียงแต่สร้างความพินาศย่อยยับให้แก่กองทัพไทยและพันธมิตรเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบอันใหญ่หลวงในเวลาต่อมาอีกด้วย เนื่องจากกองทัพเรือยังส่งมอบเสบียงอาหารที่รัชกาลที่ 3 พระราชทานให้กองทัพบกได้ไม่ถึงครึ่ง ก็ยกทัพล่าถอยพร้อมสิ่งของพระราชทานกลับมายังเมืองจันทบุรีเสียก่อน ทำให้กองทัพของเจ้าพระยาบดินทรเดชา ซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพนมเปญขาดเสบียงอาหาร ไพร่พลไทยและลาวที่ถูกเกณฑ์มาเข้ากองทัพต้องอดอยากล้มตายอย่างน้อยนับพันคน⁷⁴

ครั้นถึงเดือน 8 เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้หลวงนรารณรงค์ถือใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ขอพระราชทานเสบียงอาหารเพื่อเลี้ยงไพร่พลด้วยกองทัพมีความขัดสนยิ่งนัก พระราชดำรัสตอบของรัชกาลที่ 3 ที่ปรากฏในท้องตรา แสดงให้เห็นว่าทรงพระพิโรธแม่ทัพนายกองทั้งทัพเรือและทัพบกยิ่งนัก โดยเฉพาะทัพเรือ ที่ส่งมอบสิ่งของพระราชทานให้กองทัพบกได้ไม่ถึงครึ่ง โดยอ้างว่าเรือเล็กสำหรับลำเลียงของมีน้อย หากต้องส่งมอบสิ่งของทั้งหมดให้กองทัพบกจะต้องใช้เวลานานเกรงว่าน้ำในคลองจะแห้งหมดเสียก่อน ทำให้เรือไปติดตันอยู่กลางทาง และอาจเสียให้แก่กองทัพญวน และหากญวนสามารถปล้นเรือลำเลียงสิ่งของไปได้ พระราชอาชญาก็จะตกอยู่กับแม่ทัพเรือ พระราชดำรัสของรัชกาลที่ 3 ที่คัดมาจากท้องตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชาดังต่อไปนี้ คือประจักษ์พยานซึ่งเผยให้เห็นสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้กองทัพไทยต้องถูกกองทัพญวนตีแตกพ่ายอย่างน่าอดสู

...กองทัพเรือก็ได้นำสิ่งของข้าวปลาเกลือเหล่านี้ส่งที่เมืองำปอดแต่อย่างละเล็กละน้อยหาได้ครั้งไม่... แล้วก็พาข้าวปลาเกลือยาสูบกลับเข้ามาในกรุงเทพฯ อย่างละหลายๆ เมื่อขึ้นขึ้นลงลงถ่ายไปเทมาหลายเที่ยวดังนั้นแล้ว จนของเหล่านั้นนับปีเสียหายไปมากหาประโยชน์ไม่ เสียเงินเปล่าๆ แล้ว กลับเข้ามาพูดจายักเยื้องเป็นทางแก้ตัว... อย่างนี้ เห็นว่าไม่เป็นใจแก่ราชการบ้านเมือง ดูเหมือนทำโดยเสียไม่ได้ ทำการงานอย่างมักง่ายใจด่วนรีบจะกลับมาบ้านหาความสุขสบายเท่านั้นเอง ครั้นรู้เท่ารู้ทันบ้างจะให้ข้าระสละสงให้ได้

ความจริงลงเป็นตัวอย่างบ้าง ก็จะเป็นความเดือดร้อนแก่ผู้ที่ได้ราชการไปด้วยก็มีมาก เพราะฉะนั้นจึงได้ออกกั้นข่มขืนกลืนความที่เสียหายเหล่านี้เสียหมด ไม่อยากจะออกปาก พูดต่อไป อนึ่ง กองทัพเรือเมื่อยกลงไปรบตีญวน ไม่ได้นัดหมายให้ทัพบกยกมาพริ้วพร้อม กันระดมตีญวน ไปทำตามกำลังทัพเรือพวกเดียว ทำก็ไม่สำเร็จโดยอำนาจทัพเรือ จึงต้อง กลับมาไม่เป็นราชการสักอย่างเดียว แต่คราวนั้นได้ยินว่ากองทัพเรือรีบกลับเข้ามาเสียโดย เร็ว เพราะตื่นข่าวคราวว่าทัพญวนเมืองไซ่ง่อนจะยกเพิ่มเติมมาทั้งทัพเรือและบก จึงได้ ตกใจกลัวญวน รีบเลิกถอนกลับมาเสียก่อน... ฝ่ายทัพบกเล่าไพร่พลก็มีมากทั้งไทย ลาว เขมร หลายหมื่นคน นายทัพนายกองข้างวังหน้าก็มีมาก แต่ล้วนเคยทัพเคยศึกลาวเวียง จันทรและพม่าทวยมาแทบจะทุกคน... ฝ่ายท่านแม่ทัพนายกองพวกวังหลวงเก่าถึงน้อย ตัวก็จริง แต่ว่าเป็นผู้ใหญ่มีบรรดาศักดิ์มากกินถึงพานทองก็หลายคน แต่ไม่คิดอ่านรับรั ดรบตีญวนประการหนึ่งประการใดก็ไม่ทำ ไปตั้งค่ายล้อมญวนอยู่เก้อๆ ไม่เป็นราชการ ดู เหมือนจะคอยแตกคอยวิ่งหนีญวนเล่นอย่างเช่นเด็กๆ มันเล่นรบกัน... ฝ่ายท่านเจ้าประ คุณเจ้าพระยามหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ทั้งอายุก็มากและยศศักดิ์อำนาจวาสนาก็มากกว่า นายทัพทุกคน ใครๆ เขาก็รู้อยู่ว่าเป็นตระกูลสุริยวงศ์ข้าหลวงเดิมทั้งฝีมือก็เคยเข้มแข็ง แต่ว่าคราวนี้รู้เท่าทันกลอุบายญวน มันคิดหลอกลวงให้ตายใจจนจะไม่ถืออาวุธ เพราะ ความที่เลินเล่อหมิ่นประมาทจนกองทัพญวนยกมาก็ไม่รู้ตัว... ไทยก็เสียทีเสียรู้แก่ญวน ไล่ ฆ่าฟันยิงแทงเล็งดังเข่าว่าลูกไก่อยู่ในมือ ครั้นนั้นทัพไทยก็แตกยับเยินป่นปี้มาเหมือนเข่าว่า จิบหายตายโหง... เพราะกองทัพไทยอยู่ในค่ายได้เปรียบญวนมาก ปืนใหญ่น้อยในค่ายก็มี พร้อมข้างทั้งเสียได้ไม่ยิงมันไปบ้าง... ถึงว่าญวนจะมีฤทธิ์พิลเหมือนขุนแผนก็ดี ถ้าไทย ไม่ประมาท รู้ตัวก่อนญวนยกมา ได้เต็มใจสู้รบจริงๆ แต่เมื่อแรกญวนมานั้น ญวนก็คงจะ ล้มตายลงด้วยเครื่องศาสตราวุธของไทยพอๆ คูอยู่หนา นี่มาพากันนิ่งเฉยเสียหมด จน ญวนมาถึงค่าย ไทยก็แตกหนีเท่านั้นเอง ข้างกลัญญวนราวกับมันเหาะได้ เมื่อแตกหนีไปก็ เสียเครื่องศาสตราวุธและเสบียงอาหารมากมายอยู่ จนต้องถึงกับอดอยากต้องกินข้าวปน ผัก ครั้นนี้จะให้ทัพเรือบรรทุกข้าวเกลือที่เหลืกลับมา และจะจัดเสบียงอาหารเพิ่มเติมให้ ไปส่งที่เมืองกำปอดอีก ก็เห็นจะไปมายาก เกลือกจะไม่เป็นงานการ พระบาทสมเด็จพระ พุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ เชิดสติปัญญาเจ้าประคุณพระยา พระ หลวง นายทัพ นายกองทั้งบกและเรือเสียแล้ว ถ้าจะบังคับให้ไปส่งเสบียงแต่เพียงที่เมืองกะพงโสมเห็นจะ ส่งได้ง่าย เพราะว่าโลกกลืนอุจจาระปัสสาวะญวนเข้าศึกสักหน่อย เพราะใกล้ทางเมือง จันทรบุรีเข้ามา พอจะหลบหลีกหนีกลืนไอมูตรคูญวนเข้ามาเมืองจันทรบุรีได้โดยเร็ว ถ้าจะ ให้ไปส่งดังที่วั้นนี้ เห็นทีพอจะกดขี่ข่มขืนให้นำข้าว เกลือ ปลา ยาสูบออกไปส่งกองทัพบ กลองดูตามบุญตามกรรมอีกสักครั้งหนึ่ง เห็นหน้าอยู่ก็แต่พวกแขกกองอาสาจาม ทั้งวัง หลวงและวังหน้าพอจะใช้ให้ ไปส่งเสบียงอาหารครั้งนี้ได้บ้าง พวกไหนเขาไม่สู้จะเต็มใจก็ไม่

อยากจะใช้สอยเขา เพราะเข็ดความคิดเขาแล้ว บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสำเนาหนังสือบอกพระยาพิพิธวิจิตรพันธุวงศาปัญญาโกงโงไพรายกะทายพุด (ความตอนนั้นในพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่า “บัดนี้ได้ส่งสำเนาหนังสือพระยาอภัยพิพิธ วิจิตรพันธุวงศาปัญญาโกงโงไพรายกะตาย ผลุด”-ผู้เขียน) แม่กองทัพอเรือหัวเมืองออกมาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาสอบตรวจดูสติปัญญาในใบบอกหลอกลวง แก่ตัวกลโงของพวกนายทัพนายกองเรือครั้งนั้นดูเล่นด้วย”⁷⁵

เมื่อพิจารณาข้อความที่กล่าวกระหนกระแทกแดกดันกองทัพอเรือเกือบตลอดทั้งท้องตราฉบับนี้ ก็พอสันนิษฐานได้ว่า รัชกาลที่ 3 ทรงพระพิโรธกองทัพอเรือมากกว่ากองทัพบก แต่อาจเพราะทรงเห็นแก่พระพักตร์หรือเห็นแก่ความเป็นพระเชษฐาพระอนุชา จึงต้องทรงอดกลั้นข่มขืนกลืนความเสียหายเหล่านี้เสียหมด ไม่อยากจะออกปากพูดต่อไป อีกประการหนึ่ง ที่ไม่ทรงชำระสะสางให้ได้ความจริงลงเป็นตัวอย่างบ้าง ก็อาจเพราะไม่อยากจะทรงลงโทษพระอนุชาธิราช ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือใหญ่ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พวกแม่ทัพนายกองของทัพเรือทั้งหมดได้รับการละโทษไปด้วยโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม รัชกาลที่ 3 ก็ทรงตรัสปรึกษาพระอนุชาธิราชแบบกระหนกระแทกแดกดันอย่างเจ็บแสบแบบไม่ไว้หน้าเพื่อระบายความแค้นเคืองพระทัยของพระองค์แทน ดังความว่า ถ้าจะบังคับให้ไปส่งเสบียงแต่เพียงที่เมืองกะพงโสมเห็นจะส่งได้ง่าย เพราะว่าโลกกลืนอุจจาระปัสสาวะฉนวนเข้าศึกเล็กน้อย เพราะใกล้ทางเมืองจันทบุรีเข้ามา พอจะหลบลีกลืนกลืนโถมูตรคุณฉนวนเข้ามาเมืองจันทบุรีได้โดยเร็ว

จากข้อมูลและหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดในตอนต้น เป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากไม่ทรงคิดกำจัดเจ้าฟ้ามงกุฎ (เจ้าฟ้าใหญ่) และเจ้าฟ้าจุฑามณี (เจ้าฟ้าน้อย) แล้วยังทรงรักใคร่ เมตตา และทรงสนับสนุนให้เจริญก้าวหน้าในกิจการที่พระอนุชาธิราชทั้ง 2 พระองค์ทรงทำอีกด้วย วชิรญาณภิกขุได้รับการสนับสนุนให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม การก่อตั้งธรรมยุตินิกาย และสมณศักดิ์ตลอดรัชกาล ส่วนเจ้าฟ้าจุฑามณีก็โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ นอกจากนั้นยังทรงไว้วางพระราชหฤทัยมอบหมายราชกิจสำคัญให้ทรงทำเพื่อเปิดโอกาสให้สมเด็จพระอนุชาธิราชพระองค์นี้ได้ทรงสร้างผลงานให้กับทางราชการอีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้น ถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์จะทรงกระทำความผิดร้ายแรงถึงขั้นต้องโทษประหารชีวิตหลายครั้งหลายครา แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระเมตตาละโทษ ไม่ทรงเอาผิดต่อสมเด็จพระอนุชาธิราชพระองค์นี้ทุกครั้ง ดังเช่นเมื่อ พ.ศ. 2379 พระนครบ้านพร้าวได้อาสาขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกไพร่ลาวเมืองหนองคาย หนองหาน และครัวเวียง ไปถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นอันมาก การชักจูงไพร่พลให้ย้ายสังกัดไปเป็นข้าเจ้าต่างกรมในสมัยนั้นเป็นการลวงพระราชอาญา มีความผิดขั้นมหันตโทษ เพราะ

ถือเป็น การข่มขู่ผู้คนเพื่อประโยชน์ส่วนตน รัชกาลที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ชำระคดีนี้ให้เป็นที่ ประจักษ์ในความจริง จากนั้นจึงให้ลงโทษพระนครบ้านพร้าวโดยการริบราชบาตรและประหารชีวิต⁷⁶ ส่วนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ก็มีได้ทรงลงโทษหรือปลดออกจาก ตำแหน่งแต่ประการใด

แต่เหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความเสียหายและความอับอายต่อสุ่ออย่างใหญ่หลวงแก่กองทัพไทยในครั้ง นั้นน่าจะเป็นเหตุผลของพระราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงกล่าวไว้ก่อน สิ้นพระชนม์ว่า

...ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ท่านฟ้าน้อย ๒ พระองค์... ท่านฟ้าน้อยเล่า ก็มีสติปัญญาวิชาการช่างและการทหารต่างๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำ ราชการ รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมิได้ทรงอนุญาต กลัวเจ้านาย ข้าราชการเขาจะไม่พอใจ...⁷⁷

และพระราชวินิจฉัยนี้ก็ทำได้ผิดพลาดไม่ เพราะต่อมาถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า อยู่หัว กรมพระราชวังบวร และทรงมีฐานะเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ 2 เมื่อในรัชกาลที่ 4 แต่ก็หาได้ทรงเอาพระทัยใส่ในราชการบ้านเมืองไม่ ดังนั้นจึงมิได้ทรงสร้างผลงานสำคัญอันใดให้ ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เพราะโปรดทรงดำเนินเที่ยวเตร่ตามละแวกบ้านเหมือนเมื่อยังเป็น กรมขุนอยู่ในรัชกาลที่ 3 เสด็จอยู่วังหน้าโดยปกติโปรดทรงฝึกซ้อมหัตถทหารหรือมโหรีนั้นกันคนไป ขี่ม้า ถ้างกลางวันเล่นคลี กลางคืนเล่นซออู้หา แต่ส่วนการบ้านเมืองนั้นไม่ทรงเอาเป็นพระราชธุระ ที่เดียว แม้เมื่อฝรั่งต่างชาติเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีก็ไม่ทรงเกี่ยวข้องในการ บริรักษารือ⁷⁸ นอกจากนั้น ในระยะหลังกล่าวกันว่า เนื่องจากทรงมีเรื่องขัดพระทัยกับพระเชษฐา- ธิราช รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้เสด็จไปประทับที่จังหวัดเชียงใหม่ และจะเสด็จกลับลงมายังกรุงเทพฯ เฉพาะเมื่อต้องเสด็จมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานพระ ราชพิธีสำคัญเท่านั้นอีกด้วย⁷⁹

ข้อสรุปตามๆ กันอีกประการหนึ่งของนักประวัติศาสตร์ไทยที่ไม่เคยค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพิ่มเติม คือเรื่องที่กำลังกล่าวกันว่า รัชกาลที่ 3 ไม่โปรดฝรั่ง เพราะไม่เห็นความสำคัญในการคบกับฝรั่ง จึงปฏิเสธความเจริญทางด้านวิทยาการของตะวันตก⁸⁰ แต่เมื่อพิจารณาจากหลักฐานและเอกสาร ต่างๆ สมัยรัชกาลที่ 3 จะพบว่าข้อสรุปดังกล่าวหาได้ถูกต้องไม่ เพราะความจริงแล้วพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคุ้นเคยกับพวกพ่อค้าฝรั่งมาแต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็น พระบาทสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ทูตฝรั่งเข้าเฝ้า และพระราชทานการต้อนรับเป็นอย่างดี บางครั้งโปรดเกล้าฯ

88 กรณียะมังเกล้าฯ โดย กฤษณา หนองจอก

พระราชทานเลี้ยงส่งเพื่อเป็นเกียรติด้วย ระหว่าง พ.ศ. 2369-2382 รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าถึง 6 ครั้ง นับได้ว่าไม่มีประเทศเอกราชใดในเอเชียขณะนั้น จะติดต่อกับต่างประเทศมากเท่ากับประเทศไทย⁸¹

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่หลายคนอาจมองข้ามไป แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดกลับแสดงให้เห็นพระบรมราโชบายทางการต่างประเทศอันแยบยลและชัดเจน อีกทั้งพระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้อย่างชัดเจน เช่น ทุกครั้งที่โปรดเกล้าฯ ให้ทูตฝรั่งเศสหรือพ่อค้าฝรั่งเข้าเฝ้า (ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงกำกับราชการกรมท่า ซึ่งดูแลเกี่ยวกับการค้าและการต่างประเทศ) พระองค์จะมีพระราชปฏิสันถารกับผู้เข้าเฝ้านานมาก และมักจะทรงซักถามเกี่ยวกับเรื่องการเมือง การศึกสงคราม การค้า และนโยบายทางการต่างประเทศของนานาประเทศ ไม่เพียงเท่านั้นยังทรงตรัสถามถึงข้อมูลส่วนตัวของบุคคลสำคัญๆ ด้วย เช่น เมื่อครั้งที่ จอห์น ครอว์เฟิร์ด ซึ่งเป็นทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้เข้าเฝ้ากรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ครอว์เฟิร์ดบันทึกไว้อย่างละเอียดว่าตลอดระยะเวลาเกือบ 2 ชั่วโมงที่เข้าเฝ้า พระองค์ได้ตรัสถามเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง

คำถามแรกที่ข้าพเจ้าได้รับก็คือ สถานการณ์ในอินโดจีนมีศึกสงครามหรือบ้านเมืองสงบสุข คำถามอื่นๆ ที่ตามมานั้นเป็นคำถามเกี่ยวกับตัวผู้สำเร็จราชการ เป็นต้นว่า ถามถึงสุขภาพของท่าน ระยะเวลาที่ท่านปกครองอินเดีย อายุอาณานิคมของท่านและท่านผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดียมีความสัมพันธ์กับกษัตริย์อังกฤษในฐานะน้องชายในหรือไม่... เรื่องที่พระองค์ให้ความสนใจมากที่สุดคือ เรื่องชะตากรรมของเรือลำดำที่พระองค์ทรงส่งไปค้าขายที่เบงกอลเมื่อ ๑๔ เดือนก่อน... ทรงถามว่าเราเห็นเรือลำดังกล่าวหรือไม่ และเรือลำดังกล่าวมีคนนำร่องชาวยุโรปหรือไม่... ระหว่างที่พำนักอยู่ที่กัลกัตตา ผู้บังคับการเรือของสยามแต่งกายอย่างชาวอังกฤษและปรับตัวให้เข้ากับธรรมเนียมของชาวยุโรปหรือไม่... ทรงใคร่จะทราบว่าเป็นขณะนี้อังกฤษและโปรตุเกสเป็นมิตรกันหรือไม่... นอกเหนือจากคำถามดังกล่าวยังมีคำถามอีกหลายข้อซึ่งเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ มิได้มีความสำคัญอันใด อาทิเช่น อายุของบุคคลต่างๆ ในคณะทูต ระยะเวลาและลักษณะของงานที่พวกเขาปฏิบัติ จำนวนภาษาในยุโรปและภาษาท้องถิ่นต่างๆ ในอินเดียที่พวกเขาได้เรียนรู้และฝึกฝน...⁸²

พ.ศ. 2368 เมื่อครั้งที่ ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี เป็นราชทูตเข้ามาขอเจริญพระราชไมตรีหลังจากที่รัชกาลที่ 3 เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วได้ไม่นาน ครั้งนั้น รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้เบอร์นีเข้าเฝ้า และเสด็จออกรับแขกเมืองในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเป็นการใหญ่ ครั้งนั้นทรงมีพระราชดำรัสถามถึงเรื่องสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าค่อนข้างยาวมาก ซึ่งเบอร์นีได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ในวันนั้นไว้อย่างละเอียด จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้

เราสามารถวิเคราะห์ได้ว่า รัชกาลที่ 3 มิได้ทรงคร่ำครึไม่ทันโลกแบบที่ผู้เขียนประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่เข้าใจ เพราะทรงสนพระทัยในการหาข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากภายนอกประเทศอยู่เสมอ เพื่อนำมาประกอบพระราชวินิจฉัยในการบริหารราชการแผ่นดินและการดำเนินนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ ด้วยเหตุนี้ ครอว์เฟิร์ดจึงต้องพบกับความประหลาดใจ เมื่อเขาสังเกตเห็นว่า เสนาบดีไทยหลายท่าน ได้แสดงความฉลาดรู้เท่าทันถึงเรื่องอำนาจของเราในอินเดีย ซึ่งในฐานะอย่างนั้นไม่น่าจะรู้ได้เลย⁸³

รัชกาลที่ 3 ทรงรู้เท่าทันและทรงตระหนักถึงภัยจากการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก ดังนั้นจึงทรงรอบคอบและระมัดระวังยิ่งนักเมื่อต้องทรงติดต่อทางการทูตหรือทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตก แต่คนเขียนประวัติศาสตร์ไทยกลับตีความไปว่า “ทรงกลัวและเกลียดฝรั่ง” และทรงเกือบทำให้ประเทศไทยต้องเสียเอกราช หลายคนอาจคิดว่าวิธีการเดียวที่จะทำให้ชาติไทยคงความเป็นเอกราชได้ก็คือ ต้องยอมสยบฝรั่งในทุกเรื่อง ต้องกินอยู่ แต่งตัว คิดอ่านพูดเลียนแบบฝรั่ง หรือเป็นทาสทางความคิดของฝรั่งเท่านั้น วิธีคิดแบบง่ายๆ โดยไม่ต้องใช้ปัญญามากนักในลักษณะนี้ รู้สึกจะได้รับการยกย่องอย่างเลอเลิศ แต่ความคิดอันหลักแหลมและถูกนโยบายในการดำเนินนโยบายที่ช่วยให้สยามประเทศรอดพ้นปากเหยี่ยวปากกามาได้ตลอดรัชสมัยโดยไม่ต้องเสียเปรียบในการทำสนธิสัญญาหรือไม่ต้องเสียดินแดนไปอย่างขมขื่นใจ กลับถูกมองข้ามและถูกกดขี่ประณามอยู่ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีจิตวิญญูสูงในการติดต่อและเจรจาทางการทูต ทรงพิจารณาทุกอย่างอย่างรอบคอบทุกรายละเอียด ทรงใช้ทั้งมรรสุทธาน การให้เกียรติ และความเอาใจใส่ในสิ่งเล็กๆ น้อย เพื่อสร้างความประทับใจให้แก่ชาวต่างประเทศ เช่นเมื่อครั้งที่ จอห์น ครอว์เฟิร์ด เข้าเฝ้า หลังจากทรงมีพระราชดำรัสถามเกี่ยวกับตัวผู้สำเร็จราชการแล้ว ...จึงมีพระดำรัสว่า “ข้าพเจ้าได้ยินกิตติศัพท์ของท่านผู้สำเร็จราชการในด้านความยุติธรรมและภูมิปัญญาจากบรรดาพ่อค้าชาติต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อกับประเทศสยามในช่วง ๒-๓ ปี มาแล้ว” หรือ พระองค์ทรงอยากทราบ ว่า พวกเราคิดว่าระหว่างชาวยุโรปและชาวอินเดียใครเป็นชาวทะเลที่ชำนาญกว่ากัน... พระองค์ทรงอธิบายด้วยน้ำเสียงที่แสดงความยกย่องชมเชยว่า “เมื่อข้าพเจ้าพูดถึงชาวยุโรปโดยทั่วไป ข้าพเจ้าไม่ได้หมายถึงชาวอังกฤษ เนื่องจากความเหนือกว่าของพวกเขาเมื่อเปรียบกับชาวยุโรปอื่นๆ นั้นเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่แล้ว”⁸⁴

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ของทูตต่างประเทศ เช่น ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี และ เอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์ (Edmund Roberts) ทำให้เราทราบว่า คณะทูตฝรั่งได้รับพระราชทานการต้อนรับเป็นอย่างดี สมเกียรติของนักการทูตเสมอ นอกจากนั้นยังมีหลักฐานเกี่ยวกับความเอาพระทัยใส่ในสิ่งเล็กๆ น้อย อีก เช่น เรื่องที่ทรงมีรับสั่งให้เจ้าหน้าที่จัดส่งนมสดให้คณะทูตทุกวัน และให้จัดหา

คนครัวที่ปรุงอาหารฝรั่งได้เพื่อทำอาหารบริการคณะทูตจนกว่าจะกลับ เป็นต้น ⁸⁵ หรือเมื่อทรงทราบว่าร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี นำนุตรชายอายุ 6 ขวบติดตามมาด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเข้าเฝ้าด้วย เบอร์นีบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

...ทรงสังเกตเห็นลูกชายของข้าพเจ้า และทรงเอาใจใส่ ถามว่าอายุเท่าไร เกิดที่ไหน และก่อนจะเสด็จเข้าก็ยังโปรดให้พระคลังนำของเล่นและของอื่นๆ อีกมากมายให้เด็ก ซึ่งทั้งนี้โปรดให้จัดเตรียมไว้ก่อนแล้ว ⁸⁶

ในช่วงปลายรัชกาล ถึงแม้จะเกิดกรณีขัดแย้งกับชาวยุโรปบ้าง แต่รัชกาลที่ 3 ก็ทรงอดทนอดกลั้น และมักจะทรงใช้นโยบายขับคนเหล่านั้นออกนอกประเทศมากกว่าจะทรงลงโทษอย่างรุนแรง เช่น เมื่อ พ.ศ. 2387 กรณีของ โรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter) ซึ่งคนไทยเรียกว่า “หันแตร์” บังคับให้ไทยซื้อเรือรบขนาดใหญ่ที่เก่ามากในราคาห้าหมื่นปอนด์ หรือประมาณ 2,000 ชั่ง เป็นต้น ⁸⁷ สเปนเซอร์ เซนต์ จอห์น (Spenser St. John) เลขานุการของ เซอร์เจมส์ บรูค ทูตอังกฤษ ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย เมื่อปี พ.ศ. 2393 ได้บันทึกเรื่องราวกรณีพิพาทระหว่างสยามและ “หันแตร์” ซึ่งแสดงความก้าวร้าวและกักขฬะกับข้าราชการไทยจนถูกขับออกนอกประเทศ ดังนี้

พระองค์ (สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ) ได้เคยทรงรักใคร่ชอบพอชาวอังกฤษเป็นอย่างมาก แต่ในระยะเวลา ๒-๓ ปีหลังนี้ พระองค์ได้ทรงแสดงความเป็นศัตรูต่อชาวต่างประเทศอย่างหนัก พอๆ กับที่เคยทรงเป็นมิตร ข้าพเจ้าเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งนี้ เนื่องมาจากความประพฤติอันเลวทรามของพ่อค้าอังกฤษสำคัญคนหนึ่งที่อยู่ในกรุงเทพฯ บุคคลผู้นี้ได้ทำให้พระองค์ทรงพระพิโรธ เพราะเขาได้พยายามบีบบังคับรัฐบาลสยามอย่างไม่เป็นธรรม ให้ซื้อเรือกำปั่นลำหนึ่งด้วยราคาอันแพงลิ่ว ตั้งแต่ได้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันครั้งนั้นแล้วฐานะของชาวต่างประเทศได้ทรุดลงไปเป็นอันมาก และเท่าที่ได้รับฟังเรื่องราวจากพวกอังกฤษเท่านั้น ข้าพเจ้าก็สามารถกล่าวได้ว่า พวกเขามีความประพฤติเลวทรามเหลือเกิน หากข้าพเจ้าได้รับฟังเรื่องราวจากองค์พระมหากษัตริย์โดยตรง ข้าพเจ้าอาจต้องพูดอะไรรุนแรงยิ่งไปกว่านี้ ⁸⁸

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเล็งเห็นภัยที่ตามมาจากการติดต่อด้านขายและการทำสนธิสัญญากับประเทศต่างๆ ในยุโรป แต่เมื่อหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ทรงผ่อนปรนด้วยการทำสนธิสัญญากับอังกฤษในปี พ.ศ. 2369 คือ สนธิสัญญาเบอร์นี ซึ่งนับเป็นสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ฉบับแรกที่ทำกับประเทศตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ด้วย และต่อมาไทยได้ทำสนธิสัญญาเนื้อหาเดียวกันกับอเมริกาในปี พ.ศ. 2376 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกยิ่งกว่าใครในสยามประเทศ เพราะ

ทรงรู้ว่าหลังจากการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก ประเทศเหล่านี้จะเริ่มเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของประเทศสยาม และเมื่อเกิดกรณีพิพาทกับคนของประเทศเหล่านี้ขึ้น ก็อาจกลายเป็นข้ออ้างของมหาอำนาจในการรุกรานอธิปไตยของประเทศได้ ด้วยเหตุนี้ รัชกาลที่ 3 จึงทรงเตรียมการพร้อมในการรักษาอธิปไตยของชาติด้วยการสร้างป้อมปราการรักษาปากน้ำท่าจีน และปากคลองมหาชัยที่เมืองสมุทรสาคร ป้อมรักษาแม่น้ำแม่กลองที่เมืองสมุทรสงคราม ป้อมรักษาปากน้ำบางปะกงที่เมืองฉะเชิงเทรา และป้อมรักษาปากน้ำเมืองสมุทรปราการ รวม 7 ป้อม นอกจากนั้นยังโปรดเกล้าฯ ให้ต่อเรือรบเพื่อใช้ในราชการศึกสงคราม 122 ลำ⁹⁰ อีกทั้งให้หล่อปืนใหญ่เหล็ก 2 กระบอก ซึ่งทรงพระราชทานนามว่า “เจ้าพญารักษาศาสนา” และ “เจ้าพระยาสัมมาทิฐิ”⁹¹ และทรงให้จัดซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์อีกมากมาย ไม่เพียงเท่านั้น ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสนามยิงปืนให้ข้าราชการหัดยิงปืนในพระราชวัง และมักเสด็จออกทอดพระเนตรการซ้อมยิงเป้าหน้าพระที่นั่งเสมอๆ⁹² ด้วยเหตุที่ทรงเล็งเห็นภัยคุกคามจากชาติตะวันตกที่ค่อยๆ คืบคลานเข้ามาอย่างช้าๆ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำรัสเตือนด้วยความเป็นห่วงบ้านเมืองในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพว่า

...การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เขาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสไปทีเดียว⁹²

ปัจฉิมโอวาท

ปัจฉิมโอวาทตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระราชทานไว้ก่อนสิ้นพระชนม์ว่า การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เขาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสได้ไปทีเดียว แสดงให้เห็นพระปรีชาญาณอันกระจ่างแจ้งและสายพระเนตรอันแหลมคม ซึ่งทรงหยั่งรู้ถึงปัญหาที่จะตามมาในอนาคตได้อย่างชัดเจน และนี่คือหลักฐานและข้ออ้างอิงทางประวัติศาสตร์ที่สามารถกล่าวถึงการตีความและให้ข้อมูลอย่างผิดๆ ของผู้เขียนประวัติศาสตร์ไทยกลุ่มหนึ่งที่ลงความเห็นว่ รัชกาลที่ 3 ทรงมีอคติกับฝรั่งและไม่โปรดการติดต่อกับฝรั่ง ด้วยเหตุนี้จึงไม่โปรดให้ข้าราชการบริหารของพระองค์สนิทสนมกับฝรั่งเกินจำเป็น และทรงปฏิเสธความรู้และเทคโนโลยีของตะวันตกด้วย แต่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์กลับยืนยันอย่างชัดเจนว่า รัชกาลที่ 3 ไม่ได้ทรงมีนโยบายกีดกันพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการไม่ให้คบหากับฝรั่งแต่อย่างใด ในรัชกาลของพระองค์มีคนไทยจำนวนไม่น้อยที่สนใจเรียนภาษาอังกฤษและวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก คนเหล่านี้สามารถเข้าไปติดต่อกับชาวต่างชาติสนทนากับฝรั่งมิชชันนารีอเมริกันได้อย่างอิสระและเปิดเผยโดยไม่ต้องหวั่นเกรงราชภัย ไม่ว่าจะเป็น วิชาญฉันทิกุล (รัชกาลที่ 4) กรมขุนอิศเรศรัง-

92 กรณียะมั่งเกล้าฯ โดย กฤษณา หน่งอุทก

สรรค์ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) กรมหมื่นวงศาสนิท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท) หรือ หลวงสิทธิินายเวรมหาดเล็ก (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดพระทัยกว้าง ยอมรับวิทยาการสมัยใหม่แทบทุกแขนงที่สามารถสร้างประโยชน์สุขและความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติได้อย่างไม่ทรงลังเลพระราชหฤทัย ไม่ว่าจะเป็นวิทยาการด้านการพิมพ์ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ใบปลิวประกาศห้ามสูบฝิ่นและนำฝิ่นเข้ามาในราชอาณาจักรเมื่อ พ.ศ. 2382 จำนวน 9,000 ฉบับ หรือทางด้านการแพทย์ หรือเมื่อ พ.ศ. 2383 โปรดเกล้าฯ ให้สั่งหนองปลุกผีมาจากอินเดีย และทรงไว้วงพระราชหฤทัยให้หมอล่วงไปหัดเรียนปลุกผีป้องกันไข้ทรพิษกับพวกมิชชันนารีเพื่อจะได้ไปปลุกผีให้คนทั้งในวังและนอกวัง รวมทั้งพวกราษฎรตามมณฑลอื่นๆ อีกด้วย กล่าวกันว่า ในสมัยนั้นมิได้ผู้ได้รับการปลุกผีถึงหนึ่งหมื่นคน⁹³ นอกจากนี้ พ.ศ. 2377 ยังโปรดเกล้าฯ ให้จมีนไวยวรนาถ (ช่วง บุนนาค) ต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งเพื่อใช้ในราชการสงครามกับญวน 2 ลำ ซึ่งทรงพระราชทานนามว่า “แก้วกลางสมุทร” และ “ระบิลแก้ว”⁹⁴ จมีนไวยวรนาถ (ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อในรัชกาลที่ 5) เป็นผู้สนใจในการต่อเรือมาก และเป็นคนไทยคนแรกที่สามารถต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งได้สำเร็จ ต่อมาได้กลายมาเป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงกองทัพเรือในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลต่อมา

ปัจจัยมโหฬารของล้นเกล้ารัชกาลที่ 3 แผ่ความหมายอันลึกซึ้งยิ่งนัก เพราะพระองค์ได้ฝากข้อคิดให้ลูกหลานไทยไม่ลืมรากเหง้าของความเป็นไทย เพราะทรงมีพระบรมราโชวาทให้เราศึกษาเล่าเรียนวิทยาการของตะวันตกเพื่อนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ บางอย่างที่ไม่เหมาะสมกับกาลเวลาและสภาวะแห่งบ้านเมืองเรา หากยังไม่สามารถนำมาปรับใช้ได้ ก็ควรจระออกไปก่อนเพื่อเตรียมความพร้อม ก่อนนำมาปรับใช้ในอนาคต อีกประการหนึ่ง วิทยาการต่างๆ รวมทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณี มุมมอง หรือความเป็นอยู่ของชาติตะวันตก ก็ไม่ว่าจะดีหรือสามารถนำมาใช้ได้เลยกับประเทศไทย หากเราควรพิจารณาเลือกนำมาใช้หรือปรับใช้ให้เหมาะสมกับตามความต้องการของประเทศเรา มิฉะนั้นแล้วเราอาจถูกครอบงำทางความคิดหรือตกเป็นทาสทางความคิดแบบตะวันตก อันจะนำไปสู่ความสูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของชาติไปในที่สุด เพราะภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทยหรือแนวคิดต่างๆ ในแบบฉบับไทยก็ไม่ใช่จะต่ำต้อยด้อยค่ากว่าของชาติตะวันตก บางครั้งอาจจะสูงส่งและลึกซึ้งกว่าด้วยซ้ำ เช่นเดียวกับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทย ถึงแม้ว่าเราอาจใช้ระเบียบวิธีวิจัยตามแบบตะวันตก แต่การตีความทางประวัติศาสตร์ก็ต้องอาศัยมุมมองในแบบไทยแห่งยุคสมัยนั้น จึงจะสามารถสรุปประเด็นต่างๆ ได้อย่างเที่ยงตรงและเที่ยงธรรมยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่ใครจะยกขึ้นมาเพื่อพิจารณาให้เห็นอย่างชัดเจนคือ ข้อความตอนหนึ่งจากหนังสือพระเจ้ากรุงสยามของ ส. ธรรมยศ ดังความต่อไปนี้

วิเคราะห์ทางพระปัญญาโดยเฉพาะอ่านออกจากจดหมายเหตุรายวันของพระอาลักษณ์เรื่องชื่อในสมัยนั้น คือหลวงอุดมสมบัติ จะเห็นได้ชัดว่ารัชกาลที่ ๓

...แม้จะไม่ทรงเครื่องปราดอะไรนักก็ทรงเป็นราชาธิบดีที่มีความละเอียด จะทรงบำเพ็ญกรณียะไรแม้เล็กน้อยก็ดำริแล้วดำริเล่า... น่าเห็นพระทัยอยู่ไม่น้อย... เช่น การจารึกโคลงตำรายาและโคลงจริยาวากย์ตามระเบียบโบสถ์วัดพระเชตุพน เป็นอาทิ ทั้งๆ ที่ทรงรู้ว่าคณะมิชชันนารีอเมริกันนำเครื่องพิมพ์ไทยตามแบบของนายร้อยเอกโลว์ชาวอังกฤษ มาเริ่มงานพิมพ์เผยแพร่ในพระมหานครแล้ว แต่ก็ต้องยอมรับในข้อที่ว่าทรงระมัด ระวังงานแผ่นดินจนเกินไป...จนไม่กล้าเสด็จออกจากเมืองหลวงและทำให้พระราชดำริทั้งปวงถูกร้อยรัดอยู่ในอาณาจักรที่แคบ ถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องแล้ว รัชกาลที่ ๓ ทรงเป็นแต่เพียงเงาปรากฏ ทรงเป็นชนโบราณและเป็นสมบัติแห่งอดีตกาล ไม่กล้าตัดสินใจพระทัยเด็ดขาดจากความขำนิขานาญงาน เนื่องจากทรงเคร่งครัดต่อขัดติยราชประเพณีเก่าแก่ของไทย จนเกินที่จะสรรเสริญได้...⁹⁵

การตีความในลักษณะนี้เป็นการนำเสนอความคิดที่ตื่นเงินทางปัญญามากเกินไป หากพิจารณาเรื่องนี้ให้ละเอียดจะสามารถสรุปได้ว่า การที่รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งนักปราชญ์ราชบัณฑิตและนายช่างฝีมือในราชอาณาจักรมาช่วยกันคิดค้น รวบรวม และชำระตำรับตำราวิชาความรู้ต่างๆ ของไทย เช่น การศาสนา การสงคราม การแพทย์ ไทโรศาสตร์ พฤกษศาสตร์ วรรณคดี ตำรายา ฯลฯ และนำมาเผยแพร่โดยเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือจารึกบนแผ่นศิลาติดไว้ตามผนังด้านในศาลารายรอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ก็เพราะทรงมีพระราชประสงค์ให้วัดนี้เป็นสถานที่รวบรวมสรรพวิชาอันมีค่าของไทย เนื่องจากขณะนั้นตำรับตำราของไทยหายากและนับวันมีแต่จะสาบสูญ เพราะครูบาอาจารย์ส่วนใหญ่มักหวงวิชาและปิดบังความรู้ ดังนั้น ผู้ใดใคร่เล่าเรียนหรือแสวงหาความรู้ในเรื่องใด ก็สามารถเข้ามาศึกษาด้วยตนเองได้ทุกเวลาโดยไม่มีใครหวงห้ามและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ด้วยเหตุนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่า พระราชดำริอันก้าวหน้าและล้ำยุคในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ทำให้วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามกลายเป็นตลาดวิชาเสรีหรือมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทย จริงอยู่ ถึงแม้ว่าหมอบรัดเลย์จะนำเครื่องพิมพ์ภาษาไทยชุดแรกเข้ามาในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2378 แต่การพิมพ์ก็ยังไม่แพร่หลาย และส่วนใหญ่มักใช้พิมพ์หนังสือสอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก แม้กระทั่งใบปลิวประกาศห้ามสูบฝิ่นของทางราชการที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2382 ก็ยังต้องใช้ตัวเรียงพิมพ์ซึ่งสั่งทำจากประเทศสิงคโปร์ อีกประการหนึ่ง ค่าพิมพ์หนังสือในขณะนั้นก็มีราคาสูงมาก เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือกฎหมายที่นายโหมต อดายกุล (พระยาสาปนกโกศล) ว่าจ้างให้หมอบรัดเลย์พิมพ์เมื่อราว พ.ศ. 2393 จำนวน 200 ฉบับ ก็มีราคาสูงถึง 500 บาทแล้ว และต่อมานายโหมตได้นำออกมาขายในราคาถึงเล่มละ 10 บาท⁹⁶ จะเห็นได้ว่า การพิมพ์หนังสือขายในขณะนั้นต้องใช้ต้นทุนสูงมาก และคงยากที่สามัญชนคนธรรมดาจะสามารถซื้อหามาอ่านได้ อีกประการหนึ่งในสมัยนั้นจะมีใครสักกี่คนที่สามารถอ่านออกเขียนได้

94 กรณียะมังเกล้าฯ โดย กฤษณา หนองจอก

เช่นเดียวกับกรณีการรับหนังสือกฎหมายของนายโหมด อมาตยกุล ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีคนตีความว่า เป็นการปิดกั้นการรับรู้กฎหมายของราษฎรของรัชกาลที่ 3 ส่วนนายโหมดกลับสมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นบุคคลหาได้ยาก ซึ่งผู้ดูแลคลังหลวงจ้างคนคัดลอกกฎหมายที่โรงอาลักษณ์ 100 บาท และจ้างหมอบรัดเลย์อีก 500 บาทเพื่อพิมพ์หนังสือกฎหมายออกเผยแพร่ เนื่องจากเห็นว่าคนที่เป็นความไม่รู้กฎหมายแล้วลำบากนัก แต่เมื่อพิจารณาคำกล่าวของนายโหมดอีกตอนหนึ่งที่ว่า ถ้าตีพิมพ์ขายเห็นจะดี จะได้คืนทุนด้วย จะเห็นว่าขัดแย้งกันมาก หากคำนวณดูแล้ว หนังสือกฎหมายของนายโหมดที่เป็นหนังสือ 2 เล่มชุด ถ้าพิมพ์จำนวน 200 ฉบับ (เข้าใจว่าน่าจะพิมพ์ เล่ม 1 และเล่ม 2 อย่างละ 100 ฉบับ) ราคาพิมพ์จะตกประมาณเล่มละ 2.50 บาท รวมกับค่าคัดลอกอีก 100 บาท ฉะนั้น ราคาต้นทุนของหนังสือนี้จะตกประมาณเล่มละ 3 บาท แต่นายโหมดผู้ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ได้ช่วยพิมพ์หนังสือกฎหมายขายให้กับคนไทยที่รู้กฎหมายผู้น่าสงสารในราคาเพียงเล่มละ 10 บาท เท่านั้น⁹⁷ มีหน้าที่นายโหมดยังนำพระราชดำริของรัชกาลที่ 4 มากล่าวยกย่องตัวเองอีกว่า ครั้นถึงปีขุน เดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง พระจอมเกล้าฯ เข้ามาประทับอยู่ที่คลังศุภรัตน์ได้สัก ๑๓-๑๔ วัน รับสั่งกับกรมหลวงวงษาว่านายโหมดตีพิมพ์กฎหมายเป็นคุณต่อแผ่นดิน ไม่ควรจะเก็บเอาของเขามาบรรจุพระเจดีย์⁹⁸

สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงอธิบายถึงสาเหตุที่รัชกาลที่ 3 ทรงรับสั่งให้รับหนังสือกฎหมายของนายโหมด ดังนี้ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทว่าดำรัสว่า ถ้าใครๆ มีกฎหมายอยู่ในมือไม่เลือกหน้า พวกเจ้าถ้อยหมอความก็จะเอาไปใช้เป็นเครื่องมือสำหรับคดโกง ใ้ยากแก่ระบิลเมือง จึงดำรัสสั่งให้รับหมดทั้งฉบับเขียนและฉบับพิมพ์⁹⁹ แต่นายโหมดให้การว่า

...พอเซอร์เยมส์ บรูกเข้ามา จะพูดจาสิ่งไร เซอร์เยมส์ บรูกก็รู้เรื่องราวหมด ครั้นเซอร์เยมส์ บรูกกลับออกไป จึงรับสั่งให้สืบถามบรรดาถูกจ้างฝรั่งและผู้ใดเอาความไปพูดจาบอกเล่าอยู่ในที่ท่านสงสัยพระจอมเกล้าฯ ด้วย. เจ้าคุณกรมท่ากล่าวจ้ะร้อนร้าวไปถึงพระจอมเกล้าฯ จึงเอากฎหมายที่ซื้อเขื้อข้าฯ ไปเล่ม ๑ กับหนังสือพิมพ์ว่าด้วยราชการต่างๆ ของสังฆราชของ เล่ม ๑ เข้าไปถวาย¹⁰⁰

เมื่อพิจารณาเหตุผลในการรับหนังสือกฎหมายของนายโหมดจากข้อมูล 2 แหล่งดังกล่าวข้างต้น ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า รัชกาลที่ 3 ทรงเล็งเห็นว่า การเผยแพร่หนังสือกฎหมายเล่มนี้จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งในขณะนั้นจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี เพราะหากพิจารณาตามความเป็นจริง แม้ในปัจจุบัน คนที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี แต่หากอยู่นอกสาขากฎหมาย ก็ไม่สามารถตีความประมวลกฎหมายต่างๆ ได้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จริยอยู่การรู้กฎหมายต่างๆ ย่อมเป็นประโยชน์มากสำหรับประชาชน แต่หากลองย้อนกลับไปสู่สมัยรัชกาลที่ 3 ที่คนส่วนใหญ่ของประเทศยังอ่านหนังสือไม่ออกเขียนหนังสือไม่ได้ มีหน้าที่ข้าราชการ

ได้แค่พอยู่พอกิน ดังนั้นแล้ว หนังสือกฎหมายจะยังมีประโยชน์อะไร อีกประการหนึ่ง กลุ่มที่สามารถซื้อหนังสือของนายโหมดได้ก็เป็นเพียงแค่กลุ่มคนเล็กๆ เช่น ขุนนาง คนชั้นสูง พ่อค้า หรือ พวกเจ้าถ้อยหมอความ ที่คิดจะหากินกับกฎหมายมากกว่าจะเป็นชาวบ้านธรรมดา ด้วยเหตุนี้ไม่ว่าหนังสือของนายโหมดจะถูกริบหรือสามารถซื้อขายได้โดยเสรี ประชาชนทั่วไปก็ยังไม่สามารถเข้าถึงกฎหมายได้เช่นเดิม ในทางตรงข้าม การริบหนังสือกฎหมายของนายโหมดกลับเป็นผลดีต่อการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่า อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่านายโหมดผู้จัดพิมพ์และหมอบรัดเลย์ผู้พิมพ์หนังสือกฎหมายดังกล่าวได้ถูกจับตัวมาลงโทษทัณฑ์แต่ประการใด อีกประการหนึ่ง การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระนิสสัยเป็นปราชญ์และปราศจากความป่าเถื่อนในพระราชกรณียกิจ จึงไม่ได้มีรับสั่งให้นำหนังสือกฎหมายของบ้านเมืองไปเผาทำลาย แต่ทรงพระราชดำริให้นำหนังสือกฎหมายนั้นไปประกอบการบรรจุลงในพระเจดีย์วัดสระเกศเมื่อสร้างเสร็จแล้ว¹⁰¹

สำหรับข้อวิพากษ์วิจารณ์ของ ส. ธรรมยศ ที่กล่าวว่า การที่รัชกาลที่ 3

...ไม่กล้าเสด็จออกจากเมืองหลวงและทำให้พระราชดำริทั้งปวงถูกร้อยรัดอยู่ในอาณาจักรที่แคบ...

ก็เป็นเพียงความคิดเห็นส่วนตัวแบบมือคดของผู้เขียนมากกว่า เพราะเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากการมีพระราชปฏิสันถารกับคณะทูตและพ่อค้าชาวต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ ดังที่พระองค์ทรงทำให้ จอห์น ครอเฟิร์ด รู้ลึกประหลาดใจและชื่นชมที่ ทรงรอบรู้ถึงเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในยุโรปเมื่อเร็วๆ นี้...¹⁰² อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ารัชกาลที่ 3 จะทรงประทับอยู่แต่ในพระบรมมหาราชวัง ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสไปยังที่แห่งใดตลอดรัชกาลนอกจากเวลาที่มีพระราชพิธีประจำปี เช่น เสด็จลงลอยพระประทีป หรือเสด็จไปทรงทอดผ้าพระกฐินตามพระอารามสำคัญในฤดูประทานผ้าพระกฐิน หรือบางที่อาจเสด็จไปทอดพระเนตรการก่อสร้างพระอารามสำคัญบ้างเท่านั้นก็ตาม¹⁰³ แต่จากบันทึกข้อราชการเมืองของหลวงอุดมสมบัติทำให้เราทราบว่า รัชกาลที่ 3 ทรงมีความรอบรู้ในกิจการและเรื่องราวต่างๆ ทั้งราชอาณาจักรของพระองค์แทบจะทุกเรื่องอย่างดีเยี่ยมจนน่าพิศวง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพระองค์ทรงอ่านหนังสือรายงานข้อราชการเรื่องต่างๆ ที่ขุนนางตามหัวเมืองส่งมาถวายอย่างละเอียดทุกฉบับ และยังทรงได้รับข้อมูลข่าวสารอื่นๆ เพิ่มเติมจากการปรึกษาหารือ การให้ข้อวินิจฉัย และการถกประเด็นปัญหาต่างๆ กับขุนนางผู้ใหญ่ และข้าราชการผู้รอบรู้เฉพาะด้านเมื่อทรงออกว่าราชการอีกด้วย

บทสวดท้าย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงใส่พระทัยในความทุกข์ยากของพลนิกรของพระองค์ ทรงรักแผ่นดิน และทรงพระกรุณาต่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ยิ่งนัก พระองค์ทรงงานหนักแทบทุกวันโดยไม่มีวันหยุด ทรงออกว่าราชการวันละ 2 เวลาเข้าเย็นเพื่อประโยชน์สุขของราษฎร ทรงประกอบพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่อย่างสม่ำเสมอมิได้ขาด ไม่ได้ทรงสดับคำขบถร้องและทอดพระเนตรฟ้องร้อง ทรงตั้งโรงงานไว้เลี้ยงคนยากจนที่หน้าวังตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ครั้นเสวยราชย์แล้ว ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งโรงงานขึ้นใหม่ริมกำแพงพระราชวังด้านข้างแม่น้ำ ไม่เพียงเท่านั้น ยังทรงพยายามปกป้องราษฎรของพระองค์มิให้ตกเป็นทาสยาเสพติดที่ร้ายแรงเช่น ฝิ่น แม้เมื่อยามประจวบโอกาสพระชนมก็ยังมีทรงนึกถึงราษฎรที่ทุกข์ยากของพระองค์โดยทรงมีรับสั่งให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรอนพ เรียกเอาเงินที่พระคลังมหาสมบัติมาแจกจ่ายแก่ราษฎรคนละ 1 บาท¹⁰⁴ เช่นนี้แล้ว เหตุใดนักประวัติศาสตร์ไทยทั้งหลายยังคงนิ่งดูดาบ ไม่รู้จักสำนึกในหน้าที่ ไยไม่ร่วมกันทำการสังคายนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัชกาลที่ 3 เสียใหม่เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อให้อนุชนไทยรุ่นหลังได้ประจักษ์แจ้งและสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณอันยิ่งใหญ่ดุจฟ้ากว้างของมหाराชาพระองค์นี้

เนื้อหา

1. ดูที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชนม์เจริญ ชุมพูนุท), พระนคร 2506, หน้า 33-34
2. เมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 3 ยังทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และทรงว่าราชการประจำกรมท้าวอยู่นั้น พระองค์ทรงแต่งสำเนาส่วนตัวไปค้าขายยังประเทศจีนจนร่ำรวย สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงพระราชดำริสละพระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระองค์ว่า “เจ้าลั่ว” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักพระราชบิดายิ่งนัก นอกจากจะทรงรับพระราชภาระทางการค้า การคลัง การทหาร และการแผ่นดินแทนพระราชบิดาแล้ว ยังทรงหาเงินถวายให้ทรงใช้สอยตามพระราชอัธยาศัยอีกด้วย เช่น การสร้างสวนขวาตามแบบจีน เพิ่งอ้าง, หน้า 37-38
- ราว พ.ศ. 2361 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นแม่กองสร้างสวนขวาขึ้นในพระบรมมหาราชวังตามแบบอย่างจีนสมัยราชวงศ์ถัง พระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างสวนขวาในรัชกาลที่ 2 เนื่องจากราชทูตที่กลับมาจากการเจริญพระราชไมตรีกับเมืองจีนกราบบังคมทูลว่า ที่เมืองปักกิ่งและเมืองกว๋างตุ้งพวกเศรษฐีนิยมประกวดประชันกันสร้างสวนอันใหญ่โตรื่นรมย์งามด้วยสระน้ำ ภูเขาจำลอง พืชพันธุ์ไม้นานาชนิด สรรพสัตว์ต่างๆ อีกทั้งยังตกแต่งสวนโถงตงามและนำต้นตาลต้นใจด้วยกระดางใส่ต้นไม้ประดิษฐ์ที่มีใบเงิน ใบทอง หรือใบหยก ส่วนดอกและผลประดับด้วยอัญมณีอันมีค่า ให้คนได้ชมเล่นเป็นที่เจริญตาเจริญใจ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ...จึงทรงพระราชดำริว่าแต่เขาเป็นเศรษฐีก็ยังไม่ทำสวนที่เขยื้อนชมเล่นได้ เราเป็นถึงพระเจ้าแผ่นดินบ้านเมืองที่ใหญ่โต ไม่มีที่ไรฐานสำราญราชทูตให้เขยื้อนชมเล่นดินไว้บ้าง ขววนานาประเทศก็จะหมิ่นประมาทว่าเป็นเมืองเล็กน้อย จะต้องทำไว้สักแห่งหนึ่งให้ชาวนานาประเทศ แลหัวเมืองประเทศราชเข้ามาชมแล้วจะได้เลื่องลือไปในเมืองน้อยเมืองใหญ่ ว่าเมืองไทยมีที่ประพาสของพระเจ้าแผ่นดินสนุกสนานยิ่งนัก... เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, กรุงเทพฯ 2504, หน้า 93
- รัชกาลที่ 2 ทรงมีพระราชประสงค์จะให้สวนแห่งนี้เป็นที่ประพาสเล่นของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่ไม่มีโอกาสได้ไปเห็นภูเขาและลำธารตามป่าเขาเหล่านั้นได้ ที่สำคัญ จะได้ทรงดูสติปัญญาช่าง ทั้งช่างจำหลัก ช่างเขียน ช่างปูน ช่างปั้น ช่างต้นไม้มั่งไทยจีน ให้ทำการไว้ฝีมือและให้เป็นที่สรรเสริญพระเกียรติยศปรากฏสืบไปในแผ่นดินอีกด้วย สวนขวานี้รำลึกกันว่าตงามนัก ตกแต่งด้วยการขุดสระใหญ่ ก่อภูเขาหิน สร้างเกาะแก่งจำลอง เก่งจีน และตำหนักแพ รวมทั้งปลูกต้นไม้ใหญ่ ไม้ผล ตั้งตึกตาดินจากเมืองจีนประดับสวน มีสัตว์ต่างๆ ทั้งสี่เท้าและสองเท้า ปล่อยให้เดินในสวนบ้าง ชั่งไว้ในกรงถักด้วยลวดบ้าง รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องสวนขวาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดูที่ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-106
- ถึงแม้ว่าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จะไม่โปรดการละเล่นสนุกสนาน แต่ก็มิได้ทรงขัดพระทัยพระราชบิดาไม่ว่าราคาค่าก่อสร้างสวนขวาจะแพงสักเท่าใด การตกแต่งจะหรูหราฟุ่มเฟือยสักเพียงไหน การเล่นสวนขวาก็จัดบ่อยครั้งเท่าใดก็ตาม แต่เมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคตและพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ จึงโปรดให้รื้อสวนขวากลายวัดโดยมิได้ทรงออกพระโอรสถึงเหตุผลใดๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้
3. ดูที่ สมบัติ พลายน้อย, วังหน้าพระยาเสือ, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ 2549, หน้า 79-80
4. ดูที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, อ้างแล้ว, หน้า 203-204
5. ดูที่ พิมาน แจ่มจรัส, ราชวงศ์จักรี, กรุงเทพมหานคร 2516, หน้า 247 และ 248
6. เพิ่งอ้าง หน้า 249
7. เพิ่งอ้าง หน้า 248-249
8. ดูที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 1, กรุงเทพฯ 2504, หน้า 94-95, 114-115 และ 187 และ พิมาน แจ่มจรัส, อ้างแล้ว, หน้า 252
9. ดูที่ พิมาน แจ่มจรัส, อ้างแล้ว, หน้า 228 จอห์น ครอว์ฟอร์ด ประเมินจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 2 รัฐบาลได้จากการเก็บภาษีอากรต่างๆ รวมทั้งการขายฝางและดีบุกประมาณ 2,226,000 ต่อปีเท่านั้น ดูที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, เล่ม 2, กรุงเทพฯ 2505, หน้า 205-206
10. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, กรุงเทพฯ 2504, หน้า 192
11. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, กรุงเทพฯ 2504, หน้า 71

“พลูหลวง” ได้นำดวงพระชะตาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกันพร้อมลงความเห็นไว้ว่า ...พระลัคนาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สถิตอยู่ในตำแหน่ง วิชาคนะต่อพระลัคนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ชั่วดาวพระเคราะห์เด่นๆ ยังไปอยู่ในภพอิริยาบถ และวิชาคนะของพระองค์เสียหมดเช่นนี้ย่อมเห็นได้ว่า พระองค์ไม่ได้เกรงอิทธิฤทธิ์ความแข็งในดวงพระชะตาของพระอนุชาธิราชเลย แม้แต่น้อย เพราะดวงพระชะตาของพระองค์ท่านเข้มไว้หมดทุกประตูอยู่แล้ว อ้างจาก สมบัติ พลายน้อย, **พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์วังหน้า**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (ฉบับปรับปรุง), กรุงเทพฯ 2545, หน้า 129-130

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า พระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเพียงข้ออ้างที่ทรงนำมาใช้เป็นเหตุผลในการสถาปนาพระอนุชาพร้อมพระชนกชนนีเดียวกันขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวร และพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งเหมือนเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนาสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วยอีกพระองค์หนึ่ง

- 12 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระองค์ทรงมีสิทธิในการเสด็จขึ้นครองราชย์อย่างสมบูรณ์ เพราะทรงมีชาติกำเนิดที่สูงกว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ที่ถึงแม้จะทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ แต่ก็ประสูติจากพระมารดาที่เป็นเพียงพระสนมเอกเท่านั้น การที่ราชสมบัติพลัดจากพระองค์ไปให้แก่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชนั้น เป็นเพราะอิทธิพลของอำนาจทางการเมืองและการปกครองของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (รัชกาลที่ 3) ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องการสืบราชสมบัติ ที่รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษามคธ และมีความเป็นภาษาไทย ดังนี้

ก็ในเวลานั้น แม้น้ำอุทัยราชบริขารและชาวพระนครชาวนิคมทั้งหลายเป็นอันมาก ที่ตั้งอยู่แล้วในอำนาจแห่งอำนาจของพระราชบุตรพระองค์ใหญ่... ก็กล่าวลวงเสียซึ่งพระราชบุตรผู้ประเสริฐหมดจด แม้เกิดแล้วแต่พระราชบิดาและพระราชมารดาทั้งสองฝ่าย ซึ่งตั้งอยู่แล้วในที่ควรแก่รัชทายาทมิได้ถือเอาแล้วแม้ทั้งสองพระองค์ จึงอภิเษกซึ่งพระราชบุตรพระองค์ใหญ่ ทรงพระนามว่าเจษฎาบดินทร์ แม้เกิดแล้วแต่พระราชบิดาฝ่ายเดียวพระองค์นั้นในพระราชสมบัติเกี่ยวอ้างจาก หม่อมราชวงศ์แสงไสยม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394)**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2523, หน้า 16

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระญาณมฤตยูขึ้นเสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ในพระปรมาภิไธยจึงมีคำว่า อุกโต สุชาติ ซึ่งมีความหมายว่า ทรงมีพระราชมงคลอันประเสริฐทั้ง 2 ฝ่าย เนื่องจากเมื่อตอนที่พระองค์ประสูติ พระชนกและพระชนนีดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้า ดุที่ กรมศิลปากร, **ราชสกุลวงศ์** (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม), พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพฯ 2536, หน้า 21 อันที่จริงการนำเอาเรื่องชาติกำเนิดที่สูงกว่ามาใช้เป็นข้ออ้างว่าทรงมีสิทธิในราชสมบัติก่อนของรัชกาลที่ 4 ไม่น่าจะนำมาเป็นเหตุผลได้ เพราะก่อนที่เจ้าฟ้ามงกุฎจะประสูติ 22 ปี รัชกาลที่ 1 ยังคงเป็นเพียงสามัญชน หลังจากปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ จึงได้สถาปนาพระญาติให้ดำรงพระยศเป็นพระบรมวงศ์ชั้นสูง เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุรางค์ พระนามเดิมว่า “แก้ว” (พระภคินีในรัชกาลที่ 1) รวมทั้งเจ้าฟ้าหญิงบุญรอด พระธิดา ซึ่งต่อมาคือพระราชมารดาของรัชกาลที่ 4 อีกประการหนึ่ง หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ก็หาได้ทรงสถาปนาพระราชชายาในตำแหน่งพระอัครมเหสีไม่ ส่วนเจ้าจอมมารดาเรียบได้ดำรงที่พระสนมเอก ดังนั้นจึงทำให้พระองค์เจ้าชายทับ พระราชโอรสองค์ใหญ่ ไม่ได้รับการเฉลิมพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าขึ้นเอก ดังเช่นสมเด็จพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้าบุญรอด ที่ถึงแม้จะมีได้ดำรงตำแหน่งพระอัครมเหสี แต่ด้วยเหตุที่ทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้าตั้ง พระราชโอรสจึงได้รับการเฉลิมพระยศสูงตามพระชนนี สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ทรงดำรงเกี่ยวกับเรื่องนี้เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ ดังปรากฏข้อความในพระนิพนธ์เรื่อง “ความทรงจำ” ของพระองค์ดังนี้

ในเวลานั้น ถ้าว่าตามนิตินัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะสมควรจะได้รับราชสมบัติ เพราะเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าราชโอรสองค์ใหญ่อันเกิดด้วยพระอัครมเหสี แต่เมื่ออยู่ในเวลานั้นมีกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ เจริญพระชันษาว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง ๘๗ ปี ได้ทรงบังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรณ เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๒ มีผู้คนยำเกรงนับถืออยู่มาก ที่ประชุมเห็นว่าควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยเป็นปกติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, กรุงเทพมหานคร 2517, หน้า 62

- 13 เปรียบเทียบที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5**, อ้างแล้ว, หน้า 210-212

- 14 จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตำแหน่งพระมหากุปราช หรือ “วังหน้า” ปรากฏมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแห่งกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์มักจะโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระราชอนุชาหรือพระราชโอรส

เป็นพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นการแบ่งเบาพระราชภารกิจและการกระจายอำนาจการปกครองแผ่นดินไปยังหัวเมืองที่เป็น
จุดยุทธศาสตร์สำคัญ โดยทั่วไป พระมหากษัตริย์นอกจากจะเป็นผู้อำนาจจากพระมหากษัตริย์แล้ว ยังทรงมีฐานะ
เป็นองค์รัชทายาทสืบราชบัลลังก์ต่อจากพระเจ้าแผ่นดินอีกด้วย แต่เดิมพระมหากษัตริย์ต้องเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก
ตามตำแหน่ง ดังเช่นที่พระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย ให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก แต่ต่อมาด้วย
เหตุผลทางยุทธศาสตร์ การเมือง และการปกครองจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก
ฝ่ายเหนือมาไว้ในพระนคร และให้ทรงประทับอยู่ ณ พระราชวังจันทร์ ที่ตั้งอยู่นอกกำแพงพระนคร ด้วยเหตุนี้ นับตั้ง
แต่บัดนั้นเป็นต้นมา หากเจ้านายพระองค์ใดได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระมหากษัตริย์ จึงต้องเสด็จไปประทับ
อยู่ ณ พระราชวังจันทร์ ตามตำแหน่ง ไม่ได้เสด็จไปประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกดังเช่นในอดีต ดังที่ หลวงประเสริฐ
อักษรนิติ์, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ และ ประชุมพงศาวดาร ภาค 63 เรื่องกรุงเก่า, กรุงเทพฯ
2544, หน้า 115-118

อย่างไรก็ตาม อำนาจในการพระราชทานราชสมบัติก็ยังขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ เช่น เมื่อครั้งที่พระเจ้าอยู่หัว
ท้ายสระเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงสถาปนาเจ้าฟ้าพร พระอนุชาร่วมพระชนนีเป็นพระมหากษัตริย์ แต่ครั้งใกล้จะ
สวรรคต กลับทรงยกราชบัลลังก์ให้พระราชโอรส เป็นเหตุให้เกิดศึกชิงราชสมบัติระหว่างพระมหากษัตริย์และเจ้าฟ้า
อภัย พระมหากษัตริย์เป็นผู้ชนะ ขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ต่อมา พระเจ้าอยู่หัว
บรมโกศทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอรรคมหาธิเบศร์ กรมขุนเสนานิพัทธ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) เป็นพระมหา
อุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หลังจากทรงดำรงตำแหน่งได้ 14 ปี กรมพระราชวังบวรต้องพระราชอาญา
ด้วยโทษเป็นผู้กบฏกับเจ้าฟ้าที่นั่งและเจ้าฟ้าสังวาลย์ พระสนมเอกของพระราชบิดา และเสด็จทิวงคตระหว่างถูกลงโทษ
จากนั้นพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิจ เป็นกรม
พระราชวังบวรแทนพระเชษฐา เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอุทุมพรเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็น
สมเด็จพระบรมราชาธิราชพระองค์ที่ 4 (พระเจ้าอุทุมพร หรือ ขุนหลวงหาวัด) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ได้เพียง 10 วัน
ก็จำเป็นต้องถวายราชสมบัติแก่พระเชษฐา กรมขุนอนุรักษ์มนตรี (พระเจ้าเอกทัศ หรือ ขุนหลวงซีเรียม) แล้วจึงทรงออก
ผนวช เรื่องเดียวกัน, หน้า 114-115 และ 122 และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ออยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง, พิมพ์
ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ 2548, หน้า 84

15. ดูที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด, กรุงเทพฯ 2504, หน้า 19
และ กรมศิลปากร, ราชสกุลวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 4
16. ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1 หลังจากกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จทิวงคต เมื่อ พ.ศ. 2346 ต่อมาอีก 3 ปี
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงพระราชทานอุปราชภิเษก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เป็น
พระมหากษัตริย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทำให้ทรงมีสิทธิในพระราชนิพนธ์อย่างสมบูรณ์
17. อ้างจาก สมบัติ หลายน้อย, พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์วังหน้า, อ้างแล้ว, หน้า 62
18. สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ (พระองค์เจ้าชายอรุณทิพย์) พระราชโอรสองค์ที่ 17 ใน
รัชกาลที่ 1 ทรงมีฐานะเป็นพระปิตุลา (พระเจ้าอา) ในรัชกาลที่ 3 ด้วยเหตุที่ทรงมีพระชนมายุสูงกว่ารัชกาลที่ 3
ประมาณ 2 ปีเท่านั้น และทรงเคยร่วมบัญชาการศึกมาด้วยกันเมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 3 ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงทำให้ทรงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับพระปิตุลาพระองค์นี้มากกว่าพระองค์
ใด และน่าจะเป็นสาเหตุให้รัชกาลที่ 3 ทรงสถาปนาพระปิตุลาพระองค์นี้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์วังหน้า แต่ในจารึกพระ
สุพรรณบัฏการสถาปนาพระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยให้เขียนคำนำหน้าพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ” แทน
เพราะในสมัยโบราณถือว่าการใช้คำนำพระนาม ซึ่งแสดงว่าเป็นพระราชวงศ์ที่มีพระชนมายุสูงกว่าพระมหากษัตริย์เป็น
การอาชญากรรมที่ กรมศิลปากร, ราชสกุลวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 9
19. ดูที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว, หน้า 18 พระองค์เจ้าหญิงบุตรี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
หลวงวรเชษฐสุริย) ทรงเป็นพระราชธิดาพระองค์สุดท้ายในรัชกาลที่ 3 ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2371 ดูที่ กรมศิลปากร,
ราชสกุลวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 36
เนื่องจากไม่ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าขึ้นเอก พระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 3
จึงทรงดำรงพระยศเพียงพระองค์เจ้า ต่อมา ในรัชกาลที่ 4 ทรงบัญญัติคำนำหน้าพระนามพระราชโอรสและพระราช
ธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ” จนล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนเป็น “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ” แทน เรื่องเดียวกัน, หน้า 28
20. เปรียบเทียบที่ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ดำรง, จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประหาร,
พระนคร 2510, หน้า 25 และ เทอดพงศ์ คงจันทร์, การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้าฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ

2547, หน้า 35 และ 42

- 21 การวิเคราะห์ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสวรรคต ทรงตั้งพระทัยจะพระราชทานพระประคำทองของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรอนพ เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสพระองค์นี้ แต่บังเอิญเจ้าพนักงานหยิบผิดสาย พระองค์เจ้าอรอนพจึงไม่ได้รับพระราชทานซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้เหตุผลว่า เพราะ “เป็นของสิริมงคลสำหรับแต่ผู้มีบุญญาภินิหาร” เรื่องราวเกี่ยวกับพระประคำทองสายนี้หาได้มีปรากฏในพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ไม่ แต่มาปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลั่นๆ ตอนก่อนรัชกาลที่ 4 จะสวรรคต

ความว่า
...มีรับสั่งให้ภูษามาลาเชิญหีบพระเครื่องมาถวาย ทรงเลือกพระประคำทองสาย ๑ อันเป็นของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก... ไปพระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนพิษณุตนประชานาถ... ส่วนในเชิงอรรถขยายความต่อว่า พระประคำทองสายนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสวรรคต จะพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรอนพ ซึ่งได้เป็นกรมหมื่นอุดมรัตนราษี ในรัชกาลที่ ๔ แต่บังเอิญเจ้าพนักงานหยิบผิดสาย กรมหมื่นอุดมไม่ได้ไป จึงถือว่าเป็นของสิริมงคลสำหรับแต่ผู้มีบุญญาภินิหาร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, อ้างแล้ว, หน้า 6

เรื่องราวโดยพิสดารเกี่ยวกับพระประคำทองสายนี้ที่ปรากฏในเชิงอรรถของพระราชพงศาวดารเล่มนี้ ถูกนำไปอ้างอิงและตีความตามจินตนาการจนผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง เปรียบเทียบที่ เทอดพงศ์ คงจันทร์, อ้างแล้ว, หน้า 13-14 และ 42-43 และ ส. ธรรมยศ, Rex Siamen Siam หรือ พระเจ้ากรุงสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ 2551, หน้า 94-95

- 22 เซอร์แฮร์รีอด เจ้าเมืองสิงคโปร์ในขณะนั้น ซึ่งเคยเข้าเฝ้ารัชกาลที่ 3 เมื่อครั้งเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่บ้านลวก ได้เขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องว่าใครน่าจะได้เป็นองค์รัชทายาทสืบราชบัลลังก์ต่อจากรัชกาลที่ 4 โดยยกตัวอย่างเหตุการณ์สมัยปลายรัชกาลที่ 3 ไว้ในบันทึกของเขา ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าฟ้าหลวงภรณ์ พระชนนาราชลัก ๑๕ ปี เป็นที่สงสัยกันว่าเจ้าฟ้าพระองค์นี้จะเป็รัชทายาทสืบพระวงศ์เพราะในเวลานี้ไม่มีพระมหากุปราชย์ แต่ไม่เป็นการแน่ทีเดียวที่เจ้าฟ้าพระองค์นี้จะได้ราชสมบัติ ด้วยตามประเพณีไทยถึงการรับราชสมบัติย่อมสืบต่ออยู่ในพระราชวงศ์เดียวกัน ราชสมบัติไม่ได้แก่พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นแน่นอน มีตัวอย่างเช่นครั้งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน (คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) มีพระราชประสงค์จะให้พระเจ้าลูกเธอได้รับราชสมบัติ แต่ตระกูลใหญ่ของผู้สำเร็จราชการทั้ง ๒ (หมายความว่าพวกสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ไม่เห็นชอบตามพระราชประสงค์ ไม่ยกพระเจ้าลูกเธอของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนขึ้น พร้อมกับถวายราชสมบัติแก่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ (คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ผู้เป็นรัชทายาทที่แท้แห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ก็ทำไม่ได้ โดยปราศจากเหตุการณ์... สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, อ้างแล้ว, หน้า 64-65

หมอยอห์น เทเลอร์ โยนส์ มิชชันนารีอเมริกัน อ้างว่า วิชาญาณภิกษุโปรดเกล้าฯ ให้เขาเข้าเฝ้าที่วัดบวรนิเวศ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2394 หรือประมาณ 1 อาทิตย์ก่อนรัชกาลที่ 3 จะสวรรคต เพื่อแจ้งให้เขาได้รับทราบ ว่าพระองค์คือผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากรัชกาลที่ 3 พร้อมแนบนโยบายการต่างประเทศที่เปิดกว้างของพระองค์ ข้อความในโทรเลขรายงานข่าวของหมอยอห์นถึงบรรณาธิการสิงคโปร์ฟรีเพรสส์ (The Singapore Free Press) อ้างถึงบทสนทนา

ระหว่างวิชาญาณภิกษุและเขา ดังนี้
...วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. เจ้าฟ้ามงกุฎโปรดให้ข้าพเจ้าไปเฝ้า ข้าพเจ้าก็ทำตาม ในระหว่างสนทนาได้ทรงแสดงพระวิตกว่า ทรงเห็นสมควรให้ชาวต่างประเทศทราบความเป็นไปเวลานี้ให้ถูกต้อง ด้วยพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงปกครองประเทศมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๙) นั้น กำลังทรงพระประชวรหนัก ไม่หวังกันว่าจะทรงพระชนม์ไปได้อีกหลายวัน พระองค์ประสูติในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๓๙๑) ดังนั้นจึงพระชนมพรรษาได้ ๖๓ ปี ครั้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงตระหนักว่าจะไม่ดำรงพระชนม์อยู่นาน ก็ร้อนพระราชหฤทัยอยากให้อยู่พระราชโอรสพระองค์ ๑ ใน ๑๒ พระองค์ขึ้นเป็นรัชทายาท แต่พวกข้าราชการผู้มีศักดิ์สูงในรัฐบาลไม่เห็นชอบในการเลือกเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินมิได้เคยทรงยกย่องพระสมณคนใดในจำนวนมากให้ขึ้นอยู่ในตำแหน่งพระมเหสี พระราชโอรสของพระองค์จึงไม่มียศอันควรแก่ราชบัลลังก์ และนอกจากนี้ยังมีบุคคล ๒ ท่านผู้เป็นพระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนและพระมเหสีในเวลานี้มีพระชนม์อยู่ และมีฐานะควรแก่ตำแหน่งด้วย ท่านทั้ง ๒ นี้คือ พ.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎกับทูลกระหม่อมขุนอินทรเศรศ พวกข้าราชการจึงประชุมพร้อมกันเลือกตั้งเจ้าฟ้าพระองค์ที่กล่าวก่อนขึ้นเป็นรัชทายาทสืบจากพระเจ้าแผ่นดิน ปัจจุบันเจ้าฟ้าพระองค์นั้นทรงยอมรับเลือก เพราะเหตุว่าถ้าไม่ทรงยอมรับก็อาจเกิดการวุ่นวายถึงเลือดตกในแผ่นดิน... เมื่อ

สมเด็จพระชนกนาถเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๘๒๕-๖ (พ.ศ. ๒๓๖๘-๙) นั้น เจ้าฟ้าทั้ง ๒ พระองค์นี้ยังไม่ทรงพระจำเริญพอที่จะฝึกฝนพระนิสัยให้สุกกล้า และให้คนทั้งหลายไว้วางใจในพระองค์เหมือนพระเชษฐาธิราช เพราะเหตุนั้น เจ้าฟ้า ๒ พระองค์จึงมีทรงยอมให้พระเชษฐาธิราชขึ้นเกลี้ยพระราชบัลลังก์... อ้างจาก เทอดพงษ์ คงจันทร์, อ้างแล้ว, หน้า 14-15

- 23 เปรียบเทียบที่ เพิ่งอ้าง หน้า 15-17, 26-27 และ 33-45
- 24 กรมศิลปากร, **รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 1**, กรุงเทพฯ 2532, หน้า 9-10
- 25 คู่มือ เทอดพงษ์ คงจันทร์, อ้างแล้ว, หน้า 33-63
- 26 คู่มือ หลวงอุดมสมบัติ (จัน), **จดหมายเหตุอุดมสมบัติ**, พิมพ์ครั้งที่ 7 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงบุญเกิด เบญจกาญจน์), นครหลวงกรุงเทพมหานคร 2515, หน้า 344-345
- 27 เปรียบเทียบที่ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, **ผลกระทบของแนวคิดตะวันตกที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทยช่วง พ.ศ. 2369-2454**, กรุงเทพฯ 2522, หน้า 48-50
- 28 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 185-186
- 29 เพิ่งอ้าง หน้า 187
- 30 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, อ้างแล้ว, หน้า 107-108
- 31 เพิ่งอ้าง, หน้า 109-110 ความจริงการตั้งข้อรังเกียจเรื่องการห้ามจีวรแหวกแบบพระมอญของพระสงฆ์นิคายธรรมยุต หาใช่เป็นประเด็นสำคัญไม่ อีกทั้งไม่ควรนำไปเป็นเหตุผลสำหรับนำไปอ้างอิงว่า รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชประสงค์จะตัดวิริยานุภิกขุออกจากลำดับการสืบราชสันตติวงศ์ จึงนำเอาเรื่องนี้มาตั้งเป็นข้อรังเกียจ เนื่องจากการที่วิริยานุภิกขุสามารถก่อตั้งธรรมยุติกนิกายได้สำเร็จและเจริญรุ่งเรืองตลอดรัชกาลก็เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์อยู่ หากจะทรงตั้งข้อรังเกียจ ทำไม่ถึงไม่ทรงตั้งข้อรังเกียจธรรมยุติกนิกายแทนที่จะตั้งข้อรังเกียจเรื่องการห้ามจีวรของพระสงฆ์ เปรียบเทียบที่ เทอดพงษ์ คงจันทร์, อ้างแล้ว, หน้า 72, 86 และ 108-109
- 32 คู่มือ พลาติชัย สิทธิธัญกิจ, **ประวัติศาสตร์ไทย 2 : ราชวงศ์จักรี**, กรุงเทพฯ 2551, หน้า 266-267
- 33 คู่มือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 191
- 34 เปรียบเทียบที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, อ้างแล้ว, หน้า 69-73, 79-81 และ 84-92
- 35 เวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้ามาอยู่วัดบวรนิเวศฯ นั้น ดูทรงระวังมากที่จะมิให้โหม่นล้นน้อยพระหฤทัย เป็นต้นว่า เมื่อเสด็จมาจากวัดราชธรรมาวาสตามประเพณีแห่งพระราชอาคันตุกะโปรดฯ ให้นั้น โปรดฯ ให้จัดกระบวนเหมือนอย่างเสด็จพระมหาอุปราช แล้วโปรดฯ ให้สร้างดาหนัก (หลังที่เรียกว่า “พระบันเหนยา”) กับท้องพระโรงให้เสด็จอยู่เป็นผาลูก และทรงทำนุบำรุงด้วยประการอย่างอื่นอีกเป็นอันมาก เพิ่งอ้าง หน้า 84
- 36 อ้างจาก จุลลดา ภักดีภูมินทร์, **เลาะวัง**, เล่ม 4, กรุงเทพฯ 2521, หน้า 195
- 37 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, อ้างแล้ว, หน้า 104-105
- 38 เพิ่งอ้าง หน้า 104
- 39 คู่มือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5**, อ้างแล้ว, หน้า 124
พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในหนังสือ “เจ้าชีวิต” ของพระองค์ ดังนี้
ผู้เขียนได้ฟังเรื่องมาจากทูลกระหม่อมพ่อ (สมเด็จฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ - ผู้เขียน) ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสให้พระองค์ท่านฟังว่า ขณะที่เราหม่อมราชวงศ์ถนัดไถญ พระมเหสีของพระองค์เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงรับมาแล้วก็มีได้ทรง แต่พระราชทานไปยังจางวางมหาดเล็กผู้ใหญ่ พลางตรัสว่า “จงเก็บไว้ให้เขา” ซึ่งน่าจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร 2505, หน้า 276
- 40 คู่มือ เทอดพงษ์ คงจันทร์, อ้างแล้ว, หน้า 58
- 41 เพิ่งอ้าง หน้า 76
- 42 คู่มือ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**, แปลโดย นิจุ ทองโสภิต, กรุงเทพฯ 2514, หน้า 3 ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney) ทูตอังกฤษ ที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี และทำหนังสือสัญญาฉบับแรกระหว่างอังกฤษและสยามเมื่อปี พ.ศ. 2369 กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในรายงานถึง โรเบิร์ต ฟูลเลอร์ตัน (Robert Fullerton) ผู้สำเร็จราชการเกาะหมาก ลงวันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1825 ความว่า
ข้อ 25 ในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันนี้ เหตุการณ์และเรื่องที่ได้ยินได้ฟังมาก็เป็นการยืนยันตามคำบอกเล่า

ของนายครอว์เฟิร์ดว่า เมื่อครั้งเป็นกรมหมื่นเจษฎา พระองค์ท่านก็เป็นคนมีอุปนิสัยเฉลียวฉลาดและทรงพระปรีชาสามารถมาก ปัจจุบันมีพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา และกล่าวกันว่าทรงเอาใจใส่ในพระราชกิจและราชการต่างๆ มากกว่าพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่แล้ว การที่ทรงสนพระทัยในกิจการของราชอาณาจักร ทำให้ทรงเป็นที่ชอบพอรักใคร่โดยทั่วไป ทรงขึ้นครองราชสมบัติโดยไม่มีการนองเลือดเลยแม้แต่หยด และได้รับความเห็นชอบจากพสกนิกรทั้งหลาย ตลอดจนพวกราชบุรุษต่าง ๆ ก็เห็นว่าทรงมีความเหมาะสมยิ่งกว่าเจ้าฟ้าซึ่งเป็นพระราชโอรสประสูติแต่พระมเหสีของพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่แล้ว ทรงมีความสามารถและพระพิจารณาญาณสูงกว่าเจ้าฟ้าด้วยประการทั้งปวง และแม้แต่เจ้าฟ้ากับพระมารดาเองก็ยอมตกลงในเรื่องนี้โดยดี... อ้างจาก จุลลดา ภักดีภูมินทร์, เล่าวัง, เล่ม 5, อ้างแล้ว, หน้า 140

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ดังนี้ ได้ฟังจากคำรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระโอรสองค์ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระสติปัญญามาก และเป็นທີ່โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยิ่งนัก... อ้างจาก สมบัติ พลายน้อย, พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์วังหน้า, อ้างแล้ว, หน้า 62

- 43 คู่มือ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เรื่องทูตฝรั่งเศสยกย่องรัตนโกสินทร์, พระนคร 2479, หน้า 155-166
- 44 คู่มือ ทวีป วรดิกล, ประวัติศาสตร์จีน, กรุงเทพฯ 2538, หน้า 581
- 45 คู่มือ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เรื่องทูตฝรั่งเศสยกย่องรัตนโกสินทร์, อ้างแล้ว, หน้า 135-137
- 46 เพิ่งอ้าง หน้า 151-152
- 47 เพิ่งอ้าง หน้า 178-179
- 48 อ้างจาก พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, อ้างแล้ว, หน้า 339
- 49 สมัยรัชกาลที่ 5 ไทยเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส 4 ครั้ง คือ พ.ศ. 2431 เสียดินแดนสิบสองจุไทย พ.ศ. 2436 เสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112) พ.ศ. 2446 เสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเพื่อแลกกับเมืองจันทบุรี พ.ศ. 2449 เสียดินแดนบุรพาเพื่อแลกกับเมืองตราด และเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2451 เสียดินแดนที่ 15 มณฑลยูนนาน และปะลิสให้แก่อังกฤษ เพื่อแลกกับการยกเลิกสิทธิสิทธิอาณาเขตของจีนในบังคับอังกฤษในประเทศสยาม และยกเลิกอนุสัญญาฉบับที่ 6 พ.ศ. 2440 คู่มือ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, อ้างแล้ว, หน้า 6
- 50 คู่มือ พิมาน แจ่มจรัส, ราชวงศ์จักรี, กรุงเทพมหานคร 2516, หน้า 77-78 รัฐบาลฝรั่งเศสมีคำสั่งให้นายโกลด์ ปาวิ ทูตฝรั่งเศสประจำประเทศสยาม ยื่นคำขาดให้ไทยจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายแก่ฝรั่งเศสจำนวน 5 ล้านฟรังก์ โดยเป็นเงินค่าปรับใหม่ 2 ล้านฟรังก์ แต่ก่อนอื่นไทยต้องจ่ายเงินมัดจำค่าทำขวัญและค่าปรับใหม่จำนวน 3 ล้านฟรังก์ หรือ 22,000 ชั่ง (ประมาณ 1,760,000 บาทไทยขณะนั้น) ภายใน 48 ชั่วโมง คือภายในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 คู่มือ วุฒิชัย มูลศิลป์, วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ป้อมพระจุลจอมเกล้ากับการรักษาเอกราชของชาติ, กรุงเทพฯ 2548, หน้า 193-194
- 51 จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3 มีจำนวนทั้งสิ้น 15 ฉบับ มูลเหตุที่ทำให้เกิด "จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ" คือ พ.ศ. 2381 เมื่อครั้งโจรสลัดแขกยกพวกเข้ามาตีเมืองไทรบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพยกทัพออกไปช่วยปราบกบฏที่เมืองไทรบุรี ด้วยเหตุนี้ พระยาศรีพัฒนจึงได้มอบหมายให้หลวงอุดมสมบัติ ผู้มีตำแหน่งในกรมพระคลังสินค้า ทำหน้าที่ทำนองเลขานุการคอยจดบันทึกข้อราชการต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องกองทัพที่ยกออกไปช่วยปราบกบฏ ซึ่งมีการปรึกษาหารือกันในที่ประชุมขุนนาง โดยเริ่มตั้งแต่เมื่อพระยาศรีพัฒนยกทัพออกจากกรุงเทพฯ คือ ณ เดือน 10 จุลศักราช 1200 (พ.ศ. 2381) จนถึงเดือน 9 จุลศักราช 1201 (พ.ศ. 2382) หลวงอุดมสมบัติ (จัน) จดบันทึกข้อราชการบ้านเมือง พระกระแสน้ำ และถ้อยคำที่ขุนนางและข้าราชการกราบบังคมทูลในเวลาที่ได้แจ้งจากราชการทั้งเวลาเช้าและเย็นทุกๆ วัน ความทรงจำที่แม่นยำอย่างเยี่ยมยอดของหลวงอุดมสมบัติ ไม่เพียงแต่จะทำให้เราทราบถึงรายละเอียดของข้อราชการต่างๆ และพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เท่านั้น แต่ยังเผยให้เห็นภาพอันชัดเจนของพระราชจริยวัตรและพระราชอัธยาศัยในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งขนบธรรมเนียมในการว่าราชการของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตอีกด้วย
- 52 อานามสยามยุทธ เป็นบันทึกรายงานราชการกองทัพในการศึกสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แม่ทัพใหญ่ ผู้เป็นขุนพลแก้วของรัชกาลที่ 3 การจดบันทึกรายงานอย่างละเอียด อีกทั้งการคัดลอกพระราชดำรัสในรัชกาลที่ 3 ที่ทรงให้มีทั้งตราตอบหนังสือกราบบังคมทูลของแม่ทัพใหญ่ ไม่เพียงแต่จะทำให้เราทราบถึงพระบรมราโชบายเกี่ยวกับการศึก วิธีการทำศึกสงคราม วิธีการเจรจาทางการทูต และการดำเนินนโยบายกับประเทศราชแล้ว ยังทำให้เห็นสภาพสังคม ประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์อีกด้วย เนื้อหาในหนังสือ "อานามสยามยุทธ" เริ่มดำเนินเรื่องตั้งแต่

มูลเหตุที่ก่อให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับลาว (กบฏเจ้าอนุวงศ์) จุลศักราช 1187 (พ.ศ. 2368) หรือหลังจากงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และจบเนื้อความที่การอสัญกรรมของเจ้าพระยาบดินทรเดชา จุลศักราช 1211 (พ.ศ. 2392)

53 หลวงอุดมสมบัติ (จัน), อ้างแล้ว, หน้า 78

54 เพิ่งอ้าง หน้า 79-82 เหตุที่ทัพไทยตั้งค่ายกักยาวถึง 30 เส้นเศษกันหน้าเมืองสงขลาไว้ แต่ตั้งปืนใหญ่ไว้ยังต่อสู้ข้าศึกเพียงกระบอกเดียว โดยอ้างว่าชัยภูมิเป็นที่ลาดเขากว้างเพียง 4 คอก พอสำหรับวางปืนได้เพียงกระบอกเดียวเท่านั้น ทำให้รักษากลที่ 3 ถึงกับกริ้วมาก และตรัสบริภาษแม่ทัพนายกองว่าไม่รู้จักใช้ความคิด

55 เพิ่งอ้าง หน้า 70-71 อังกฤษนำเรือรบมาปิดปากน้ำเมืองไทรบุรีตามสนธิสัญญาเบอร์นี ที่อังกฤษสัญญาว่าจะป้องกันไม่ให้พระยาไทรคนเก่า (ปะแงรัน) และคนของพระยาไทรคนเก่ามาก่อความวุ่นวายกับเมืองไทรบุรีและเมืองอื่นๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไทรบุรี

56 เพิ่งอ้าง หน้า 73-74 พระราชวินิจฉัยในตอนนี้เผยให้เห็นสายพระเนตรอันยาวไกลและพระปรีชาญาณราวกับจะทรงหยั่งรู้ถึงเหตุการณ์ในอนาคตที่จะถึงอีก 56 ปีข้างหน้า ซึ่งประเทศไทยจะต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112

57 หนังสือ Rex Siamen Sium หรือ พระเจ้ากรุงสยาม ของ ส. ธรรมยศ เล่มนี้ เป็นหนังสือที่หาไม่ได้ในเชิงวิชาการ ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะกล่าวอวดอ้างไว้ในคำนำว่าเขียนใน รูปวิทยานิพนธ์ หรือ thesis ในวิชาประวัติศาสตร์ และอ้างว่าค้นคว้าข้อมูลมาจากหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศประมาณกว่า 20 เล่มก็ตาม แต่ข้อมูลต่างๆ ที่นำมากล่าวอ้างล้วนแล้วแต่ผิดพลาดเคลื่อนจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ในช่วงเวลาที่ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ยังมีชีวิตอยู่ อีกทั้งการวิเคราะห์และการตีความทางประวัติศาสตร์ก็หาได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไม่ แต่กลับเป็นการตีความที่เต็มไปด้วยอคติ การให้ข้อมูลต่างๆ ส่วนใหญ่ก็เป็นการกล่าวอ้างแบบลอยๆ แบบคิดเอาเอง แบบนั่งเทียนหรือนั่งทางในเขียน เหมือนกับไม่ได้ค้นคว้าหาข้อมูลมาเขียน หรือหากจะค้นคว้าจากหนังสือจริง ก็คงจะอ่านมาเพียงไม่กี่เล่ม และก็จะอ่านหนังสือไม่แตกกระมัง สิ่งที่ข้าพเจ้าสงสัยคือ ใครกันเป็นผู้ตั้งฉายาให้ ส. ธรรมยศ ผู้นี้เป็น ราชสีห์แห่งการเขียน เพราะกล้าเขียนความจริงอย่างน่ากลัว อันตราย ข้าพเจ้าใคร่รู้อีกว่า เมื่อเขาผู้นี้ได้อ่านหนังสือ “พระเจ้ากรุงสยาม” ของ ส. ธรรมยศ แล้ว เขาไม่รู้บ้างหรืออย่างไรว่าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในหนังสือเล่มนี้มันบิดเบือนจาก “ความเป็นจริง” อย่างไม่น่าให้อภัย อีกทั้งการวิเคราะห์และการตีความในหลายๆ เรื่องมันก็ช่างน่าขันสิ้นดี ทว่าใช่เป็นการ กล้าเขียนความจริงอย่างน่ากลัว อันตรายไม่ ที่น่าประหลาดคือ แม้ในปัจจุบันก็ยังมีคนหุ่ลบล้างความในหนังสือเล่มนี้มาอ้างอิงโดยหาได้ใส่ใจกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใดไม่

58 ส. ธรรมยศ, อ้างแล้ว, หน้า 66-67

59 เพิ่งอ้าง หน้า 79

60 เปรียบเทียบที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, อ้างแล้ว, หน้า 202 และ 205

61 ส. ธรรมยศ, อ้างแล้ว, หน้า 98

62 วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, อ้างแล้ว, หน้า 69

63 เพิ่งอ้าง หน้า 70

64 เปรียบเทียบที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 146-147

65 เปรียบเทียบที่ ส. ธรรมยศ, อ้างแล้ว, หน้า 66-69

66 เปรียบเทียบที่ เพิ่งอ้าง, หน้า 97-99

67 เพิ่งอ้าง หน้า 99

68 เพิ่งอ้าง หน้า 98-99

69 คลองขุดใหม่ (Vinhté Canal) เป็นคลองที่พวกญวนได้ขุดจากเมืองบันทายมาต (Hatien) ไปถึงเมืองโจกุก (Chodoc) สำเร็จเสร็จสิ้นราว พ.ศ. 2363 ดูที่ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, อ้างแล้ว, หน้า 197

70 เปรียบเทียบที่ เจ้าพระยาบดินทรเดชา, อานามสยามยุทธ ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวน, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ 2550, หน้า 418-422

71 เพิ่งอ้าง หน้า 425 กองทัพเรือไทยเดินทางไปถึงช่องเกาะกระ ณ เดือน 4 แรม 4 ค่ำ และล่าถอยจากเมืองบันทายมาต หลังจากวันพฤหัสบดี เดือน 5 ขึ้น 13 ค่ำ รวมระยะเวลาเพียง 29 วันเท่านั้น ถ้าจะว่าไปแทบจะยังไม่ได้เริ่มรบอย่างจริงจัง ก็ถึงหนีกลับบ้านเสียก่อนแล้ว เรื่องเดียวกัน, หน้า 422 และ 427

หม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ สันนิษฐานไว้ว่า สาเหตุที่กองทัพเรือรีบถอยจากเมืองบันทายมาตอย่างรวดเร็ว น่าจะมาจากความที่ไทยมีกำลังน้อย เรือรบต่างชนิดกัน คือมีทั้งเรือที่ต่อแบบฝรั่งและแบบญวน ญวนมีเรือรบมากกว่าไทย และ

104 กสณพระมิ่งเกล้าฯ โดย กฤษณา หนองอุก

ญานรบทาทะเลเก่งกว่าไทย ดูที่ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 102
สำหรับเหตุผลที่ว่า ไทยมีกำลังน้อยกว่าและเรือรบต่างชนิดกัน ไม่น่าจะเป็นสาเหตุที่ถูกต้อง เพราะข้อมูลจากหนังสือ
“อานามสยามยุทธ” ทำให้เราทราบว่า ไทยมีกำลังไพร่พลสมทั้งทัพบกและทัพเรือเกือบห้าหมื่นคน หากทัพบกและทัพ
เรือทำงานประสานกันได้ ก็สามารถใช้อุบายวิธีให้กองทัพบกที่แบ่งเป็น 3 ทัพและมีไพร่พลราว 21,900 คน ซึ่งตั้งค่ายอยู่
ที่เขาเขือกชุมบริเวณคลองขุดใหม่ และทัพเรือที่มีไพร่พลราว 2 หมื่นกว่าคน และเรือรบเรือไล่ราว 100 ลำ เข้าตี
กระหนาบข้าศึกพร้อมๆ กันแบบสายฟ้าแลบ ก็น่าจะสามารถตีหักเอาเมืองบันทายมาศได้อย่างรวดเร็ว และไทยก็
สามารถใช้เมืองบันทายมาศเป็นฐานทัพ และนำกองเรือเข้าไปทอดสมอหลบลมพายุในคลองได้ เปรียบเทียบที่ เจ้าพระ-
ยาบดินทรเดชา, เพิ่งอ้าง, หน้า 420, 422 และ 426

72 เพิ่งอ้าง, หน้า 429-432

73 เพิ่งอ้าง, หน้า 432

74 เสมียงอาหารและข้าวของเครื่องใช้ที่รัชกาลที่ 3 ทรงพระราชทานมาพร้อมกับกองทัพเรือตามบัญชีท้องตรา ได้แก่
ข้าวสาร 883 เกวียน 55 ถัง ข้าวสุกตากแห้ง 167 เกวียน เปลือก 160 เกวียน 50 ถัง ปลาเค็มน้ำจืดน้ำเค็ม 200
กระสอบ ยาสูบ 500 ถัง ผ้าเชยวคราม ผ้าตามลัดดา 5,780 ผืน เสื้อผ้าแดงเหือ 5,000 ตัว กางเกงผ้าขาว 5,000 ตัว
หมวก 5,000 ใบ และหยาหยาดเอา 5,000 สาย แต่กองทัพเรือส่งมอบสิ่งของเหล่านี้ให้กองทัพบกได้ไม่ถึงครึ่ง อันได้แก่
ข้าวสาร 288 เกวียน 27 ถัง ข้าวตาก 167 เกวียน เปลือก 77 เกวียน 2 ถัง ปลาทุเค็มและปลาเค็มน้ำจืด 100 กระสอบ
ยาสูบ 200 ถัง ผ้าตามลัดดา ผ้าเชยวคราม 5,780 ผืน เสื้อ กางเกง หมวก หยาหยาดเอา 5,000 สำหรับ สิ่งที่น่าสังเกต
คือ คนของกองทัพเรือไม่ได้ใส่ใจที่จะคัดเลือกสิ่งของที่เป็นแก่การยังชีพของไพร่พลให้กับกองทัพบกในจำนวนมากก่อน
แต่กลับส่งเสื้อผ้าซึ่งเป็นสิ่งของที่ยังไม่จำเป็นต้องใช้ไปให้จนครบจำนวน แสดงให้เห็นการทำงานแบบขอไปทีหรือขาด
เขาวนปัญญาของแม่ทัพนายกอง ที่มีหน้าที่ควบคุมการลำเลียงและส่งมอบของพระราชทาน เพิ่งอ้าง, หน้า 422 และ
433

75 เพิ่งอ้าง, หน้า 435-438

76 ดูที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 1, อ้างแล้ว, หน้า 179-180
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ตอนนี้อย่างนี้ ครั้งหนึ่งโดยความนิยม
นับถือ มีผู้อสาขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกลาวเป็นกองนอก ขึ้นในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เป็นอันมาก ถ้าจะจับว่า
เป็นขบถขึ้นในเวลานั้นก็จับได้ แต่ท่านหาได้ทรงทำเช่นนั้นไม่ ให้พิจารณาเอาแต่ตัวผู้ซึ่งขึ้นไปเกลี้ยกล่อมนั้นประหาร
ชีวิตเสีย ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ก็คงรับราชการอยู่ในตำแหน่งเดิมโดยสนิสนมเรียบร้อย มิได้มีความ
สะอึกสะอื้นอันใดเลย อ้างจาก สมบัติ พลายน้อย, พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์วังหน้า, อ้างแล้ว,
หน้า 66

77 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 187

78 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, อ้างแล้ว,
หน้า 224

79 มัลคอล์ม สมิธ, หมอฝรั่งในวังสยาม, แปลจากภาษาอังกฤษโดย พิมาน แจ่มจรัส, กรุงเทพฯ 2542, หน้า 268

80 เปรียบเทียบที่ ปิยนาด นูนาค, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทาสถิตัญญาบาวริงถึง “เหตุการณ์ 14
ตุลาคม” พ.ศ. 2516), พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2550, หน้า 1-9

81 เปรียบเทียบที่ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, อ้างแล้ว, หน้า 247-257

82 กรมศิลปากร, รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 1, อ้างแล้ว, หน้า 30-32

83 อ้างจาก วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, อ้างแล้ว, หน้า 237

84 กรมศิลปากร, รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 1, อ้างแล้ว, หน้า 31

85 ดูที่ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เรื่องทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, อ้างแล้ว, หน้า 51-53, 70-72 และ
112-113, วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, อ้างแล้ว, หน้า 251-252 และ 257 และ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, อ้างแล้ว, หน้า
324-325

86 จุลดา ภักดีภูมินทร์, เลาะวัง, เล่ม 5, อ้างแล้ว, หน้า 144

87 ดูที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 93 และ วิบูล
วิจิตรวาทการ, ต้นรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2542, หน้า 101-102

88 อ้างจาก วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา, อ้างแล้ว, หน้า 266-267

89 ดูที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว, หน้า 87-91

- 90 คู่มือ กรมศิลปากร, ตำนานวัตถุสถานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสาวนาภา วังสโฬจิตร), พระนคร 2511, หน้า 87
- 91 คู่มือ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, อ้างแล้ว, หน้า 84
- 92 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 188
- 93 เปรียบเทียบที่ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 248 และ 251-253 และ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, อ้างแล้ว, หน้า 343
- 94 คู่มือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 1, อ้างแล้ว, หน้า 157
- 95 ส. ธรรมยศ, อ้างแล้ว, หน้า 87-88
- 96 โหมด อมาตยกุล, บันทึกความทรงจำของพระยาโกสโลภ, 331 ปี สกลอมายุ และ 73 ปี แห่งการพระราชทานนามสกลอมายุ, กรุงเทพฯ 2529, หน้า 28
- 97 ถ้าจะซื้อทั้ง 2 เล่ม ก็คงต้องจ่ายเงินถึง 20 บาท เงินจำนวนนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 นับเป็นเงินจำนวนไม่น้อย ถ้าเทียบกับเงินเดือนของเสมียนศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มคนที่มีรายได้ดีพอสมควร ก็ยังมีเงินเดือนเพียง 15 บาทเท่านั้น คู่มือ สรศิลป์ แฟงสกา, บ้านยาไฟ, กรุงเทพฯ 2545, หน้า 20 ถ้าพิจารณาให้ดี แม้กระทั่งข้าราชการระดับปลัดกรมพระตำรวจในซ้าย จมื่นราชฆาตย์ (ข้า บุนนาค ต่อมาเป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีกรมท่าเมื่อในรัชกาลที่ 4) ก็ยังต้องซื้อหนังสือกฎหมายของนายโหมด คู่มือ โหมด อมาตยกุล, อ้างแล้ว, หน้า 28
- 98 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
- 99 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรม, เล่ม 11, กรุงเทพฯ 2504, หน้า 34
- 100 โหมด อมาตยกุล, อ้างแล้ว, หน้า 28
- 101 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
- 102 อ้างจาก ปิยนาด บุนนาค, อ้างแล้ว, หน้า 13
- 103 รัชกาลที่ 3 แทบจะไม่เสด็จออกนอกกำแพงพระบรมมหาราชวังเลยตลอดรัชกาล บางครั้งอาจเสด็จออกไปนอกพระราชฐานเพื่อตรวจงานก่อสร้างสำคัญๆ หรือเสด็จไปทอดพระเนตรการหล่อปืน บางเวลาเสด็จไปตำหนักแพเพื่อทอดพระเนตรเรือที่ทรงสั่งให้ต่อขึ้นใหม่ คู่มือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, อ้างแล้ว, หน้า 288 และ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, อ้างแล้ว, หน้า 281 และ 298
- 104 พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, อ้างแล้ว, หน้า 271

USSTANUKS

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชนม์เจริญ ชุมพูนุท, พระนคร 2506.

จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า, เจ้าชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร 2505, หน้า 276.

จุลลดา ภักดีภูมิทร์, เลาะวัง, เล่ม 4, กรุงเทพฯ 2521.

_____, เลาะวัง, เล่ม 5, กรุงเทพฯ 2538.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยู่ยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ 2548, หน้า 84.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ความทรงจำ, กรุงเทพมหานคร 2517.

_____, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด, กรุงเทพฯ 2504.

_____, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, เล่ม 2, กรุงเทพฯ 2505.

_____, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, กรุงเทพฯ 2504.

ทวีป วรดิกล, ประวัติศาสตร์จีน, กรุงเทพฯ 2538.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ข้า บุนนาค), พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, กรุงเทพฯ 2504.

_____, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 1, กรุงเทพฯ 2504.

_____, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, กรุงเทพฯ 2504.

เทอดพงศ์ คงจันทร์, การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้าฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2547.

- 106 กรมพระมิ่งเกล้าฯ โดย กฤษณา หน่งอุก

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **สารานุกรมไทย**, เล่ม 11. กรุงเทพฯ 2504.

บดินทรเดชา, เจ้าพระยา. **อานามสยามยุทธ ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวน**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ 2550.

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล. **ผลกระทบของแนวคิดตะวันตกที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทยช่วง พ.ศ. 2369-2454**. กรุงเทพฯ 2522.

ประเสริฐอักษรนิติ์, หลวง. **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ และ ประชุมพงศาวดาร ภาค 63 เรื่องกรุงเก่า**. กรุงเทพฯ 2544.

ปิยนาค บุญาค. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาวังถึง "เหตุการณ์ 14 ตุลาคม" พ.ศ. 2516)**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2550.

พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. **ประวัติศาสตร์ไทย 2 : ราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพฯ 2551.

พิมาน แจ่มจรัส. **ราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพมหานคร 2516.

มหินทรศักดิ์ธำรง, เจ้าพระยา. **จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประจวร**. พระนคร 2510.

มัลลศิลป์ สมิต. **หมอฝรั่งในวังสยาม**. แปลจากภาษาอังกฤษโดย พิมาน แจ่มจรัส, กรุงเทพฯ 2542.

วิบูล วิจิตรวาทการ. **ต้นรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2542.

วุฒิชัย มูลศิลป์. **วิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ป้อมพระจุลจอมเกล้ากับการรักษาเอกราชของชาติ**. กรุงเทพฯ 2548.

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ.. **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**. แปลโดย นิจ ทองโสภิต, กรุงเทพฯ 2514.

ศิลปากร, กรม. **ตำนานวัดสุทัศน์ต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ฉายาปักฉัพ พนางสาวนา วังสโฬจิตร, พระนคร 2511.

_____. **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เรื่องทูตฝรั่งเศสมายังกรุงรัตนโกสินทร์**. พระนคร 2479.

_____. **รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 1**. กรุงเทพฯ 2532.

_____. **ราชสกุลวงศ์**. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพฯ 2536.

ส. ธรรมยศ. **Rex Slamen Slam หรือ พระเจ้ากรุงสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ 2551.

สมบัติ พลายน้อย. **พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์วังหน้า**. พิมพ์ครั้งที่ 4 (ฉบับปรับปรุง), กรุงเทพฯ 2545.

_____. **วังหน้าพระยาเสือ**. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ 2549.

สรคัลย์ แฟงสภา. **บ้านยาไฟ**. กรุงเทพฯ 2545 **แสงโสม เกษมศรี, หม่อมราชวงศ์ และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394)**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ 2523.

โหมด อมาตยกุล. **บันทึกความทรงจำของพระยาสุพรรณภิกขุโกศล, 331 ปี สกลอมายุ และ 73 ปี แห่งการพระราชทานนามสกลอมายุ**. กรุงเทพฯ 2529.

อุดมสมบัติ (จัน), หลวง. **จดหมายเหตุของอุดมสมบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 7, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงบุญเกื้อ เบญจกาญจน์, นครหลวงกรุงเทพธนบุรี 2515.

